

VOL 04

ISSUE 01
06/2021

 UDES
JOURNAL

CURRENT
DEBATES IN
SOCIAL
SCIENCES

ISSN: 2632-1734

- 1 Investigating the Relationship Between Leisure Satisfaction and Perceived Freedom Level of Wellness Participants: The Case of Eskisehir
Erdal ASLAN / Inci Oya COŞKUN
- 13 Haymatlos'un Tarih ve Felsefi Ethosu
Girayalp KARAKUŞ
- 24 Savaşın Gölgesinde Bir İnsanlık Dramı: Struma Vakası
Abidin ÇEVİK
- 33 E-Commerce and Tax Audit; The Effects of Digital Goods on Tax Auditing
Seymur HUSEYNLİ
- 48 Konaklama İşletmelerinin Menülerinde Yöresel Yemeklerin Yeri: Diyarbakır Örneği
Amine ÇALIŞKAN / Bülent AYDIN

VOL 04

ISSUE 01
06/2021

CUDES
JOURNAL

CURRENT
DEBATES IN
SOCIAL
SCIENCES

www.cudesjournal.com
info@cudesjournal.com

JOURNAL OF CURRENT
DEBATES IN SOCIAL SCIENCES

ISSN: 2632-1734
London, U.K.

CUDES
JOURNAL

CURRENT
DEBATES IN
SOCIAL
SCIENCES

CUDES began broadcasting peer reviewed articles in 2018, is an international academical journal that publishes theoretical, empirical and experimental papers that significantly contribute to the disciplines of social sciences. Areas of Social Studies Sciences (Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences). No publication Fee!

Editorial Board is free to publish or not to publish articles which are sent. The authors are responsible for the content of their own article.

Editors

Prof. Dr. Umut BALCI
Batman University, Turkey

Dr. H. Gülçin BEKEN
Gümüşhane University, Turkey

Editorial Board

Prof. Dr. Alfredo Saad-FILHO (Political Economy)
SOAS University of London, UK

Prof. Dr. Anna SLOCINSKA (Management Studies)
Czestochowa University of Technology, Poland

Prof. Dr. Birgit MAHNKOPF (Politics)
Berlin School of Economics and Law, Germany

Prof. Dr. Cüneyt AKAR (Business Studies)
Bandırma Onyedli Eylül University, Turkey

Prof. Dr. Dibyesh ANAND (International Relation)
University of Westminster, UK

Prof. Dr. Dursun ZENGİN (Literature)
Ankara University, Turkey

Prof. Dr. F. Burcu CANDAN (Marketing Studies)
Kocaeli University, Turkey

Prof. Dr. Gülriz KOZBE (Art History)
Batman University, Turkey

Prof. Dr. Hakan KAPUCU (Finance)
Kocaeli University, Turkey

Prof. Dr. İsmail ŞİRİNER (Macroeconomics)
Batman University, Turkey

Prof. Dr. Joachim BECKER (Economics)
Vienna University of Economics and Business, Austria

Prof. Dr. Julia DOBREVA (Political Economy)
VUZF University, Bulgaria

Prof. Dr. Ljiljana MARKOVIC (Cultural Studies)
University of Belgrade, Serbia

Prof. Dr. Mustafa ERDOĞDU (Fiscal Studies)
Marmara University, Turkey

Prof. Dr. Seçil Paçacı ELİTOK (Demography)
Michigan State University, USA

Prof. Dr. Şükrü ASLAN (Sociology)
Mimar Sinan Fine Arts University, Turkey

Prof. Dr. Tahir BALCI (Linguistik)
Çukurova University, Turkey

Assoc. Prof. Dr. Bora ERDAĞI (Philosophy)
Kocaeli University, Turkey

Assoc. Prof. Dr. Murat AYDIN (Public Economics)
Marmara University, Turkey

Assoc. Prof. Dr. Ömer Can SATIR (Music)
Hitit University, Turkey

Dr. Ayşe Gül KANBAK (Environmental Studies)
Batman University, Turkey

Dr. Derya DEMİRDİZEN ÇEVİK (Labour Studies)
Kocaeli University, Turkey

Dr. Emrah DOĞAN (Film Studies)
Bitlis Eren University, Turkey

Dr. Makbule Ş. ÖNVER (Urbanization)
Batman University, Turkey

Dr. Nihal Şirin PINARCIOĞLU (Woman Studies)
Batman University, Turkey

Dr. S. Emre DİLEK (Tourism)
Batman University, Turkey

Dr. Vahdet ÖZKOÇAK (Anthropology)
Hitit University, Turkey

Dr. Serkan DEMİRAL (French Language Editor)
Batman University, Turkey

Dr. Yasemin DARANCIK (German Language Editor)
Çukurova University, Turkey

Lec. Zekeriya AKSOY (English Language Editor)
Batman University, Turkey

Advisory Board

Prof. Dr. Dibyesh ANAND
University of Westminster, UNITED KINGDOM

Prof. Dr. Farhang MORADY
University of Westminster, UNITED KINGDOM

Prof. Dr. Federico PALO-MARTI
University of Alcalá, SPAIN

Prof. Dr. Hun Joo PARK
KDI School of Public Policy and Management, S.KOREA

Prof. Dr. İzzettin ÖNDER
İstanbul University, TURKEY

Prof. Dr. İsmail ŞİRİNER
Batman University, TURKEY

Prof. Dr. Joachim BECKER (Economics)
Vienna University of Economics and Business, AUSTRIA

Prof. Dr. Julia DOBREVA
VUZF University, BULGARI

Prof. Dr. Ljiljana MARKOVIC
University of Belgrade, SERBIA

Prof. DR. Milenko POPOVIĆ
Mediterranean University, PODGORICA

Prof. Dr. Salvatore CAPASSO
University of Napoli, Parthenope, ITALY

Prof. Dr. Seçil Paçacı ELİTOK
Michigan State University, USA

Scientific Board

Adam SOFRONIJEVIC
University of Belgrade

Ali Osman ÖZTÜRK
Necmettin Erbakan University

Anna SLOCINSKA
Częstochowa University of Technology

Asli Yüksel MERMOD
Webster University Geneva

Ayşe GÜNER
Marmara University

Ben FINE
SOAS University of London

Binhan Elif YILMAZ
İstanbul University

Dedousopoulos APOSTOLOS
Panteion University

Elmar ALTVATER
University of Berlin

Erich KIRCHLER
Education and Evaluation University of Vienna

Erinç YELDAN
Bilkent University

Federico Pablo MARTI
University of Alcalá

Fırat KARADAŞ
Mustafa Kemal University

Fikret ŞENSES
Middle East Technical University

Francisco SERCOVICH
University of Buenos Aires

Frederick NIXSON
Manchester University

Fuat KEYMAN
Sabancı University

Galip YALMAN
Middle East Technical University

Gialis STELIOS
University of the Aegean

Gravaris DIONISIS
Panteion University

Hacer ANSAL
Işık University

Hakan KAPUCU
Kocaeli University

Harini MITTAL
City University of New York

Hilal YILDIZ
Sakarya University

Irene TILIKIDOU
ATEI of Thessaloniki

John WEEKS
SOAS University of London

Jose J. SEMPERE-MONERRIS
University of Valencia

Juan R. CUADRADO-ROURA
University of Alcalá

Justina A.V. FISCHER
University of Mannheim

Kaoru NATSUDA
Ritsumeikan Asia Pacific University

Kouzis IOANNIS
Panteion University

Larissa BATRANCEA
Babes-Bolyai University

Ljiljana MARKOVIC
University of Belgrade

Mahmut TEKÇE
Marmara University

Martin MACHACEK
Ostrava Technical University

Mehmet ŞEREMET
Van Yüüncü Yıl University

Maniatis ATHANASIOS
University of Athens

María Teresa FERNÁNDEZ
Rey Juan Carlos University

Mavroudeas STAVROS
University of Macedonia

Mike O'DONNELL
University of Westminster

Milios JOHN
National Technical University of Athens

Murat GÜMÜŞ
Batman University

M. Mustafa ERDOĞDU
Marmara University

Oktar TÜREL
Middle East Technical University

Oxana KARNAUKHOVA
Southern Federal University

Papatheodorou CHRISTOS
Panteion University

Paul ZAREMBKA
New York University

Peter DAVIS
Newcastle University

Phoebe KOUNDOURI
Athens University of Economics and Business

Rafael MONER-COLONQUES
University of Valencia

Savaş ÇEVİK
Selçuk University

Sevda MUTLU AKAR
Bandırma Onyedı Eylöl University

Simon JAMES
University of Exeter

Şevket Alper KOÇ
Kocaeli University

Şevket PAMUK
Boğaziçi University

Şükri ASLAN
Mimar Sinan Fine Arts University

Thankom GOPINATH ARUN
University of Essex

Thomas MAROIS
SOAS University of London

Tsoufıdis LEFTERIS
University of Macedonia

Wiboon KITTILAKSANAWONG
Saitama University

Yılmaz KILIÇASLAN
Anadolu University

Yücel KARADAŞ
Gaziantep University

Publisher

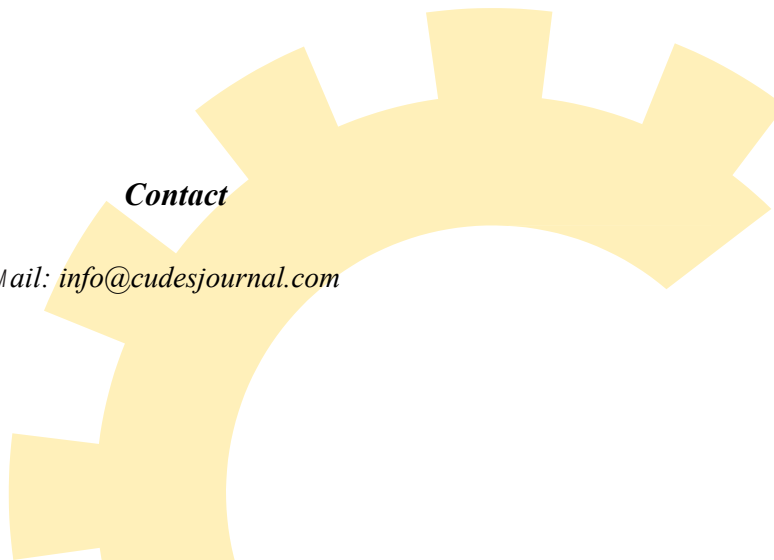
*IJOPEC Publication
International Journal of Politics & Economics London,
United Kingdom, 3 Bassingbourn
House Sutton Dwellings Upper Street, London N1 1UB*

www.ijopec.co.uk

E-Mail: info@ijopoc.co.uk Phone: (+44) 73 875 2361 (UK)

Contact

E-Mail: info@cudesjournal.com

JOURNAL OF CURRENT DEBATES IN SOCIAL SCIENCES
INDEXED BY

Eurasian Scientific Journal Index, Academic Resource Index, Directory of Open Access Scholarly Resources, Directory of Research Journals Indexing, Cosmos Impact Factor, Journal Factor, Cite Factor, Index Copernicus, Scientific Indexing Services, General Impact Factor, International Services For Impact Factor And Indexing (ISIFI), International Impact Factor Services and Google Scholar.

VOL 04

ISSUE

01

UDES

CURRENT
DEBATES IN
SOCIAL
SCIENCES

06/2021

JOURNAL

ISSN 2632-1734

ARTICLES

Investigating the relationship between leisure satisfaction and perceived freedom level of wellness participants: The Case of Eskisehir

Erdal ASLAN / Inci Oya COŞKUN 1

Haymatlos'un Tarih ve Felsefi Ethosu

Girayalp KARAKUŞ 13

Savaşın Gölgesinde Bir İnsanlık Dramı: Struma Vakası

Abidin ÇEVİK 24

E-Commerce and Tax Audit; The Effects of Digital Goods on Tax Auditing

Seymur HUSEYNLİ 33

Konaklama İşletmelerinin Menülerinde Yöresel Yemeklerin Yeri: Diyarbakır Örneği

Amine ÇALIŞKAN / Bülent AYDIN 48

Aslan, E. & Coşkun, İ. O. (2021). Investigating the relationship between leisure satisfaction and perceived freedom level of wellness participants: The Case of Eskisehir. *Journal of Current Debates in Social Sciences*, 4 (1), 1-12.

Investigating the relationship between leisure satisfaction and perceived freedom level of wellness participants: The Case of Eskisehir

Wellness Katılımcılarının Boş Zaman Tatmini ve Algılanan Özgürlük Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Erdal ARSLAN
Anadolu University
erdal_a@anadolu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5791-2073

Dr. Öğr. Üyesi İnci Oya COŞKUN
Anadolu University
ioyazicilar@anadolu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5624-7243

DOI: [10.37154/cudes.2021.27](https://doi.org/10.37154/cudes.2021.27)

Article Info	Abstract
<p>Received: 25.01.2021 Accepted: 15.02.2021</p> <p>Keywords: Wellness, Leisure, Perceived freedom,</p>	<p>The individual who experiences leisure activities has a more satisfactory, happy, social, and meaningful aspect in life. Although this issue was determined by a large number of researchers, the number of studies examining how wellness activities in the context of leisure time affect's individuals' life remain quite limited. The purpose of the current study is to reveal the relationship between leisure satisfaction and perceived freedom of Wellness activities participants' in Eskisehir; furthermore, to compare leisure satisfaction and perceived freedom according to certain variables. A quantitative research approach was adopted in this study. "Perceived Freedom in Leisure Scale" and "Leisure Satisfaction Scale" were used as data collection tools in addition to socio-demographic characteristics form which is prepared by the researchers. Wellness participants that participate in Wellness participants that participate in Wellness activities in their leisure time in the places were set Wellness centers in Eskisehir compose the population of the study. In conclusion, it was found that participation to Wellness activities in leisure time increases the level of leisure satisfaction and perceived freedom. Furthermore, according to the test results, significant differences exist between gender and freedom, and leisure satisfaction.</p>
Makale Bilgisi	Öz
<p>Geliş: 25.01.2021 Onay: 15.02.2021</p> <p>Anahtar sözcükler: Wellness, Boş zaman, Algılanan özgürlük,</p>	<p>Boş zaman aktivitelerini deneyimleyen bireylerin yaşantılarının daha mutlu, tatmin edici, sosyal ve anlamlı olduğu ifade edilebilir. Bu durum çok sayıda araştırmacı tarafından belirlenmiş olmasına rağmen boş zaman bağlamında gerçekleştirilen wellness faaliyetlerinin bireylerin yaşantılarını nasıl etkilediği konusuna ilişkin çalışmaların sayısı oldukça kısıtlıdır. Mevcut çalışmanın amacı, Eskişehir'de wellness aktiviteleri katılımcılarının boş zaman tatmini ve algılanan özgürlük düzeyleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Daha önce araştırma boş zaman tatmini ve algılanan özgürlük düzeylerini belirli değişkenlere göre karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Nicel araştırma yaklaşımının benimsendiği araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan sosyo demografik özelliklere ilişkin bilgi formunun yanı sıra "Boş zaman Algılanan Özgürlük Ölçeği" ve "Boş Zaman Tatmin Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini, Eskişehir'de bulunan ve wellness merkezlerinde boş zamanlarında wellness aktivitelerine katılan bireyler oluşturmuştur. Boş zamanlarda wellness aktivitelerine katılım wellness katılımcılarının, algılanan özgürlük düzeylerini ve serbest zaman tatminlerini arttırdığı tespit edilmiştir. Sonuçlar ayrıca cinsiyet, algılanan özgürlük ve serbest zaman tatmini arasında da anlamlı bir farklılık olduğunu göstermiştir.</p>

1. GİRİŞ

Wellness is one's lifestyle or a way of life, living in a world that is continuously seeking, exploring and finding new questions to answer in the context of social, mental, and physical wellbeing. This lifestyle enables us to acquire maximum potential as possible through those dimensions namely social, mental, and physical wellness. The sub-dimensions of wellness mostly include emotional, physical, spiritual, intellectual, and social wellbeing. Wellness activities may be evaluated as an important part of leisure. It is possible to characterize leisure activities as a means of a healthier and better life just as wellness activities. Fatemeh et al. (2013) have emphasized leisure activities as an inherent way of human nature, they have also considered leisure activities as a means for well-being, growth, happiness development.

Wellness refers to individuals' holistic well-being and quality of life which is one of the most important phenomena for individuals' existence. The concept encompasses a variety of wellbeing conditions as for physical, social, intellectual, emotional, occupational, spiritual wellbeing and the purpose of this relevant wellness is to balance the happiness of one's life (Smith and Puczkó, 2014). Therefore, it is necessary to expand the thought to be and live healthily. Just as wellness, leisure also plays a crucial role in ones individuals' life. A series of studies concluded that leisure activities contribute to individuals' life and well-being in terms of psychological, education, social, physiological, relaxation, aesthetic (Beard and Ragheb, 1980; Spiers and Walker, 2008; Pearson, 2008). Also, Edginton (2009) claims that participating in leisure activities provides the means for individuals, societies, and even nations to improve their quality of life and well-being.

Although both wellness and leisure studies have been widely examined in the literature (Neal, Sirgy and Uysal, 1999; Corbin, Lindsey, and Welk, 2000; Myers, Sweeney and Witmer, 2000; Ngai, 2005; Griffin and McKenna, 1999; Aydin and Arslan, 2016) studies are subjected to mainly on the effect of life satisfaction, perceived freedom (Yerlisu Lapa and Agyar, 2011), family leisure satisfaction, quality of life. However, there is a lack of research to shed light on relations between leisure satisfaction and the perceived freedom of wellness participants. Therefore, in this study, wellness and leisure were examined together and participants of wellness activities in Eskisehir who were the chosen population, and their leisure satisfaction and perceived freedom have been determined. Mainly the purpose of the current study is to reveal the relationship between leisure satisfaction and perceived freedom of wellness participants. In addition to assessing the level of leisure satisfaction and perceived freedom of wellness participants, the work also aims to make a comparison in the context of gender.

2. LITERATURE REVIEW

2.1. Concept of Leisure and Wellness

The changes that took place in the working life in conjunction with the industrial revolution created a noticeable gap in the working hours of the individuals working life. The influence of the developing world and the working conditions of individuals needed a particular time to spend with themselves which reminds them of the concept of leisure (Ceyhun, 2008: 326). Thus, individuals began to engage with leisure activities that make them feel free and relaxed and to remove the boredom resulting from the routine life that it brings about in their daily essentials and working life. Primarily, individuals need a time frame in which they can freely evaluate to fulfill their leisure activities. In this context, various time concepts are mentioned in the literature. Numerous researchers refer time concept in three types such as biological, working, and leisure (Hacıoğlu, Gökdeniz, and Dinç, 2009: 18; Karaküçük and Gürbüz, 2007: 17; Karaküçük, 2005: 14). The activities that individuals ensure to meet their needs such as eating, drinking, sleeping, etc. are biological; to perform the activities that let them sustain their daily life are working, and the activities they perform to entertainment, sports and to get higher levels of spiritual well-being covers leisure. This context is often expressed as leisure activities. However, every individual might have free time but the possibility of obstacles arising which prevents the individual from actually spending with any kind of leisure activities should be taken into consideration. In other words, individuals might have free time but they might not be able to spend it freely with leisure activities. In a research Kelly (1990), while explaining the confusion of the concept of leisure and free time underlines that during a period if the individuals interested in and doing something you can't express that time as free time but leisure. In

this context, based on all expressions above in this very study, the concept of leisure which is often expressed as free time in the literature will be expressed as leisure.

Even though researchers studying in the field of leisure have carried out numerous works to define the concept, there is not an exact definition of leisure that researchers agreed. Since the concepts of "wellness" and "fitness" are being widely used interchangeably to express health or exercise programs in which they may or not be promoting well-being, defining the concept of wellness is thought to be important (Corbin and Pangrazi, 2001). Definition of the concept of leisure an English word originally derived from Latin "licere", meaning "be permitted" or "to be free" has long been an issue among scholars. The concept has mostly been tried to portray in its sociological and psychological state of mind features (Chen, 2012: 45). On the other hand, Parr and Lashua (2004: 1), stated that the word "leisure" evokes a variety of concepts, images, and thoughts. Zeigler (2003: 119) states that the word leisure is used to clarify the time which an individual has apart from being responsible for her or his work and does not need to spend it for basic survival activities or sleeping but new competencies. In that sense, it may assert that leisure activities are those individuals who preferably desire to do so for the rest of their time apart from the work they must get done. Edginton (2006), points out that through leisure activities, individuals' lives become more meaningful, social, happy, and satisfactory. Sung (2008: 8) notes that leisure activities include activities in which individuals meet their personal needs and desire as a consequence to satisfy their needs in leisure time. In that sense, based on these points of view, leisure activities have characteristics that enable to socialize, satisfy and acquire new abilities.

2.1. Wellness

Technological developments and understanding of the importance of education in developed and developing countries are influential in individual and social development, which in turn contributes to the development of more conscious individuals. Individuals with such characteristics have made substantial efforts to be able to sustain a conscious and more controlled aging process in which as a consequence revealed the Wellness phenomenon. Anspaugh et al. (2006: 2) define wellness as a phenomenon covering to be healthier as well as improving attitudes and behaviors that increase the quality of life besides maximizing personal potential. Corbin and Pangrazi (2001: 3) in their report refer to wellness as a multidimensional state of wellbeing, describing the existence of active and positive health in an individual as illustrated by both a sense of wellbeing and quality of life. Miller and Foster (2010: 10) stated that wellness is the lifestyle of a person living in a world that seeking, exploring, asking new questions to answer mostly based on the social, physical, and mental dimensions. The core of this lifestyle is formed to enable as maximum potential as possible in the context of these three dimensions of one's life in any given time (Miller and Foster, 2010: 10). In a similar vein, Myers, Sweeney and Witmer (2000: 252) provided a clear definition of wellness on an individual basis, and they defined wellness as; living more engaged in a human and natural community that provides oriented optimal wellbeing and health in which the mind, body, and spirit are integrated by the individual. Apart from the mentioned definitions and statements Ergüven and Ergüven (2012: 4) stated wellness as keeping body, mind, and spirit well-being, in balance and continue to improve. Finally, according to the National Wellness Institute, wellness refers to an ongoing active process that one notices, and steps further, a more accomplished entity.

As seen above, the concept of wellness applied in many different ways by authors. Nonetheless, statements toward concept contain a series of common features. These features are stated as follows: a) Wellness is an active, self-directed, and continuously improving process of acquiring complete potential, b) In addition to containing a way of life, physical, spiritual, and mental well-being and the environment wellness is both multidimensional and holistic, c) And finally, wellness is positive and approval (Khan and Vinson, 2020).

Wellness is characterized as a relatively new concept to expand the thought of individuals to be and to live healthily. Scholars refer to six dimensions of Wellness: emotional, physical, mental/spiritual, social/Interpersonal, and environmental which are related and affected by each other (Fahey et al., 2017; Roscoe, 2009: 218-221). These six dimensions are mentioned in brief as below.

Emotional Wellness: The emotional dimension reflects a sense of emotion and the ability to control. In addition to the capacity to manage an individual's feelings and linking attitudes, emotional

wellness refers to sensible and practical assessment of an individual's boundaries, development of autonomy, and skill to overcome stress.

Physical Wellness: This very dimension recognizes and urges the need for regular physical activity and encompasses self-care care for illnesses, clear free from diseases, and physical well-being. Physically well-being is related directly to wellness.

Mental/Spiritual Wellness: The main viewpoints of the relevant dimension seem to be purpose and meaning in life; individual's encounter with other, nature, the community, the universe, shared higher power community and experience an inner resource which enables an individual to feel stronger and become a guide to find the meaning of life (Miller and Foster, 2010: 6). It is important to underline that spiritual wellness is mostly interpreted as being typically fundamental to the rest of the wellness dimensions (Chandler, Holden, and Kolander, 1992).

Intellectual Wellness: Intellectual dimension requires an active mind as it determines the problems, produces solutions, and directs behavior. Individuals who are intellectually well constantly question their minds.

Social/Interpersonal Wellness: Social dimension contains improving satisfied and supportive relationships among individuals and maintaining these relationships because these are required for physical and emotional wellness. According to Miller and Foster (2010: 14), social wellness refers to both the degree and quality of interactions not only with other people but the community, and nature. Besides, Miller and Foster (2010a: 6) social wellness refer to interactions of one to another, society and nature includes the perception of interactions, motivation, intention, and action.

Environmental Wellness: According to May (2007), this dimension refers to preserving balance in the home and work life in addition to the relationship of individuals with community resources and nature. Since individuals' well-being depends on the well-being of the earth, individuals need to live in a habitable environment. In that sense, it is crucial to spare time for the environment.

2.1. Relationships of Wellness and Leisure

Wellness activities are an important part of leisure. It is possible to characterize leisure activities as a means of a healthier and better life just as wellness activities. Although there are similarities between wellness and leisure activities, there is a differentiation between them and it is only possible to implement those activities with free time. Besides, wellness activities mostly requires payment but it is not a requirement for leisure activities. However, both activities have common goals and it might be classified as intellectual, spiritual, social, emotional, and physical.

Nowadays individuals are struggling to improve and balance their current well-being and to manage them successfully. In this context, one may claim that through leisure activities which are carried out in free time to reach optimum wellness by healthy living and aging process might be effective. Leisure is a crucial factor in one's life. Because leisure activities provide opportunities to meet the values of life and needs, they take a significant part in subjective well-being. It is widely acknowledged that there is a mutual relationship between participation in leisure activities and health. Empiric researches show that participating in leisure activities improves physical functioning (Avlund et al., 2004), mental health, and well-being of adults (Iwasaki and Mannel, 2000). On the other hand, a narrow body of researches has pointed out that leisure activities have a role in improving the wellbeing and health of individuals in the context of mental and physical health conditions (Pescud et al., 2015; Wilhite, Keller, and Caldwell, 1999). Besides, experiencing leisure activities are also influential on individuals to feel freer than previous. Goodale and Godbey (1988), claim that leisure consists of a complete sense of freedom. Also, leisure, when characterized as perceived freedom, appears to reduce stress (Huang and Carleton, 2003: 40). As a result of these effects, individuals' good moods, happiness, and enjoyments increase.

Various variables affect individuals positively by the end of leisure activities. These variables are individuals' different preferences, satisfaction and happiness (Lu and Hu, 2005: 329), individuals' quality of life (Lloyd and Auld, 2002), and desire to increase mental well-being. Similar outputs observed in wellness participation through wellness activities prove that wellness and leisure activities have common characteristics of participants.

Previously due to limited opportunities, individuals were utilizing their leisure time in baths, parks, public houses, or music halls (Torkildsen, 2005: 25). Currently because of the existence of numerous open and closed places to execute leisure activities have contributed to direct individuals towards different leisure activities that enhance and maintain as well as hedonic needs, physical, spiritual and quality of life. The effect of leisure activities on participants is widely acknowledged. Based on the characterization of the current literature, Zorba (2002: 219) has accounted for relevant effects as below:

- Improvement of physical and spiritual well-being
- Socializing of individual
- Personal ability and skills improvement
- Improvement of creativeness
- Increasing work success and efficiency
- Providing presence and happiness
- Providing social solidarity and integration

In that sense when the effects of leisure and wellness activities on individuals are examined it is obvious that those activities' effects are merged under physical, spiritual, intellectual, social, and educational factors.

3. METHOD

Leisure activities and leisure events have profound effects on individuals' active well-being - e.g. physical and psychological well-being, professional satisfaction, and happiness- although the subject hasn't been studied by scholars sufficiently (Karlı et al. 2008: 82). In scientific researches according to the system qualitative or quantitative research approaches performed and for this study, a quantitative research approach has been performed. In this very study wellness services which make a significant contribution to individuals' quality of life, physical condition and spiritual well-being have been investigated. Also, it was aimed to reveal satisfaction and freedom levels of the wellness activities participants, and based on particular variables to compare leisure satisfaction and perceived freedom.

3.1. Population and Sampling

Leisure activities cover a wide range of activities. According to Arslan and Çiftçi (2016), wellness centers include gyms, operations providing mind and body practices, beauty centers, baths, and open and closed parks. In this context population of the study consisted of the individuals who participated in those wellness activities dwelling in Eskisehir City. Because the exact number of participants of wellness activities are not known, 219 participants in these centers mentioned above by convenience sampling with face to face interview technique included studying voluntarily to fill the questionnaire. Because of the fact that no data existed on the relevant subject, the sample size was tried to determine through the scale items. In social sciences researches, it is stated that multiplying the number of items in scale with 5 or 10 may appreciate the necessary sample size (Hair et al., 2014). Meanwhile, the rule of thumb, more than 30 and less than 500 is also applied in researches (Ullah et al., 2019; Alauddin, et al., 2020). In that sense, given the number of items is 41 ($41 \times 5 = 205$) and the sampling technique is non-probabilistic the sample size of 219 thought to be sufficient for the current Research.

3.2. Measurement

The survey technique was utilized as a data collection instrument which consisted of three sections. A socio-demographic characteristics form was developed in the first section to determine participants' profiles, i.e. gender, marital status, education level, and household income. In the second section of the questionnaire, to collect data from wellness participants' towards perceived freedom in their leisure activities, a 5-point Likert Scale namely "Perceived Freedom in Leisure Scale" was utilized. The relevant scale was adapted to Turkish by Yerlisu Lapa and Agyar in 2011. The subscales were; (a) excitement/amusement (b) knowledge/skills. Cronbach's Alpha internal consistency coefficient obtained in the current study for the scale was high (0,91).

Finally, “Leisure Satisfaction Scale” adapted to Turkish in 2011 by Gökçe and Orhan was utilized to evaluate the degree of wellness participants’ leisure satisfaction. This questionnaire was also designed as 5-point Likert Scale and consisted of six dimensions; (a) aesthetical, (b) education, (c) physical, (d) psychological, (e) relaxation, and (f) social. Internal consistency value for this scale was also found high (0,92).

3.3. Data Analysis

SPSS Statistics 25 version was used to apply analysis. To reveal the distribution of the participants’ socio-demographic characteristics, descriptive statistics were applied to the data, i.e. percentage (%), frequency (f), mean (\bar{x}), median. Kurtosis and skewness computed to assess the distributions of scales. Because of the fact that kurtosis and skewness values were below an absolute value of $\pm 1,5$ (Tabachnick and Fidell, 2013) which refers to acceptable limits, parametric tests were performed. Based on the normality of tests, Pearson’s Correlation Analysis was applied to reveal the relationship between leisure satisfaction and perceived freedom in Wellness activities’ participants. To determine the differences between socio-demographic characteristics and scales independent sample t-test and analysis of variance were applied.

4. RESULTS

As shown in Table.1 a total of 219 participants participated in the study. As shown in the table below 29.7% or 65 of the participants were between the age of 18- and 24. The age range of 25 to 30 were 71 (32.4%). 54 (24.7%) were ranged between the age of 31 and 39 and 29 (13.2%) were 40 or older. The sample split followed closely along gender lines: 120 (54.8%) of the participants were female and 99 (45.2%) were male. While 88 (40.2%) of the participants were married, 131 (59.8) were single. Thirty-three participants’ (15.1) education level was primary school while 43 (19.6%) were high school, 109 (49.8) graduate, and 34 (15%) postgraduate. 66 (30.1%) of the participant's monthly income was 1603 ₺ or less. 64 (29.2%) participants’ monthly income were between 1604-2500 ₺ while 35 (16.0%) were 2501-3500 and 54 (24.7%) were 3501 or more.

Table 1: Demographic Profile of Wellness participants

Variables	Groups	N	%
		219	100,0
Age	18-24	65	29,7
	25-30	71	32,4
	31-39	54	24,7
	>=40	29	13,2
Gender	Women	120	54,8
	Men	99	45,2
Marital Status	Married	88	40,2
	Single	131	59,8
Education	Primary School	33	15,1
	High School	43	19,6
	Graduate	109	49,8
	Postgraduate	34	15,5
Income	<=1603	66	30,1
	1604-2500	64	29,2
	2501-3500	35	16,0
	>=3501	54	24,7

The descriptive statistics relative to the leisure satisfaction sub-dimensions scores of the Wellness participants are presented in Table 2. All Wellness participants were satisfied in terms of relaxation, education, physical, psychological, social, and aesthetic (Table 2). The mean score of participants three and close to four which means they agreed that wellness activities satisfy them. These scores prove wellness activities have positive effects on participants’ holistic well-being.

Table 2: The descriptive statistics of wellness participants for sub-dimensions of leisure Satisfaction

Factors	N	\bar{x}	Std. Deviation
Relaxation	219	3.87	.1.03
Education	219	3.83	.85
Physical	219	3.75	.80
Psychological	219	3.71	1.15
Social	219	3.63	.88
Aesthetic	219	3.54	.95

The descriptive statistics relative to the perceived freedom sub-dimensions scores of the wellness participants were presented in Table 3. Perceived freedom scores of wellness participants demonstrate that participation in this kind of activity relatively improves the knowledge/skills and excitement/amusement of those concerned.

Table 3: The descriptive statistics of wellness participants for sub-dimensions of perceived freedom

Factors	N	\bar{x}	Std. Deviation
Knowledge/Skills	219	3.67	.60
Excitement/Amusement	219	3.60	.71

Based on the normality of the data Pearson’s Correlation analysis was applied to examine whether the relationship between perceived freedom and leisure satisfaction of wellness participants. Results as shown in Table 4 indicated a significant positive correlation between perceived freedom and leisure satisfaction - $r=.630$. $p<.01$ ($N=219$) - of wellness participants' in Eskisehir. The result of this correlation analysis has proven for people both living in Eskisehir and participating in wellness activities that the more participating in wellness activities the more leisure satisfaction they acquire. In that sense the result of the study is consistent with the paralleled research findings in the literature. As Chan (2007) has concluded that wellness activities elevate the personal quality of life. On the other hand Malinakova et al. (2018) explored the relationship between spiritual well-being and leisure-time activities in a national level representative sample of Czech adolescents.

Table 4: Correlation between leisure satisfaction and perceived freedom of wellness participants

Variables		Perceived Freedom	Satisfaction
Perceived Freedom	Pearson Correlation	1	.630**
	S \ddot{s} g. (2-tailed)		.000
	N	219	219
Satisfaction	Pearson Correlation	.630**	1
	S \ddot{s} g. (2-tailed)	.000	
	N	219	219

Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Studies were conducted related to wellness and leisure time activities avoided evaluating the extent to which their findings differ by demographics i.e., gender, age, education (Hartman et al., 2020). The independent-samples t-test was performed to determine any significant difference between gender and perceived freedom and leisure satisfaction whereas analysis of variance was performed on age, education, and income. Results showed only a significant difference between gender and perceived freedom and leisure satisfaction (Table 5). According to these results, the perceived freedom of men participating in wellness activities is higher than women while the leisure satisfaction of women participating in wellness activities is higher.

Table 5: Independent-Samples t-tests for gender

Variables	Groups	n	\bar{X}	sd	df	t	Sig. (2-tailed)
Perceived Freedom	Women	120	3.84	.49	217	5.63	.000
	Men	99	3.89	.68			
Leisure Satisfaction	Women	120	3.91	.70	217	4.25	.000
	Men	99	3.49	.77			

5. CONCLUSION

Leisure satisfaction and perceived freedom have been widely examined by scholars. The results of the current research concluded a significant relationship between leisure satisfaction and perceived freedom degrees of Eskisehir wellness participants'. In this very study positive correlation was found between leisure satisfaction and perceived freedom and the results of this finding consistent with many other research findings (Ragheb and Griffith, 1982; Kovacs, 2007; Lapa, 2013; Agyar, 2014).

The results of this investigation showed significant differences between the degree of both perceived freedom and leisure satisfaction and gender of wellness participants in Eskisehir. The result indicated the leisure satisfaction of women participating in wellness activities is higher than men. On the other hand, the perceived freedom of men participating in wellness activities is higher than women. One may inference based on the relevant results that the more participating in wellness activities the more perceived freedom of men while it is so for women in the context of leisure activities. The differences may have occurred culturally. However, there were not any significant differences between leisure satisfaction, perceived freedom, and age, marital status, income, and education. Even so, participants engaging in wellness activities have high levels of leisure satisfaction and perceived freedom (Table 2 and 3). Similar results were found in previous studies conducted by Riddick and Daniel (1984), Siegenthaler and O'Dell (2000), Munchua et al. (2003).

Scholars interested in wellness and leisure studies could take advantage to understand wellness activities' effects on participants in terms of perceived freedom and leisure satisfaction. Even though the results of this study receive similarities to previous researches, this is a unique study by its population and associating wellness, and leisure. The results of the study are thought to contribute to the literature to developing associate the wellness and leisure activities as the researches in this context is inadequate in Turkey.

This particular study provides some considerable contributions to the literature. Even though studies have determined the relationship between leisure satisfaction and perceived freedom of a variety of groups, either few or none of those studies have tended on wellness participants. As far as our knowledge, the current study is the first correlational research to investigate the relationship of wellness participants' perceived freedom and leisure satisfaction. In addition, as previously mentioned, there is a growing body of literature available on the related subject yet evaluating the extent to which findings differ by demographics variables has been quite deficient. In this current context, this research has performed a series of analyses to determine the differences between perceived freedom and leisure satisfaction and demographic variables of wellness participants. To sum up, current research is thought to attract the academic environment to conduct more research on the relevant subject.

Based on the conclusions of the research some practical implications may be put forward for both considering wellness activities participants and administrators of the municipality. Individuals may increase their own state of self-well-being through wellness activities. Considering the positive significant correlations of perceived freedom and leisure satisfaction of wellness participants, by aiming to increase the quality of life, municipalities may enhance the number of places that locals can engage in wellness activities, and also they can encourage individuals through promotions and advertisements. As previous studies tent more on investigating the concepts of wellness, perceived freedom, and leisure satisfaction separately, future researches may focus combine these phenomena.

To which extent, wellness dimensions -emotional, physical, spiritual, intellectual, and social- effects perceived freedom and/or leisure satisfaction may be scrutinized.

KAYNAKÇA

- Agyar, E. (2014). Contribution of Perceived Freedom and Leisure Satisfaction to Life Satisfaction in a Sample of Turkish Women. *Social indicators research*, 116(1), 1-15. doi:10.1007/S11205-013-0268-0
- Alauddin, M., Ahsan, S. M. H., Kamal, M. A., Alam, M. M., & Hassan, A. (2020). The Assessment of Perceived Service Quality Dimensions of Hotel Industry in Bangladesh. *Journal of multidisciplinary academic tourism*, 5(2), 105-114. doi.org/10.31822/jomat.715717
- Anspaugh, D. J., Hamrick, M. H., & Rosato, F. D. (2006). *Wellness: concepts and applications*, USA, Boston: McGraw-Hill Companies.
- Arslan, E. & Çiftçi, F. (2016). Eskişehir’de Wellness Turizminin Geliştirilmesine Yönelik Bir Model Önerisi. 8. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi. Retrieved from http://anatoliajournal.com/kongre_arsivi/lisansustu/2016/KONGRE%20K%C4%B0TABI-2016.pdf
- Avlund, K., Lund, R., Holstein, B. E., Due, P., Sakari-Rantala, R., & Heikkinen, R. L. (2004). The Impact of Structural and Functional Characteristics of Social Relations as Determinants of Functional Decline. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 59(1), S44-S51. doi.org/10.1093/geronb/59.1.S44
- Aydın, B., & Arslan, E. (2016). The Role of Social Media on Leisure Preferences: A Research on The Participants Of Outdoor Recreation Activities. *Turizm Akademik Dergisi*, 3(1), 1-10.
- Beard, J. G., & Ragheb, M. G. (1980). Measuring Leisure Satisfaction. *Journal of leisure Research*, 12(1), 20-33. doi.org/10.1080/00222216.1980.11969416
- Ceyhun, S. (2008). Spor Tesislerinin Rekreatif Açıdan Kullanımı. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(1), 325-332. Retrieved from <https://atif.sobiad.com/index.jsp?modul=makale-detay&Alan=fen&Id=dZUvKXMBu-adCBSENFgE>
- Chandler, C. K., Holden, J. M., & Kolander, C. A. (1992). Counselling for Spiritual Wellness: Theory and practice. *Journal of Counseling and Development*, 71, 168-175. doi.org/10.1002/j.1556-6676.1992.tb02193.x
- Chen, C. K. (2012). Hierarchical Linear Relationship Between the US Leisure and Entertainment Consumption. *Technology in Society*, 34(1), 44-54. doi.org/10.1016/j.techsoc.2011.12.003
- Chen, J. S. (2007). Wellness Tourism: Measuring Consumers’quality of Life. In *Leisure: Business Advances and Applied Research Conference*, Switzerland, Lausanne.
- Corbin, C. B. & Pangrazi, R. P. (2001) Toward A Uniform Definition of Wellness: A Commentary. *President’s Council on Physical Fitness and Sports Research Digest*, 3-18. Retrieved from <https://eric.ed.gov/?id=ED470691>
- Corbin, C. B., Lindsey, R., & Welk, G. (2000). *Concepts of Physical Fitness: Active lifestyles for wellness*. USA, Boston: McGraw-Hill Companies.
- Edginton, C. R. (2006). World Leisure: Enhancing Quality of Life. *International Journal of Applied Sports Sciences*, 18(2), 108-120. Retrieved from <https://www.sports.re.kr/pyxis-api/1/digital-files/916b7ecb-d151-42b1-aa5c-5270531838d5>
- Edginton, C. R. (2009). *World Leisure: Enhancing the Human Condition*. *Sport Journal*, 12(3). 1-1. Retrieved from <https://thesportjournal.org/article/world-leisure-enhancing-the-human-condition/>
- Ergüven, T. & Ergüven, M.H. (2012). *Adım Adım Wellnes, Anı Yaşa — Haz Al — Esen Kal- Fitness*. Turkey, İstanbul: Epilson Yayinevi.
- Fahey, T. D., Insel, P. M. & Roth, W. T. (2017). *Fit & Well: Core Concepts and Labs in Physical Fitness and Wellness*. (12th Edition). New York, USA: McGraw-Hill Companies.

- Fatemeh, I., Sangdavini, M., Zoghi, M. & Fallah, Z. (2013). Attitudes toward Physical Activities in Faculty Members and Employees of State University. *Journal of Basic and Applied Scientific Research*, 3(3): 693-697. Retrieved from <https://docplayer.net/101246696-Attitudes-toward-physical-activities-in-faculty-members-and-employees-of-state-university.html>
- Gökçe, H. & K. Orhan, 2011. Validity and Reliability Study of The Leisure Satisfaction Scale (LSS) Into Turkish. *Hacettepe Journal of Sport Sciences*, 22(4): 139-145. Retrieved from <https://app.trdizin.gov.tr/makale/TVRNMk1qUTJOZz09/serbest-zaman-doyum-olceginin-turkce-gecerlilik-guvenirlilik-calismasi>
- Goodale, T. & Godbey, G. (1988). *The Evolution of Leisure: Historical and Philosophical Perspectives*. State College, PA: Venture Publishing, Inc.
- Griffin, J., & McKenna, K. (1999). Influences on Leisure and Life Satisfaction of Elderly People. *Physical & Occupational Therapy in Geriatrics*, 15(4), 1-16. doi.org/10.1080/J148V15n04_01
- Hacıoğlu, N., Gökdeniz, A. & Dinç, Y. (2009). *Boş Zaman ve Rekreasyon Yönetimi: Örnek animasyon uygulamaları*, Ankara: Detay Yayıncılık,
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2014). *Multivariate Data Analysis (Seventh Edition)*. Edinburgh Gate: Pearson Education Limited.
- Hartman, C. L., Barcelona, R. J., Trauntvein, N. E., & Hall, S. L. (2020). Well-Being and Leisure-Time Physical Activity Psychosocial Factors Predict Physical Activity Among University Students. *Leisure Studies*, 39(1), 156-164. doi.org/10.1080/02614367.2019.1670722
- Huang, C. Y., & Carleton, B. (2003). The Relationships Among Leisure Participation, Leisure Satisfaction, and Life Satisfaction of College Students in Taiwan. *Journal of Exercise Science and Fitness*, 1(2), 129-132. doi:10.6438/TOJT.200409.0001
- Iwasaki, Y., & Mannell, R. C. (2000). Hierarchical Dimensions of Leisure Stress Coping. *Leisure Sciences*, 22(3), 163-181. doi.org/10.1080/01490409950121843.
- Karaküçük S. & Gürbüz, B. (2007). Rekreasyon ve Kent(li)leşme. Turkey, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Karaküçük, S. (2005). *Rekreasyon Boş Zamanları Değerlendirme. Kavram, Kapsam ve Bir Araştırma*. (5. Baskı). Turkey, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Karlı, Ü Polat E., Yılmaz, B. & Koçak, S. (2008). Serbest Zaman Tatmin Ölçeği'nin (SZTÖ-Uzun Versiyon) Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *Spor Bilimleri Dergisi*, 19(2), 80- 91. doi:10.17644/SBD.46873
- Kelly, J. R. (1990) *Leisure*. USA, New Jersey: Prentice-Hall. Englewood Clieffs.
- Khan, A., & Vinson, A. E. (2020). Physician Well-Being in Practice. *Anesthesia & Analgesia*, 131(5), 1359-1369. doi.org/10.1213/ANE.0000000000005103
- Kovacs, A. (2007). *The Leisure Personality: Relationships Between Personality, Leisure Satisfaction, and Life Satisfaction* (Doctoral Thesis). Indiana University, Indiana.
- Lapa, T. Y. (2013). Life Satisfaction, Leisure Satisfaction and Perceived Freedom of Park Recreation Participants. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 93, 1985-1993. doi: 10.1016/j.sbspro.2013.10.153
- Lloyd, K. M., & Auld, C. J. (2002). The Role of Leisure in Determining Quality of Life: Issues of Content and Measurement. *Social Indicators Research*, 57(1), 43-71. doi.org/10.1023/A:1013879518210
- Lu, L., & Hu, C. H. (2005). Personality. Leisure Experiences and Happiness. *Journal of happiness Studies*, 6(3), 325-342. doi.org/10.1007/s10902-005-8628-3
- Malinakova, K., Geckova, A. M., van Dijk, J. P., Kalman, M., Tavel, P., & Reijneveld, S. A. (2018). Adolescent Religious Attendance and Spirituality—Are They Associated with Leisure-Time Choices? *PloS One*, 13(6), 1–14. doi.org/10.1371/journal.pone.0198314

- May, D. (2007). Determinants of Well-Being. Memorial University of Newfoundland and Newfoundland and Labrador Statistics Agency. Retrieved from https://nl.communityaccounts.ca/pdf_files/DeterminantsOfWellBeing-06.pdf
- Miller, G., & Foster, L. T. (2010). *Critical Synthesis of Wellness Literature*. Canada, Victoria, University of Victoria Faculty of Human and Social Development & Department of Geography. Retrieved from: https://dspace.library.uvic.ca/bitstream/handle/1828/2894/Critical_Synthesis%20of%20Wellness%20Update.pdf?sequence=5
- Miller, G., & Foster, L. T. (2010a). A Brief Summary of Holistic Wellness Literature. *Journal of Holistic Healthcare*, 7(1), 4-8. Retrieved from https://bhma.org/wp-content/uploads/2017/07/JHH7.1_article1_.pdf
- Munchua, M. M., Lesage, D. M., Reddon, J. R., & Badham, T. D. (2003). Motivation, Satisfaction, And Perceived Freedom: A Tri-Dimensional Model of Leisure Among Young Offenders. *Journal of Offender Rehabilitation*, 38(1), 53-64. doi.org/10.1300/J076v38n01_05
- Myers, J. E., Sweeney, T. J., & Witmer, J. M. (2000). The Wheel of Wellness Counseling for Wellness: A Holistic Model for Treatment Planning. *Journal of Counseling & Development*, 78(3), 251-266. doi.org/10.1002/j.1556-6676.2000.tb01906.x
- Neal, J. D., Sirgy, M. J., & Uysal, M. (1999). The Role of Satisfaction with Leisure Travel/Tourism Services and Experience in Satisfaction with Leisure Life and Overall Life. *Journal of Business Research*, 44(3), 153-163. doi.org/10.1016/S0148-2963(97)00197-5
- Ngai, V. T. (2005). Leisure Satisfaction and Quality of Life in Macao, China. *Leisure Studies*, 24(2), 195-207. : doi.org/10.1080/02614360412331313502
- Parr, M. G., & Lashua, B. D. (2004). What Is Leisure? The Perceptions of Recreation Practitioners and Others. *Leisure Sciences*, 26(1), 1-17. doi.org/10.1080/01490400490272512
- Pearson, Q. M. (2008). Role Overload, Job Satisfaction, Leisure Satisfaction, and Psychological Health Among Employed Women. *Journal of Counseling & Development*, 86(1), 57-63. doi.org/10.1002/j.1556-6678.2008.tb00626.x
- Pescud, M., Teal, R., Shilton, T., Slevin, T., Ledger, M., Waterworth, P., & Rosenberg, M. (2015). Employers' Views on The Promotion of Workplace Health and Wellbeing: A Qualitative Study. *BMC Public Health*, 15(1), 642. doi.org/10.1186/s12889-015-2029-2
- Ragheb, M. G. & Griffith. C. A. (1982). The Contribution of Leisure Participation and Leisure Satisfaction to Life Satisfaction of Older Persons. *Journal of Leisure Research*, 14. 295-306. doi.org/10.1080/00222216.1982.11969527
- Riddick, C. C., & Daniel, S. N. (1984). The Relative Contribution of Leisure Activities and Other Factors to The Mental Health of Older Women. *Journal of Leisure Research*, 16(2), 136-148. doi.org/10.1080/00222216.1984.11969581
- Rosato, F. D. (1990). *Fitness and Wellness: The Physical Connection*. USA, New York: West Publishing Company.
- Roscoe, L. J. (2009). Wellness: A Review of Theory and Measurement for Counselors. *Journal of Counseling and Development: JCD*, 87(2), 216. doi.org/10.1002/j.1556-6678.2009.tb00570.x
- Siegenthaler, K. L., & O'Dell, I. (2000). Leisure Attitude, Leisure Satisfaction, and Perceived Freedom in Leisure Within Family Dyads. *Leisure sciences*, 22(4), 281-296. doi.org/10.1080/01490409950202302
- Smith, M., & Puczko, L. (2014). *Health, Tourism and Hospitality: Spas, Wellness and Medical Travel*. (2th Edition), England, London: Routledge.
- Spiers, A., & Walker, G. J. (2008). The Effects of Ethnicity and Leisure Satisfaction on Happiness, Peacefulness, And Quality of Life. *Leisure Sciences*, 31(1), 84-99. doi.org/10.1080/01490400802558277

- Sung, Y. C. (2008). *An Analysis of Sport and Other Leisure Activity Participation by Students at Lunghwa University of Science and Technology Taipei County Taiwan*. Daphne, Alabama.
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., & Ullman, J. B. (2013). *Using Multivariate Statistics* (6th Edition). Boston, MA: Pearson.
- Torkildsen, G. (2005). *Leisure and Recreation Management*. (5th Edition). England, Abingdon: Routledge.
- Ullah, M. A., Alam, M. M., Shan-A-Alahi, A., Rahman, M. M., Masum, A. K. M., & Akter, N. (2019). Impact of ICT on students 'academic performance: applying association rule mining and structured equation modeling. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*, 10(8): 387-393.
- Wilhite, B., Keller, M. J., & Caldwell, L. (1999). Optimizing Lifelong Health and Wellbeing: A Health Enhancing Model of Therapeutic Recreation. *Therapeutic Recreation Journal*, 33, 98-108. Retrieved from https://www.bctra.org/wp-content/uploads/tr_journals/1128-4416-1-PB.pdf
- Yerlisu Lapa, T. & Ağyar E., (2011). Cross Cultural Adaptation of Perceived Freedom in Leisure Scale. *World Applied Sciences Journal*, 14(7), 980-926. doi.org/10.14687/jhs.v16i4.5860
- Zeigler, E. F. (2003). *Socio-cultural foundations of physical education & educational sport*. Germany, Aachen: Meyer & Meyer Sport.
- Zorba, E. (2007). Türkiye'de Rekreasyona Bakış Açısı ve Gelişimi, *Gazi Haber Dergisi*, 52-55.

Haymatlos'un Tarih ve Felsefi Ethosu

History and Philosophical Ethos of Haymatlos

Dr. Öğr. Üyesi Girayalp KARAKUŞ

Amasya Üniversitesi
girayalp71@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6240-5490

DOI: [10.37154/cudes.2021.28](https://doi.org/10.37154/cudes.2021.28)

ArticleInfo

Received: 07.03.2021

Accepted: 14.04.2021

Keywords: Amasya, Felsefe,
Girayalp, Karakuş, Tarih,

Abstract

The main discourse of the study is to give the reader concise, short and clear ideas on new science, rather than trying to make them memorize some concepts. The main purpose of science should be conducted for the sake of not being deceived or not deceiving. With the transition of our society from matriarchy to patriarchy, the worship of Western imperialism has emerged especially when the frustration of being defeated is added to this situation. Our patriarchal tendency has made us insensitive to nature, women and social exploitation. At this point, our work is to be able to reveal what murders have actually been committed in the name of science. The apolitical and boring style in academic writing should be put aside, and it is necessary to reveal the unknown. Some political, economic and historical problems were put forward critically in this study, and the issues were tried to be discussed from a class point of view.

Makale Bilgisi

Geliş: 07.03.2021

Onay: 14.04.2021

Anahtar sözcükler: Amasia,
Philosophy, Girayalp, Karakus,
History

Öz

Çalışmanın temel diskuru okuyucuya bazı kavramları ezberletmeye çalışmaktan ziyade yeni bilim üzerine öz, kısa ve açık fikirler verebilmektir. Bilimin temel gayesi; aldatmamak ve aldanmamak uğruna yapılmalıdır. Toplumumuzun anaharıktan babahanlığa geçmesiyle birlikte özellikle altta kalmanın ezikliği de buna eklenince Batı emperyalizmine tapınç ortaya çıkmıştır. Patriarkal eğitimimiz bizi doğaya, kadına ve toplumsal sömürüye duysuz hâle getirmiştir. Bu noktada çalışmamız aslında bilim adına ne cinayetler işlendiğini ortaya koyabilmektir. Akademik yazılardaki apolitik ve sıkıcı üslup bir kenara bırakılarak bilinmeyi ortaya koymak gereklidir. Çalışmada eleştirel açıdan siyasi, ekonomik ve tarihsel bazı sorunsallar ortaya konarak meseleler sınıfsal açıdan tartışmaya çalışılmıştır.

1. GİRİŞ

Tarihin olaylar karşısında sebep-sonuç aramadığı savının yanlış olduğunu söyleyebiliriz. Sosyal yönelişle ilgili bir ipucu tutmadan veya tutar görünmeden yazı yazmış hiçbir tarihçi yoktur. Bütünüyle toplum olaylarının temel ilişkileri (ekonomi yapısı) ve iç kanunları (örneğin, ekonomiyle ilgili ilişkileri) bilinemediği zamanlarda, insanlığın başından geçenleri olsun derlemeye tarih denilmiştir. Ayrıca ilk çağlara gittiğimizde dahi toplumsal amaç taşımayan tarihçi yoktur. Sosyoloji de bilim hâline geldiğinden beri (içine metafizik kırıntılar sokulsa da) bütün soyut ve somut kanıtları tarihte bulmuştur. Tarihçilerin babası Herodot tarih tezini tanrısal varlıklara dayandırmış yine Yunanlı Heseidos ve Homeros Tanrı adlarını kendilerinin uydurduklarını itiraf etmişlerdir. “Tanrılar insanları görüyor” ve “İnsanlar Tanrıları uyduruyor” derken de bir sosyal açıklama yapıyordu. Herodot tarihin derin kavrayışını aşmadığı için sosyolog değil sadece tarihçi olarak kalmıştır. Marx ise bu aşamayı materyalizmin geniş yorumu ile aşmıştı. Örneğin “Fransa’da Sivil Savaş” incelemesini yaparken, Paris

Komün'ün hem en canlı tarihini, hem de en güçlü ve ayık sosyoloji açıklamasını yaptı. "Fransa'da Sınıflar Savaşı" yahut "Lui Bonapart'ın 18 Brümeri" gibi eserler de, tıpkı öyle, modern Fransız toplumunun en kargaşalı tarihini yazmakla kalmadılar, Fransız toplumunun sosyolojik ilişkilerini, kurallarını, biçimlerini ve sınıf güçlerini belirlediler. Bu bakımdan sosyolojinin tarihten bir adım önde olduğunu söyleyebiliriz zira tarih ilkel zeminde ilerleyen bir sosyolojidir. (Kıvılcımlı, 2016: 19)

Bu anlatılardan tarihe lüzum yoktur lafzı anlaşılmalıdır. Bunu söyleyebilmek için bugün en az Marx, Engels kadar tarihsel maddecilik ustası olmak gerekir. Tarih şu an da klasifikasyon (bölümlenme) bilimi olmadığı doğrudur. Tarih birikim bilimidir. (Kıvılcımlı, 2016: 20) Bu bir nevi Osmanlı'daki vakanüvisçilik anlayışına benzetilebilir. Bugün interdisipliner çalışan tarihçiler mevcut olsa da her devletin kendine ait hâlâ vakanüvist tarih yazıcıları vardır. Yeni Türkiye denilen bu dönemde tarih yazıcılığının sapmalarını gözlemlemekteyiz. Ezilen ulusların da tarih tezlerinin ortaya çıktığını görüyoruz. Bu bir nevi gereklidir. Diyalektik açıdan düşündüğümüzde insanı hayvandan ayıran şeyin zoon politikon olduğunu bilmekteyiz. İnsanlığın evveliyatını bilmesi ve ortaya koyması kadar da doğal bir durum yoktur.

Marx ve Engels öğretilerinin bütünlüğü açısından şu yönler önemlidir:

- 1) İnsancıl ilişkileri toplumsal ve tarihçil gidiş içinde almak;
- 2) Ekonomik determinizmi üretici güçler açısından almak... (Kıvılcımlı, 2018: 121)

Yani tarih bir üretim gidişi ve üretici güçlerdir.

Basitçe düşünmek gerekirse güçlü bir insan önce doğayı sonra da insanları ele geçirmek ve üretim araçlarına sahip olmak ister. Tarihin mottosu bu olmuştur. Bu süreçte insan kabile, aşiret ve küme yarattığı olmuştur. Tarihteki üretici güçler ise daima çalışanlar olagelmıştır. Marx ve Engels'in ekonomik determinizm anlayışı bu temelde yükselmiştir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde bu diyalektik ilişkiyi açıklayacağım.

1.1. Siklus Temeli

Komün'ün gelişimi üzerine çağına göre en önemli argümanlar sunan bilim insanı Lewis Henry Morgan olmuştur. 1847'de "İrokualar Üzerine Mektuplar"ı, 1851'de "İrokua Topluluğu"nu yazdı. Komün'de, Mc Lennan'dan önce ve daha açık bir şekilde, "Ekzogami" (Dış Evlenme) olayını gösterdi. 1871'de "Kandaşlık ve Akrabalık Sistemleri" başlıklı eserinde Komün'ün kavranışını derinleştirdi. 1877'de yayımladığı "Eski Toplum" eseri, bütün o sezi derinliklerini zengin evrensel belgelerle ispatlama yolunu tutuyordu. Morgan daha 1865'te, 139 akrabalık sistemi ve 260'tan fazla akrabalık biçimi sınıflandırmıştı. Bu derleyişi bütün dünyayı kapsıyordu. 1871'de, büyük eserini hazırlamadan önce, Avrupa'ya gitti. Gereken kaynakların asıllarını ve konuyla ilgilenen rakiplerini bizzat ziyaret edip yakından tanıdı. Morgan'ın bu çabası etkili olmuş ki 1877'de yayımlayabildiği "Eski Toplum" çalışması, Komün'ü hemen bütün elemanlarıyla ele alma yeteneğini gösterdi. Morgan eserini tam olarak 30 yılda yazabilmişti. Morgan'ın temel özelliği Komün'ü insan toplumunun çekirdeği olarak ele alışıydı. Determinizmi ve Avrupalı antropologlara göre devrimci duruşu sınıfsız bir toplumun olabileceğini gösteriyordu. Aslında Morgan içinde bulunduğu çağın olanaklarıyla en iyisini yapmıştı. (Kıvılcımlı, 2018: 32)

Morgan'ın farklı kılan vargılar şunlardı:

- 1) İnsan toplumunun hayvanlar âleminden ayrılışından başlayarak Vahşet ve Barbarlık Çağlarını sınıflandırması, başlı başına aşılamaayan bir temeli sunuyordu;
- 2) Komün'ü, aile biçimlerinin gelişimi ve Kan Örgütlerinin gelişimiyle (Yani cinsel yasakların iki yanlı gelişimiyle) birlikte ele alarak diyalektik kanuncululuğa ulaşması;
- 3) Komün'ün medeniyete geçişini soyut da olsa gözlere batırırken üretici güçler çerçevesinde çözümlendi. (Kıvılcımlı, 2018: 33)

Morgan'ın asıl başarısı ise Komün'de aile ve kan elemanlarının endogami ve ekzogami elemanlarıyla birlikte; örnekleriyle etrafıca, dünya ölçüsündeki sınıflandırmalarıyla ortaya koyuşundan gelir. (Kıvılcımlı, 2018: 33)

Morgan Komün içindeki kolektivizmi ve üretici güçlerin sosyolojik konumunu da ortaya koymuş ve çağının ilerisine geçmeyi başarabilmiştir.

Komün'ün ilerlemesi ise kendiliğinden olmuyor. Bu sosyal devrim için binlerce yıl bekleniyor ve 6500 yıllık Antik Tarih Çağ tarihsel devrimle ilerleyecektir. Fakat ne Marx ne Engels bu gerçekliği o dönemin şartlarından dolayı yeterli açıklayamamıştır. İlk olarak medeniyete geçiş ve tarih öncesi çağ ile ilgili fazla bir bilgi yoktur. Westermarck gibi düşünürler insanların sosyal devrimini cinsel yasakların ortaya çıkmasına bağlamaktadır. Ona göre; insan nüfusu önceden az olduğu için cinsel yasaklar yoktu. Ancak nüfus artınca artık böyle bir şeye gerek kalmamıştır ve anahanlıktan babahanlığa geçilmiştir. Wastermarck skolâstik bir Darvinciydi ve hiçbir cinsel ve toplumsal yasak tanımayan Komün aşamasını anlayamıyordu. Bu düşünür Engels'in tabiriyle meseleye ahlak zabıtası gözüyle bakıyordu. Aslında Wastermarck anakronizm hatasını düşünüyor ve sorunsala bugünün gözüyle bakıyordu. Vahşi Komün ile Barbar Komün'ü birbirine karıştırıyordu.

Komün toplumuna inanan pek çok bilim insanının çözümlenmesine göre anahanlıktan babahanlığa geçiş üretim araçlarının erkeğin kontrolüne geçmesiyle başlamıştır. Daha önce Komün'de birincil konumda olan kadın edilgen duruma düşmüştür. Doğuran-yaratan kadın toplayıcı bir varlık olmuştur.

Komünden medeniyete geçiş ise toplayıcılık ve avcılıkla geçinen insanların çobanlık-tarım yapma kültürüne geçiş devinimiyle olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla özel mülkiyetin ortaya çıkışının da etkisi yadsınmaz. Zira kutsal kitaplardaki Habil-Kabil cinayetinin tarım arazinde vuku bulmasının hatta özel mülkiyet yüzünden olmasının sembolik bir anlamı olduğunu düşünüyorum.

Medeniyetin ortaya çıkması ise ilkel-komünal toplumların öz benliklerini yitirmesine yol açmıştır. (Galyalılar, Türkler, Kürtler, Ermeniler vs) Yalan nedir bilmeyen bu topluluklar kentleşmenin getirdiği pragmatizmle tanışmışlar ve asimile olmaya başlamışlardır.

1.2. Tarih ve Üretici Güçler

Klasik Tarih, metafizik yöntemle ele alındığı için kısır döngüsünden bir türlü kurtulamamıştır. Optimum olarak medeniyetlerin doğuş ve ölüş gerekçelerini nedensellik bakımından çözümlenmede yetersiz kalmıştır. Özellikle günümüzde ülkelerin yaşadığı krizleri kapitalizmin iç çelişkileri olarak yorumlayan insanları tekfir eden metafizikçiler meseleye kısır döngüden bakmaktadırlar. Onlara göre yaşanan açlıklar, yoksulluklar ve savaşlar Tanrının insanlara verdiği geçici sıkıntılardır. Halbuki insanlar edilgen değil etkidir. Bunu Maturidiler'de söylemektedirler.

Max Weber, patrimonyalizmin geleneksel tahakküm rejimi olduğunu yazar. Patrimonyalizm, tüm gücün doğrudan bir liderde toplandığı rejimdir. Bu rejimler otokratik ya da oligarşiktir ve alt, orta ve üst sınıfları iktidardan dışlar. Bu ülkelerin liderleri tipik olarak mutlak kişisel güce sahiptir. Genellik bu ülkelerin orduları ve polisleri de millete değil lidere sadıktır. (İnce, 2021: 3) Günümüzde ise metafizik tarih okuyanların çoğu bu sistemin bir nevi destekçisidir.

Diyalektik metotlu Klasik Tarihsel Maddecilik: hangi dönemde olursa olsun toplumun, genel olarak ihtiyaçlarına cevap verebilmiştir ve son tahlilde üretici güçlerle beraber olmuştur.

Üretici güçleri ise 4 sınıfta ele alabiliriz:

- 1) Teknik (Aygıtlar, avadanlıklar, metotlar)
- 2) Coğrafya (İklim, Doğa vs...)
- 3) Tarih (Gelenekler ve görenekler vs...)
- 4) Kollektif Aksiyon (Topluca Eylem) yani şiddet anlamı güç... (Kıvılcımlı, 2012: 24)

Tarih diğer üç sınıfla birlikte oluşabilir. Dolayısıyla üretim güçleri kimin elindeyse tarihi de üretim araçlarına sahip olan sınıf oluşturabilir. Burada değinilmesi gereken esas nokta ise tarihin sınıflar mücadelesinden türediğidir. Kollektif aksiyon ise üretim araçlarının kontrolü noktasından aktüel uğrağa maruz kalır. Gelenekler-görenek dediğimiz üst yapı ise alt yapıya yani ekonomiye bağlı olduğunu söyleyebiliriz.

Tarihin belli safhalarında üst yapının alt yapıyı etkilediği de görülmüştür. Örneğin; tarihin büyük geçidi dediğimiz konaklarda, tek vurucu güç ilkel-komünal toplumların, tarihöncesi toplumlardan aldıkları sosyal gelenek-görenekli üstün Kollektif Aksiyonlardır. Medeniyet doğduğu

vakit dünyada bilimsel anlamda vahşetin kalmadığını söyleyebiliriz. Dünya en azından çölekçilik zanaatını keşfetmiş Aşağı İkel-Komünallerden yukarıya doğru; Orta İkel Komünaller ve Yukarı İkel Komünaller ile kaplanmıştır.

Antika Medeniyette ticaretle uğraşan tefeci-bezirgânların ortaya çıkışı ise tarihte farklı bir merhaleyi yansıtmaktaydı. Şimdiki finans-kapitalin atası olan bu sınıf o dönem devrimci bir kisvedeydi. Modern sosyal sınıfların doğuşuna öncülük etmişlerdi.

Antika Medeniyetlerin yıkılışları üzerine ise insan düşüncesi tarih boyunca üç ayrı anlayış göstermiştir:

- 1) Medeniyetin yıkılışı dünyanın batışıdır;
- 2) Medeniyetin yıkılışı ve yeniden yapılışı insanüstü dünya gidişidir;
- 3) Medeniyetin kuruluş ve yıkılışı insan gücüyle yürür. (Kıvılcımlı, 2012: 37)

Zira Marx'ın da toplumsal olaylarla ilgili şunu ifade etmiştir: “*Devrimler Tarihin lokomotifleridir.*” (Marx, 2016: 90) Marx'ın bu sözünden hareketle tarih devrimin şeklinde sosyal devrimlere sahne olmuştur. Antika medeniyette sınıflar zıtlığı vardı ve bu düzende ezilenler kölelerdi. Günümüzde ise proleterya ve prekarya ezilmektedir. Ancak Antika Medeniyette günümüzdeki gibi devrimci bir sınıf yoktu. Üretici güçlerin politik bilince sahip olacak devrimci önderlik de yoktu.

1.3. Maddeci Diyalektik Düşünüş

Diyalektik, Antik Grek Çağı'ndan beri felsefenin konusu olmuştur. Epiküros, Heraklitos hatta kısmen Empedokles ve Protagoras gibi düşünürler maddenin özü konusuna değinmişlerdir. Dolayısıyla diyalektik maddecilik de bilim hâline gelmiştir.

Genel olarak tanımlamadan başlarsak Engels'e göre diyalektik: “Gerek dış dünyanın ve gerekse insan düşüncesinin genel hareket kanunlarını bildiren bilimdir.” Yani Engels, Hegel'in temel savı olan gerçek olan ussaldır, ussal olan her şey gerçektir sözüne referans göstermektedir. (Engels, 1976: 13) Bu kanuna göre diyalektik düşünme de bir bilimdir. Bu kanunlar iki alanda geçerlidir. Dış dünya ve iç dünyamız. Diyalektik düşünme her ikisi içinde optimum yol olduğunu söyleyebiliriz. Cansız doğayı fizik kanunları güder. Toplumsal ilişkilerimizi sosyal kanunlar güder. Düşüncelerimizi ise lojik (mantık) kanunları güder. Ancak bunlar tek bir noktada birleşir. “Hareket-kıvıltı”. Diyalektik deyince de aklımıza ilk gelen şey Engels'in deyimiyle “meydana çıkış biçimidir”. Her olayın özü de ancak bu diyalektik mantık ile çözümlenebilir. (Kıvılcımlı, 2019: 27) Metafizikçiye göre ise bu meselelerin maddeci yorumundan başkası değildir. Ona göre mucizeler, kerametler ve vahiyler vardır.

Diyalektiği hareket noktasında basitleştirerek anlatmaya çalışıldı. Ancak diyalektik düşünce homojen bir niteliğe sahip değildir. Bu düşünüş tarzı tarih boyunca evrimleşerek bugünkü hâlini almıştır. Engels bu durumu Anti-Dühring kitabının 1. Cildinde şöyle ifade etmektedir: “*İnsanlar diyalektiğin ne olduğunu öğrenmeden çok daha uzun süre önce diyalektik olarak düşündüler: tıpkı, nesir terimini bilmeden önce nesir olarak konuştukları gibi...*” Konunun girişinde de değindiğimiz gibi diyalektik düşünceyi ilk olarak Yunan filozoflarında görmekteyiz. Heraklitos'un “*Her şey akar*” sözü konuyu özetlemektedir. Yani Heraklitos diyalektiğin ve gelişimin sonsuzluğuna inanmaktadır.

Bu düşünürlerin evrenin başlangıcı ve sonu hakkında da düşündükleri bilinmektedir. Özellikle diyalektik materyalistlerin temel diskuru maddenin olmasa da evrenin devrim hâlinde sonsuzluğuna inanmalarındadır. Bu inanış idealist manada değil materyalist manadadır. Pek çoğu basitleştirmek gerekirse enerjinin maddeye maddenin enerjiye ve tekrardan maddeye dönüşeceklerine inanırlar. Reenkarnasyon denilen ideyi materyalist anlamda yorumlayarak insanların doğanın şartlarına göre evrenin sonsuzluğu ile dünyada var olacaklarına inanırlar. Özellikle Yunan filozoflarının Big Bang gerçekliğini bilmeden yaptıkları çözümlenmeler çağının çok ilerisindeydi. Aristo gibi ahlakçılar ise metafiziğin önüne geçemedikleri gibi Ortaçağ skolastiklerinin de temel kaynakları olmuştur.

Diyalektiği anlaşılabilmesi açısından şöyle formülize edebiliriz: “Tez-Antitez ve Sentez”

Diyalektik görüşün gelişimi en yoğun şekilde Almanya'da görülmüştür. Almanya'daki ileri üretici güçler Alman orta-sınıfını diriltmişti. Ancak sosyal bir devrim yapacak güçte değillerdi. İngilizler ise feodaliteyi yok etmek için ekonomi gücüne dayandılar. Fransız burjuvaları da sosyal devrimi yapacak olgunlukta fakat aynı durum Alman burjuvazisi için geçerli değildi çünkü Alman

işçi ve köylü sınıfı burjuvanın yanında yer almıyordu. Ekonomik ve sosyal devrim aşamasında başarılı olamayan Alman burjuvazisi kendisini felsefeye adadı. Böylelikle mücadele yöntemi olarak bu alanı seçtiler. Ancak Alman felsefecileri genelde idealist kaldılar ve materyalist aşamaya bir türlü geçemediler. Kant ve Hegel bunun en güzel örneğidir. Zira Kant daimi olarak Tanrı'nın varlığının gerekliliğine inanıyordu. Eğer Tanrı'yı yok sayarsak kötülerin ödüllendirileceğini iddia ediyordu. Ona göre cennet-cehennem metaforu iyiler için moral değer taşıyordu. Hegel'e göre ise devlet son derece akli idi. İdeal devlet tartışması gereksizdi. Devlet olmadan ahlâkın olamayacağını iddia ediyordu. (Aybek, 2008: 75) Diyalektiğin modernize edilmiş hâlini savunan ve Marx'ı etkileyen Hegel'in idealist yaklaşımı son derece yalın kalmıştı. Bir süre sonra da Sol-Hegelciliğin etkisinde kalan Marx bu kesimle ilişkisini kesmiş hatta Engels ile birlikte bu grupla "Eleştirel Eleştirinin Eleştiri" diye kitap yazarak alay etmiştir.

Burjuvalar ve küçük burjuvalar diyalektiği keskin kullanarak devrim noktasına gelemiyorlardı. Çünkü kaybedecekleri çok şey vardı. Oysa Marx kaybedecek bir şeyleri olmayan işçi sınıfının önemini kavradı ve devrimin temel vurucu gücü olarak bu sınıfı ön plana çıkardı. Ona göre; diyalektik materyalizmin bayrağını devam ettirecek sınıf proletarya idi.

Hegel diyalektiğine göre evrende en ilkin fikir vardır. Maddeci diyalektiğe göre ise: "*Reel (gerçek) şeyler belirli bir gelişim konağında bulunan Mutlak Fikir'in aynada görünüşü değildir; tersine, insanın fikirleri şeylerin aynada imişçisine görüntüsüdür.*" (Kıvılcımlı, 2019: 37)

Marx'ın da ifade ettiği üzere "*Radikalizm şeylerin kavranmasına yardımcı olur.*" Gerçekten de şeylerin ne olduğunu bilen bir radikal doğru-yanlış sorgulayarak doğruya ulaşabilir. Engels'e göre değişmeyen tek şey değişimin kendisidir. Engels madde ve hareketi şöyle ifade etmektedir: "*Diyoruz ki madde ve hareket yaratılmamıştır ve yok edilemez. Diyoruz ki, dünya sonsuz bir ilerleme olarak varlığını sürdürüyor.*" (Marx-Engels, 1975: 13)

Bu noktada hareketin meydana çıkışını tetikleyen subjektif ve objektif şartlar vardır. Marx "Alman İdeolojisi" kitabında Bilinç sorunsalını karşımıza çıkarmaktadır. Bilinç varlığın farkına varılmasıdır. İnsanların varlığı ise reel sürecin ortaya çıkmasıdır. Bacon gibi Aydınlanma düşünürleri de bilincin ve ideal devlet düzeninin oluşumunu insanların doğayı deneylerle öğrenmesine bağlamıştır.

Bilincin oluşmasında ise felsefe-tarih okumaları ile ilahiyatın çekişmesi yaşanmaktadır. Bizce bu tartışmada bilim ile din uzlaşamaz. Sağ-muhafazakârlar felsefe ile ilahiyatı aynı kerte de okumaktadır. Oysaki ilahiyat felsefe diyalektiği gibi değildir çünkü ilahiyat sorgulamadan önce doğrudan Tanrı'nın varlığını kabul etmektedir. Oysa felsefe bilimi bunu yapmaz. Felsefeyi dincileştirmek ise bilimin doğasına aykırıdır. (Usta, 2020: 2)

Diyalektik maddeci düşüncede bir itaat etmeme durumu da söz konusudur. Frederic Gros baştan üst çizgi koymaktadır. Ona göre; "*Sorun itaatsizlik değil, sorun itaattir. İtaatsizlik temelde zordur. Çünkü insan yalnız kalabileceğini düşünmektedir.*" (Gros, 2020: 12) Dolayısıyla diyalektik düşünebilmenin en temel prensibi mevcut olanın değiştirilmesinden yana olan devrimci etostur.

Diyalektik maddeci görüşten yoksun halkların geneli diğer uluslar tarafından ezilmektedir. Kölelik olmasaydı Yunan ve Roma devletinden söz edebilir miydik? Yine antik kölelik olmasaydı sosyalizmden de bahsedemerdik. (Marx-Engels, 1975: 23) Yani hareketin kaynağı maddedir. Her varlığın temeli ise zaman ve mekana göre değişmektedir.

Makalenin prosesinde Marx'ın materyalizmini Fuerbach'tan aldığını belirtmeliyiz ancak Fuerbach'ın insanı tanrılaştırması karşısında Marx ve Engels Fuerbach'ı eleştiren kitaplar yazmışlardır. Marx'ın maddeciliğinin gerçek varğı olduğunu söyleyebiliriz. Marx ve Engels aslında gerçek birer haymatlos idiler. Yani yurtsuzdular.

Marx Kapital'i yazmadan önce Grundrisse'nin Formen bölümünde, ilişkesillik üzerine düşünmüştür. (Eser, 2019: 70) Marx'ın maddeciliğe getirdiği yorumlardan birisi de alt yapı-üst yapı ayrımıdır. Meseleyi üretim araçlarının aidiyetliği üzerinden okuyan düşünür düşün dünyasına yenilik getirmiştir. Ona göre; işçi ve köylülerin diyalektik düşünmeye fırsatı olması için asgari düzeyde ekonomik durumlarının iyi olması gerektiğini düşünmektedir. Toplumda üretim yapan bireyler dolayısıyla toplumsal olarak belirlenmiş bireysel üretimin kalkış noktasıdır. (Marx, 2009: 179) Marx için ideolojilerde üretim-tüketim ilişkilerinin varyantı olarak ortaya çıkmıştır.

Madde yahut dış varlığımız veya tam olarak kanıtlanmasa da ruh yani iç dünyamız arasındaki ilişkiyi duyularımız sağlar. Materyalistlere göre: duyularımız, dışımızda gerçekten var olan dünyayı yansıtırlar. İdealistlere göre: duyularımız, içimizdeki dış gerçeklikler biçiminde dışımıza yansır. Agnostiklere göre: duyularımız, doğrudan doğruya vardırırlar, ama içeriye mi yoksa dışarıya mı içeriye yansıtırlar? Bilemeyiz. (Kıvılcımlı, 2019: 39)

Günümüzde maddeci felsefeyi “*amacından saptırarak*” en iyi uygulayanlar finans-kapitalerdir. Bu sınıf ekonomik büyümeyi insanların refahını ve toplumun eşitlikçi büyümesi için kullanmamaktadır. Oysa ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için doğru yöntemler kullanılmalıdır. (Şiriner-Doğru, 2008: 10) Diyalektik maddeci harekete geçiş öğretisini işçiler ve köylüler kullansın diye yıllarını veren ideologlar herhalde kendi silahı ile vurulmaktadır. Her ne kadar krizler sistemi olsa da kapitalizm, her seferinde krizlerden kurtulup sistemini idealize edebilmektedir.

İşçiler ve köylüler (prekarya da dahil) büyük bölümü metafizik okulların formel mantığını diyalektik materyalizme tercih etmektedir. Bu kesimler maddeci anlayışın meydan okuma ve çıkış belirtilerini gösterememektedir.

1.4. Materyalist Tarih Anlayış

İnsanlar tarihsel prosede toplumun gelişim yasalarını incelemeye çalışmışlardır. Din ve dinsel kurumlar insanlığı tarih boyunca günahkar olarak nitelemiş ve düşüncelerini Tanrının bildiği gerekçesiyle onları Tanrıdan af ve merhamet dileme derecesine düşürmüştür. Bazı düşünürler bu durumu sorgulamak istemiş ve kiliseye başkaldırmışlar ancak sonları hiç iyi olmamıştır. Filozoflar asıl olan nedir sorusuna bazen madde bazen de metafizik demişlerdir.

Avrupa’da insanlar bilimsel araştırmalara yöneldikçe dinin bazı argümanlarının bilimsel çalışmalara uymadığını sezinlemişlerdir. Fransız materyalistleri Diderot ve Holbach insanların düşüncelerini biçimlendiren etmenlerden birisinin de sosyal çevre olduğunu saptamışlardır. Marx’tan önce Feurbach kiliseye saldırırken aynı zamanda bir insanlık dinini savunmuştur. Bu filozof insanı kutsallaştırmış ve sevgi dini (Boguslavsky, 1977: 222) diye eklektik bir din kurmaya çalışmıştır. Aslında mesele kötü-iyi din değildi. Temel sorunsal tarihin diyalektik materyalist açıdan sorgulanmamasıydı. Bunu yapan ise Max ve Engels olmuştur.

Toplumun ruhun ürünü olduğu ve insanoğlunun manevî (dinî, politik, hukuki vb) faaliyetlerinin sonucu olduğu fikri Marx öncesi felsefe, toplumbilim ve tarih yazının da egemendi. Bu görüş adeta dogma hâline gelmişti. Marx’ı Marx yapan ise bu düşünce ise bu dogmaya doğrudan müdahale etmesiydi. Marx’ın tezi ise insanların öncelikli olarak hayatlarını devam ettirecek geçim kaynaklarına sahip olmasıydı. Yani üretim araçları belli egemen sınıflarda olmayacaktı. Üretim araçları kamunun malı olmalıydı. Ancak bu şekilde dünyada adalet sağlanabilirdi. Aynı zamanda tarih maddi malların üretimine dayanıyorsa tarihte kesin rolü oynayanlar tefeci-bezirganlar, kilise ve aristokrasi değil çalışan-yoksul kesimdi. Ona göre; tarihe yön veren tam olarak bu kesimdi.

Marx’tan önce düşünürlerin hemen hemen hepsi tarihi bireylere indirgerdi. Onlara göre yığınların hiçbir fonksiyonu yoktu. Oysa Marx tam tersini söylüyordu. Liderleri lider yapan, savaşları kazanan, devletlerin ayakta kalmasını sağlayanlar emekçi kesimlerdi. Toplumsal gelişmeye yön verenler de bu sınıftı.

Marx ve Engels, materyalist bir tarih anlayışından yola çıkarak topluma denektaşı uygulayarak, toplumsal gelişmenin yasalarını ortaya koymuşlardır. Bu düşünürler toplumun sınıf çelişkilerinden meydana geldiğini ve komünizmin ütopya değil, sosyal gelişmenin zorunlu bir sonucu olduğunu göstermişlerdir. (Boguslavsky, 1977: 226) Marx ve Engels düzenin yıkılması için vurucu güç olarak işçileri ve yedek güç olarak ise köylüleri işaret etmişlerdir.

Marx ve Engels ekonomi politik yaklaşımını da bir bilim hâline getirmişlerdir. Ekonomi politik nedir? Ekonomi-politik toplum bilimidir (Leontiev, 1976: 9) yani siyasal iktisattır. Materyalist tarih anlayışında alt yapı-üst yapı nedenselliği bulunduğu için ekonomi-politik yaklaşımdan sıkça faydalanılmıştır. Bahsettiğimiz felsefede emek bir insan etkinliğinden ziyade değer ifade etmektedir. Bundan dolayı Marx sist felsefede emeğin yabancılaşması kavramı kullanılmaktadır. Emek kavramı müzik dinlemek, spor yapmak gibi faaliyetleri içermemektedir. Emek üretim öğelerinin başlıca taşıyıcısıdır. İnsan emeği bilinçli bir eylemdir. Diyalektik materyalist tarih anlayışında ekonomi-politik, üretimin toplumsal-sosyolojik yapısını inceler ve değer verir. Tarih emek-sermaye ve köle-

efendi diyalektiği perspektifinde incelenir. Örneğin; Antika Çağlarda tefeci-bezirgan sermaye medeniyeti, küçük üretmeni borçlandırarak köle yapıyordu. Aynı tefeci bezirganlar Batı Avrupa Ortaçağı'nda sözü edilen küçük üretmenleri serf hâline getirmiştir. (Kıvılcımlı, 2018: 39)

Yine Haçlı Seferlerini tez ve antitez ışığında incelersek ekonomik sebeplerin yanında coşkun idealist öğretilerin olduğunu görebiliriz. Bu savaşlara öncülük edenlerin tefeci-bezirganlar ve kilise olmasını yadsıyamayız.

Somut durumun somut tahliline göre Marxsist maddeci tarih anlayışının ortaya çıkışını toplumsal ve ekonomik doyumsuzluk ve bunlardan doğan olumsuz duyguların sebep olduğunu söyleyebiliriz. (Baydur, 1994: 28)

Marxsist maddeci tarih anlayışında milliyetçiliğin ise yeri yoktur. Bu anlayışta milliyetçiliği olumsuzlayan Marx ve Engels bu düşünüşün işçi sınıfını böleceğini ifade etmişlerdir. Zira milliyetçilik, tarih sahnesine pre-kapitalist bir ekonomiden, dağılık sosyal oluşumlardan, örgütlenme biçimlerinden, kapitalist düzene geçişi hedef alarak ortaya çıkmıştır. Bu süreçte Marx ve Engels bu ideolojinin işçi sınıfına bir fayda sağlamayacağı gibi milliyetçiliğin sermayenin çıkarına olacağını düşünmüşlerdir. Marx'a göre işçilerin zincirlerinden başka kaybedeceği bir şey yoktur. (Marx-Engels, 1976: 26)¹

Marxsistler kuramlarını oluştururken bütün olumsuzluklara rağmen Marx ve Engels'in öğretilerine sadık kalmışlardır. Tanınmış Marxist tarihçi Eric Hobsbawn'ın en çok gazeteciliğiyle Marxsizme borçlu olduğunu, tarihsel incelemelerinin ise Marx'ın tarih kuramından faydalandığını ancak bazı kısıtlardan kaçındığını ifade etmektedir. (Blackledge, 2006: 19)

Emek-sermaye çelişkesinin Marx'ın döneminden daha yoğun olarak yaşandığı bu dönemde Marx'ın tarih öğretilerinin büyük bölümünün güncelliğini koruduğunu söyleyebiliriz. "*Marx ve Marksistler tarih yazımına bazı yenilikler getirmiştir. Birincisi, gerçek dünyanın doğasını postmodernlere karşı çıkararak kavramımıza imkân veren bir antropoloji ve ona denk gelen bir dil kuramı geliştirmişlerdir. İkincisi, Marxsistler, dil ötesindeki dünyayı araştırırken kullanabileceğimiz bir bilimsel yöntem geliştirmişlerdir. Üçüncüsü, Marxsistler, bu bilimsel araştırmanın uygun biçimde yürütülmesini sağlayabilecek bir dizi kavram geliştirmişlerdir.*"(Blackledge, 2006: 21)

1.5. Net Marks ve Marksoloji

Marx'ın siyasi-ekonomik-tarihsel ve sosyolojik görüşleri hayattayken çok sınırlı bir çevre tarafından kabul görmüştü. Marksizmin kurucu grubunun belirleyici yönü, Marksist tarih biliminin teorik gücüydü. Serpiliş döneminde tarih bilimine dayanılarak politik çevrelerle hegemonya savaşına girilmişti. Bir anlamda Marksizm bu çerçevede belirlenmiştir. Bana göre Engels'de bu politik-tarihsel akımın gelişmesinde Marx ile eşit seviyede tutulmalıdır. Zira Engels'in destekleri olmasaydı bugün itibarıyla Marx'dan büyük teorik bilgin olarak söz edemeyebilirdik. Anti-Dühring gibi polemik gücü yüksek eserin yazımı Engels'i farklı bir seviyeye taşımaktadır. Marxizm'i 19. Yüzyıl Aydınlanma materyalizminde farklı kılan unsur onun tarih bilimini devrimci bir anlayışla yorumlamasıdır. (Bulduruç, 2019: 29) Döneminin düşünürleri ile kıyaslandığında Marx'ın iki adım önde olduğunu söyleyebiliriz. Proudhon, Bakunin, Hegel vs Marx'ın tarihin akışı yorumuna ulaşmamıştır.

Sol Hegelcilik, Alman radikal demokratlığı, politik sürgünlük, Kapital ve Enternasyonal'in kuruculuğu Marx'ı Marx yapan belirlenimlerdir. Özellikle Ekim Devrimi öncesi ve sonrası Marxizm farklı özellikler içermekteydi. Lenin'in asıl teorik başarısı da burada görülmektedir. Zira Lenin Sovyet Devrimi'ne kadar ki süreçte Marxizm'de olmayan pek çok teorik/politik/pratik kavramı Marxizm literatürüne kazandırmayı başarmıştır. Yine Lenin'in bir diğer başarısı da devrimin yönü noktasında idi. Zira Marx ve Engels devrimin kapitalistleşmiş ülkelerde başlayacağını öne sürerken Lenin bunun tersinin olabileceğini kanıtlanmıştır. Aynı dönemde garip gelebilir fakat Şubat Devrimi başarısızlığından sonra belki de Rusya'da devrim olabileceğini ilk dile getirenlerden birisi de Troçki olmuştur. (Deutscher, 1969: 196-197). Yine aynı Troçki Lenin'i Marxsizm'i din hâline getirmekle suçlamıştır. (Deutscher, 1969: 117) Asıl sorunsalımız Sovyet Devrimi'nin tarihsel gelişimi olmadığı için Marxsizm'in çeşitli yerlerdeki analizine dönüş yapmamız elzemdir.

¹ Pdf olarak internetten kaynak verilmiştir.

Temel olarak sosyalistler, sosyal demokratlar veya muhafazakârlar için bir tane Marx'ın mevcut olduğunu ifade etmemiz mümkün değildir. Her düşüncesinin kendi Marx imgesi farklılık arz etmektedir. Hatta sosyalistler de dahi bu durum böyledir. Örneğin ünlü Marxsist teorik önder Gramsci'nin ünlü "Kapital'e Karşı Devrim" makalesi Ekim Devrimi'ne sahip çıkarken aynı zamanda devrimi yapanların Marxizm ile olan ilişkisini de ele almıştır. "Bolşevikler Kapital'in bazı önermelerini bir tarafa atıyorlar, onun dinçleştirici/içkin düşüncesini değil. Bu insanlar Marxsist değil, hepsi bu" diyordu. (Gramsci, 2010: 40)

Önsel olarak Marx'ın kitaplarını proletaryadan ziyade burjuvazinin okuduğunu söyleyebiliriz. Zira Marxizm'in hitap ettiği kesimler Rusya'da bu sınıf olmuştur. Marxizm, Batı Avrupa'da ise entelektüel gevezelik yapılan, akademik ve sıkıcı bir üslupla konuşulan bir teoloji hâline gelmiştir. Fakat tarihin akışı şematik anlayışları alt üst etti. Rusya'da işçi sınıfı tarih yazdı. Bolşevikler Marx'ı aşarak materyalizmin kanunlarının düşünülmesi gibi katı olmadığını kanıtladı. (Bulduruç, 2019: 31)

Marxizm'in dogma olduğunu söylemenin doğru olmadığını söyleyebiliriz. Çünkü Marxizm sosyo-ekonomik sorunlara çözüm üreten bir bilimdir ve her bilimde olduğu gibi Marxizm'de de eleştirel diyalektik düşünce vardır. Bugünün koşullarıyla Marxizm yeniden yorumlanabilir ve katkılar sağlanabilir. Halbuki dogmacılık da bunlar mevzu bahis değildir. Dinler de mevcut olan içtihat kapısı kapalıdır anlayışı Marxizm için uygun olduğunu söyleyemeyiz aksi takdirde bu teori/politik anlayış teoloji hâline gelir. Marxizm'in dogma olduğunu iddia edenlerin pek çoğunun sınıfsal kökenlerine ve ideo-politik yaklaşımlarını iyi bir şekilde çözümlenmek gerekir.

İkinci Enternasyonal ise Marx'ın tanınırlığını arttırsa da Marx'ı sakatlayıcı bir yöne savrulmuştur. Felsefede Plehanov, teoride Kautsky ve W. Liebknecht, politikada Alman Sosyal Demokrat Partisi tarihi pozitivist bir çerçevede okumaya çalışmışlardır. Ancak Marx gibi tarihin sayfasında sarıh biçimde duran bir filozofun düşüncelerini politik aşınmalara uğratmışlardır. Bu dönemde devrimci değil reformist bir politika izlenmiştir. (Bulduruç, 2019: 31) Daha sonraki süreçte ise Bernstein ve Kautsky gibi düşünürler daha da ileri giderek Marx'ı dogmacılıkla suçlamışlardır. Bu düşünürler sosyalizmin ancak parlamentarizm yoluyla yani demokratik yöntemlerle kurulabileceğini düşünüyordu. Ancak o dönemde kendi ülkelerinde işçilerin toplu sözleşme, grev hatta mecliste eşit temsil edilme hakları dahi yokken böyle bir hayale kapılmalarını öngörüsüzlükle açıklayabiliriz.

Lenin ise Marxizm için farklı bir makas açmıştır. 19. Yüzyılda yaşamış bir düşünür olan Marx'ın idealleri Rusya'da pratiğe dökülmeye çalışılmıştır. Teorik ve pratik açıdan bütünsellik oluşmuştur. Çin'de Mao'nun önderliğinde gerçekleşen devrim ise yarı-feodal ve yarı-sömürge ülkelerde de devrimin yapılabileceğini kanıtladı. Ancak Türkiyeli Marxsistler bunların bir nevi sapakları olmaktan öteye gidemediler.

2. AMAÇ

Felsefe genel olarak gerçekle ilgisi olmayan bir fikir oyunu; birkaç bilginin ayrıcalığında olan bir oyun ve emekçilere hiçbir faydası olmayan boşa çaba olarak görülür. Ancak Descartes gibi rasyonalistler felsefe yapanları aşağılayan insanlara şiddetle karşı çıkmıştır. Oysa felsefe dünyayı bilme sanatıdır. (Poltzer, 2015: 1) Daha geniş ifade etmek gerekirse felsefe, eleştirel düşünerek toplumsal meselelere çözüm üretebilmektir. Çalışmada yapılmak istenen de tam olarak budur.

Marx ve Engels hayatları boyunca diyalektik materyalizmin ve kapitalizmin temel sorunları üzerine olağanüstü çaba gösterdiler. Bu düşünürler yönetici sınıfların kendilerine bağlı düşünürlerinin öğretilerine karşı bıkıp usanmadan halktan gizlediklerini ifşa ettiler. (Harvey, 2017: 11) Günümüzde özellikle akademik camiada ekonomi-politik meselelere "sınıf" ve "emek" açısından yaklaşma konusunda bir kaçış söz konusudur. (Coşkun, 2009: 7) Temel sorunsalımızı ilkel-komünal toplumun ortaya çıkışı, maddeci tarih anlayışı, Marxizm açısından ele alınmaya çalışıldı. Çalışmada zaman zaman karşı çıkışlar bulunmaktadır.

Çalışmada toplumsal evrim ile ilgili yukarıda bilgi versek de bu süreçle ilgili kısaca şunu ifade edebiliriz: "Toplumun (yani bireylerin çevresinin) kalitesi kalıcı değildir. Prodeterministik diliyle değişmeme olasılığı değişmektedir. Evrim (toplumsal evrimi) bu olasılığın değişmesi yönündedir. Toplumun evrimi böylece felsefî kategori olarak sosyal bireyin (tikelin) deği, bütünü (genelin), yani Tümel'in evrimidir Bireyi pasif kılan Darwinizm ile bireyi aktif (değiştirici) sayan Engels

Marxistlik'ten ayırıcı temelli özelliklerden biri de budur." (Öner, 2000: 9) Yani gelişim de bireyler pasif değil aksine diyalektik ve gelişim süreklidir. (Yani evrimsel gelişim)

Çalışmada sık olarak madde kelimesi kullanılmıştır. Maddeden kast edilen şey doğa ve varlıktır. Maddenin özgünlüğü ortaya konulmak istenmiştir. Düşüncenin yasalarına diyalektik mantık ile cevaplar üretilmeye çalışılmıştır. Metafizikçinin dolaylı anlatımından ziyade temel mantık çelişkinin yenileştirici gücünden faydalanmak olmuştur. Anlatılmak istenen metafizikçinin çelişkide gördüğü saçmalık ve sinonim değildir. Diyalektik materyalizm gücünü uzlaşmaz zıtlıklardan alır. Diyalektikçi bir çelişkinin olduğu yerde verimliliğin olacağını düşünür. (Politzer, 2015: 91) Çelişkilere örnek verebiliriz: "cinsiyet eşitsizlikleri", "emek-sermaye eşitsizliği", "materyalist-metafizik çelişkisi" vs.

Son kertede çalışmanın amacı diyalektik mantık ile sosyo-ekonomik ve felsefi sorunsalların çözümlenmelerini yapabilmektir. Terry Eagleton'un "İdeoloji" kitabında belirttiği üzere Marxist entelektüellerin kendi toplumsal misyonlarını abarttığı görüşünü (Eagleton, 2015: 60) alt-üst edecek şekilde elimizden geldiğince kesin hükümlerden kaçınmaya çalışıldı. İnsanlığın ilkel-komünal oluşlarına değinerek ise günümüz toplumları ile kıyaslama yapılması amaçlandı.

3. YÖNTEM

Çalışmada yöntem olarak siyaset felsefesi yaptığımız söylenebilir. Ancak siyasal felsefe, siyasallaştıran felsefe olmadığı gibi felsefe yapan siyaset de değildir. (Holz, 2010: 9) Siyasal felsefenin temel hedefi devlet karşısında güçsüz durumda olan bireyin haklarını korumak olmalıdır. Zira 6 bin yıllık sınıfsız ve devletsiz ilkel-komünal dönemin tarihinden bahsedilmesi de bu amaç üzerinedir. Yine felsefenin aşılmasını başaran filozoflardan biridir Marx. Onu ilgilendiren tek şey statükonun alt üst edilmesi idi.

Çalışmadaki yöntemimiz Marx'ın Hegelciliğe karşı hareket etmesi gibi teorik-pratik konuma erişebilmektir. İdeo-politik olarak tartışılması gereken temel umdelerden bahsedildi. Örneğin; Marx'ın meta üretimi ve özelde de kapitalist meta üretimindeki üretim ilişkilerinden genişçe bahsedilemedi. Çünkü bu konu ile ilgili Ronald L. Meek gibi düşünürler yüzlerce sayfalık kitap yazmışlardır. Ancak özsel olarak Marx'ın emek-değer teorisinde metanın fiyatını ve kullanım değerini belirleyen öge emektir. (Meek, 2009: 217-249) Marx ve Engels'in tarihsel maddeci görüşü de bu teori üzerine kuruludur.

Çalışmada pek çok alanında uzman yerli-yabancı materyalistlerin görüşlerine yer verilerek konu açıklanmaya çalışılmıştır. Çeşitli materyalist öğretilere ilişkin çözümlenelerde bulunulmuştur. Aslında Lange gibi ben de metafiziğin sanata benzer bir şey olarak mümkün olabileceğine inanmaktayım. Metafizik insanların hayal gücünün gelişmesine katkı sağlayabilir. Metafizik bir şiir alanı olarak kalabilir. Kant'ın tam olarak göremediği şey de budur. (Lange, 1990: 6)

Bacon'un dediği gibi insanlar dünyayı deneysellikle algıladığı takdirde ideal toplum (devlet) olabilir. Ancak devletin sorgulanması çalışmamızın vermek istediği mesajlardan biridir. Okumalarımızla böyle bir yöntem tercih edildi.

4. SONUÇ

İçinde bulunduğumuz çağ, doğa ve toplumun birbirleriyle diyalektik etkileşiminden kaynaklanan küresel bir kriz ile karşı karşıyadır. (Erçandırılı, 2019: 180) Tarihsel prosede temel dayanak olarak Marx ve Engels'e başvurma zorunluluğu hissetmekteyiz. Çalışmada en çok faydalanılan kaynaklardan birisi de Hikmet Kıvılcımlı'nın diyalektik materyalizm görüşleri olmuştur. İdeolojisizlik günümüzde moda olsa da toplum için bu bir zayıflık belirtisidir. (Bulduruç, 2020: 27) Burjuva aydınlarının başvurduğu yöntem toplumu popüler kültür ile apolitikleştirip kapitalizmin potasında eritmek olmuştur. Halbuki Hikmet Kıvılcımlı'nın da söylediği gibi: "*Demokraside düşünce cedelleşmesi olmadıkça, siyasi eğitim gelişemez.*" (Kıvılcımlı, 2019: 11) Osmanlı medreselerinde diyalektiğe cedel denilirdi.

İnsanlar yeryüzünde ilk ortaya çıktığında sınıfsız ve komünal bir biçimde yaşıyordu. 6 bin yıl boyunca da sınıfsız ve devletsiz biçimde yaşamışlardır. Medeniyetin ve devletlerin ortaya çıkması ile insanlık yozlaşmış ve sınıflı toplum hüviyetine bürünmüştür. Rousseau'nun şu sözü sınıflı topluma

geçişi açık şekilde ifade etmektedir: “Tarihte ilk kez bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip “Burası benimdir” diyen ve buna inanacak kadar saf olan insanlar bulabilen ilk insan, uygar toplumun ilk kurucusu oldu. O zaman biri çıkıp, çitleri söküp atacak ya da hendeği dolduracak, sonra da insanlara; “Sakin dinlemeyin bu sahtekârı. Meyveler herkesindir. Toprak hiç kimsenin değildir ve bunu unutursanız mahvolursunuz.” diye haykırsaydı, işte o adam insan türünü nice suçlardan, nice savaşlardan, nice cinayetlerden kurtaracaktı.” (Rousseau, 1995: 135)

Medeniyetlerin yükselişini toplumlarda sosyal bir devrim olan cinsel yasaklara ve beraberinde gelen toplumsal yasaklara bağlayan düşünürler de mevcuttur. İlkel komünal yaşamın ilk nüvelerini metafizik açıdan değil evrimsel ve materyalist açıdan ele almaktayız. Metinde de bahsedildiği üzere sosyal devrimler diyalektiğin getirdiği harekete geçme şeklinde vücut bulmuştur.

Son tahlilde insanlığın tarih öncesi dönemini bilinçli biçimde ele alan ilk kişinin Morgan olduğunu belirtmiştik. Yabanilik, barbarlık ve uygarlık dönemine geçişte Morgan’ı ilgilendiren son ikisi olmuştur. Çünkü Morgan insanların aletleri ustalıkla kullanabildiği dönemle daha çok ilgilenmiştir. Yaşamının büyük bölümünü New York eyaletinde yaşayan İrokualar arasında geçiren Morgan bu topluluğun aile yaşamının modern aileden farklı olduğunu tespit etmiştir. Yine Havai’deki yerli halkında aile içi ilişkileri oldukça farklıydı. Bu yerli halkların aile içi ilişkileri ilkel-komünal yaşamdan kalmaydı. Eğer sömürgeci ülkeler gittikleri yerlerde ilkel-komünal yaşantıyı kendi Hristiyan ahlâklarına göre tiksindirici bulmasalardı bu yaşam tarzını pek çok yerde görebilecektik. Örneğin; Polinezya gibi. (Engels, 2015: 36-38) Tarihi maddecilikte yer alan zıtların birliği izafi, mücadelesi ise mutlaklıdır. (Kıvılcımlı, 2019: 223) Yani zıtlıklar geçicidir. Zıtlıklar arasındaki uzlaşmaz çelişki ise daimidir. Gelişim gibi mutlaklıdır. Örneğin; Tarihsel maddecilik-metafizik mücadelesi gibi. Dolayısıyla çalışmamızda yer yer bu izafiyet teorisi verilmeye çalışıldı.

KAYNAKÇA

- Aybek, Ş. (2008), *Siyaset Felsefesine Giriş*, Ankara: Maya Akademi.
- Baydur, M. (1994). *Milliyetçilik*, İstanbul: Üniversite Yayınları.
- Blackledge, P. (2006). *Marksist Tarih Kuramı Üzerine*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Boguslavsky-Karpuşin-Rakitov-Çertikin ve diğerleri. (1977). *Diyalektik ve Materyalizmin Alfabeti*, Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Bulduruç, Y. S. (2019), *Teori ve Politika*, Ankara: Sözkesen Matbaası.
- Bulduruç, Y. S. (2020), *Teori ve Politika*, Ankara: Sözkesen Matbaası.
- Coşkun, K. M. (2009). *Yapı, Pratik, Özne Kapitalizmin Dönüşüm Süreçlerinin Ekonomi Politik Eleştirisi*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Deutscher, I. (1969), *Troçki (Silahlı Sosyalist)*, İstanbul: Ağaoglu Yayınları.
- Eagleton, T. (2015). *İdeoloji*, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Engels, F- Marx. K. (1975), *Düşünceler Aforizmalar*, İstanbul: Yeni Dünya Yayınları.
- Engels, F. (1976), *Ludwig Feurbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, Ankara: Sol Yayınları.
- Engels, F. (2015). *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Ankara: Sol Yayınları.
- Erçandırılı, Y. (2019), “Antroposen Çağında Marx ve Eko-Marxizm (ler): Toplum-Doğa İlişkisinin Diyalektiği”, *Praksis Dergisi*, 50(2), 179-203.
- Eser, E. (2019). *Teori ve Politika*, Ankara: Sözkesen Matbaası.
- Gramsci, A. (2010), “Kapital’e Karşı Devrim”, *Gramsci Kitabı: Seçme Yazılar 1916-1936*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Gros, Freeric. (2020). *İdeal Bir Gereklik: İtaat Etmemek*, İstanbul: Hürriyet.
- Harvey, D. (2017). *Marx, Sermaye ve İktisadi Aklın Cinneti*, İstanbul: Sel Yayınları.
- Holz, H.H. (2016). *Felsefenin Aşılması ve Gerçekleştirilmesi- I Devrimin Cebiri (Hegel’den Marx’a)*, İstanbul: Yordam Kitap.

- İnce, Ö. (2021), *Demek ki Neymiş*, İstanbul: Cumhuriyet.
- Kıvılcımlı, H. (2012). *Tarih-Devrim-Sosyalizm*, İstanbul: Derleniş Yayınları.
- Kıvılcımlı, H. (2016). *Metafizik Sosyolojiler*, İstanbul: Derleniş Yayınları.
- Kıvılcımlı, H. (2018). *Komün Gücü*, İstanbul: Derleniş Yayınları.
- Kıvılcımlı, H. (2018). *Tarih-Devrim-Sosyalizm Işığında İlkel Sosyalizmden Kapitalizme Geçiş-İngiltere*, İstanbul: Derleniş Yayınları.
- Kıvılcımlı, H. (2018). *Toplum Biçimlerinin Gelişimi*, İstanbul: Derleniş Yayınları.
- Kıvılcımlı, H. (2019). *Diyalektik Materyalizm Nedir Nasıl Kullanılır Ne Değildir*, İstanbul: Derleniş Yayınları.
- Lange, F.A. (1990). *Materyalizmin Tarihi*, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Leontiev, Lev. (1976). *Markсист Ekonomi Politikinin İlkeleri*, Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (2009). *Felsefe Yazıları*, İstanbul: Hil Yayın.
- Marx, K. (2016). *Fransa'da Sınıf Savaşları*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx, K-Engels, F. (1976). *Komünist Manifesto*, Ankara: Sol Yayınları.
- Meek, R. L. (2009). *Emek Değer Teorileri*, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Öner, M. Y. (2000). *Canlıların Diyalektiği Yeni Evrim Teorisi*, İstanbul: Belge Yayınları.
- Politzer, G. (2015). *Felsefenin Temel İlkeleri*, Ankara: Alter Yayınları.
- Rousseau, J.J. (1995). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, İstanbul: Say Yayınları.
- Şiriner,İ- Doğru, Y. (2008). *Türkiye'de Büyümenin Ekonomi Politikası*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Usta, S. (2020). *Felsefe mi İlahiyat mı?*, İstanbul: Cumhuriyet.

Savaşın Gölgesinde Bir İnsanlık Dramı: Struma Vakası

Human Drama in The Shadow of The War: Struma Case

Dr. Abidin ÇEVİK

Kocaeli Üniversitesi

abidincevik@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5459-2935

DOI: [10.37154/cudes.2021.29](https://doi.org/10.37154/cudes.2021.29)

Article Info

Received: 06.06.2021

Accepted: 29.06.2021

Keywords: Foreign Policy, The Struma Ship, World War II

Abstract

World War II revealed one of the biggest crimes of the 20th century, the Holocaust, as well as caused a general humanitarian drama in many places of the world. Although Turkey tried to remain neutral for economic and political reasons throughout this process; but, the war affected the country in many different ways. Turkey's general principle of neutrality was also influential on events that developed outside the war.

This study tries to identify the adventure of the Struma Ship, which was a part of a general human drama during the war years and was lost among Turkey's foreign policy concerns. I will also try to understand the stories of Jewish passengers who set out from Constanta Port in Romania and their targets to arrive in Palestine, and their voices that were lost among official correspondences. The events that started from the Sea of Marmara and ended in the Black Sea, in which nearly eight hundred people lost their lives, were discussed through relevant sources, newspapers and official correspondence. Finally, I will attempt to conclude by evaluating the reasons why the decision makers acted in the case of a purely humanitarian event in the light of the available data.

Makale Bilgisi

Geliş: 06.06.2021

Onay: 29.06.2021

Anahtar sözcükler: Dış Politika, II.Dünya Savaşı, Struma Gemisi

Öz

II. Dünya Savaşı dünyanın büyük bölümünde genel bir insani drama yol açtığı gibi, 20. yüzyılın en büyük suçlarından biri olan Yahudi soykırımını ortaya çıkarmıştır. Türkiye tüm bu süreçte iktisadi ve siyasi gerekçelerle tarafsız kalmaya çalışmışsa da, savaş farklı açılardan kendisini de etkilemiştir. Türkiye'nin genel tarafsızlık ilkesi, savaşın dışında gelişen olaylar üzerinde de etkili olmuştur.

Bu çalışma savaş yıllarında genel bir insani drama dönen gelişmelerin bir parçası olan ve Türkiye'nin dış politik kaygıları arasında kaybolup giden Struma Gemisi'nin serüvenini ele almaya çalışmaktadır. Romanya'nın Köstence Limanından yola çıkan ve Filistin'e gitmek isteyen Yahudi yolcuların İstanbul ile çıkışan hikayeleri, resmi yazışmalar arasında kaybolup giden sesleri anlaşılmasına çalışılmıştır. Marmara Denizi'nden başlayıp Karadeniz'de sona eren ve sekiz yüze yakın insanın hayatını kaybettiği olaylar, ilgili kaynaklar, gazeteler ve resmi yazışmalar üzerinden ele alınmıştır. Karar vericilerin tamamen insani bir olay karşısında hangi gerekçelerle hareket ettikleri eldeki veriler ışığında değerlendirilerek bir sonuca varılmaya çalışılmıştır.

1. GİRİŞ

I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Almanya'da savaş sonrasında çok ağır ekonomik ve toplumsal sorunlar yaşanmıştır. Artan bunalım Almanya'da Adolf Hitler'in liderliğini güçlendirmiş, bunun sonucunda Almanya'da hızlı bir silahlanma gerçekleşmiştir. Almanya ve İtalya öncülüğünde başlayan gerilim Avrupa'ya adım adım yeni bir savaşın eşiğine götürmüştür.

Türkiye 1 Eylül 1939 günü Almanya'nın Polonya'ya saldırması ile başlayan II. Dünya Savaşı'nın başından itibaren toprak bütünlüğüne ve egemenlik haklarına zarar vermeyecek bir politikayı takip etme gayretinde olmuştur. Altı yıl süren savaşın bütününe bakıldığında bu politikasında büyük oranda da başarılı olduğu kabul edilmelidir (Oran, 2003: 399). Savaşın başlamasından sonra da başta siyasi meseleler olmak üzere taraflar arasında bir denge tutturma gayreti olduğu, bu tutumunun karar alma süreçlerini etkilediği bilinmektedir.

20. yüzyılın ortalarında meydana gelmiş olan II. Dünya Savaşı, yalnızca politik sonuçları açısından değil aynı zamanda neden olduğu milyonlarca insanın ölümüyle de tarihin en büyük felaketlerinden biridir. Bu ölümler sadece cephelerde değil, sivil hayatın pek çok yerinde gerçekleşmiştir. Bu araştırmaya konu olan "Struma Vakası" da, cephe dışında ortaya çıkan ve sekiz yüze yakın insanın ölümüyle sonuçlanan olaylardan biridir.

Struma Vakası, bir dizi tarihsel olayın arka planı gözetilerek ele alınması gereken bir olgudur. Geçmiş yirminci yüzyılın başına değin uzanan Yahudi devleti kurma ideali, II. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Hitler Almanyası'nda başlayan anti-semitik uygulamalarla ivme kazanmıştır. Filistin coğrafyası üzerinde kurulması planlanan bu devlet düşü, İngiltere'nin Arap coğrafyasındaki çıkarları ve bundan kaynaklı katı göç politikası nedeniyle gecikmiştir. Savaş sırasında, Yahudilere karşı takınılan tutumun sertleşmesi ve insanlık dışı uygulamaların artması nedeniyle zorunlu başta Almanya ve Romanya olmak üzere bazı Avrupa ülkelerinden Filistin'e doğru büyük bir göç dalgası başlamıştır. Ancak İngiltere'nin uyguladığı katı göç politikası nedeniyle, bu göçler sırasında pek çok insani dram yaşanmıştır. Araştırmamıza konu olan Struma Vakası da, böyle bir göçün yarattığı dramlardan birini oluşturmaktadır. Romanya'dan yola çıkan, ancak arızalanması nedeniyle zorunlu olarak İstanbul'a demirleyen ve vakaya da adını veren Struma gemisi, Karadeniz'de batıncaya kadarki süre boyunca, doğrudan taraf olmamasına rağmen, Türkiye'yi de dış ve iç politika düzeyinde etkilemiştir.

Bu çalışmada, Struma olayı, öncesi ve sonrasıyla irdelenmeye ve dönemin tanıklıkları da göz önüne alınarak, karar vericilerin tavrı sorgulanıp anlaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmamızda önce Türkiye'nin dış politikası ve ilgili devletlerle olan ilişkilerine yer verilmiş, sonra Struma gemisinin Romanya'nın Köstence limanından başlayıp Karadeniz'de trajik bir şekilde sonlanan serüveni, kronolojik olarak ve neden-sonuç ilişkileri gözetilerek anlatılmıştır. Çalışmada, eldeki veriler ışığında, olabildiğince somut çıkarımlarda bulunulmaya çalışılmış, Türkiye'nin tutumu, iç ve dış gelişmeler kapsamında değerlendirme çabası içine girilmiştir.

2. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ TÜRK DİŞ POLİTİKASININ GENEL GÖRÜNÜMÜ

Cumhuriyetin kuruluşunun üzerinden henüz çok zaman geçmeden, üstelik iktisadi olarak ülkenin kendini toparlayamadığı ve her açıdan bir inşa süreci içinde olan Türkiye başından itibaren II. Dünya Savaşı'na temkinli yaklaşmıştır. Taraflar arasında genel anlamda bir denge tutturmaya çalışan Türkiye, saldırmazlık ve dostluk antlaşmalarıyla ülke gerçeklerine de uyan bir politik hat belirlemeye gayret etmiştir. Bu politika uyarınca Türkiye taraf devletlerin büyük kısmıyla iktisadi ve siyasi ilişkilerini sürdürme çabası içinde olmuştur. Taraf devletler de kendi yanlarına çekemedikleri Türkiye'nin tarafsız kalma politikasına, kendi çıkarlarına da denk düştüğü sürece destek vermeyi uygun görmüşlerdir.

2.1. Türkiye ve İngiltere İlişkileri

Türkiye Cumhuriyeti dış politikasını, ülkenin toprak bütünlüğünü ve mutlak bağımsızlığını her hangi bir taviz vermeksizin korumak ve başta komşuları olmak üzere bütün devletlerle iyi ilişkiler sürdürmek şeklinde oluşturmuştur (Gürün, 1983: 7). İkinci Dünya Savaşı süresince kendi iktisadi, sosyal ve siyasal gerçekliğine uygun bir politika izlemiş ve tarafsız kalmaya çalışmıştır. Bu politika ışığında Türkiye, İngiltere ile 12 Mayıs 1939'da, Akdeniz'de çıkacak olası bir savaş durumunda yardımlaşma taahhüdü içeren niyet beyanında bulunmuştur (Oran, 2003: 400). 19 Ekim 1939 tarihinde

ise önceden belirtilmiş niyet beyanı, daha da ilerletilerek Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında bir üçlü ittifak antlaşmasına dönüşmüştür (Tekeli-İlkin, 2013: 145).

Bu ittifak antlaşmasına göre; Türkiye'ye herhangi bir saldırı olması halinde, İngiltere ve Fransa ile işbirliği yapacak, İngiltere ve Fransa'nın katılacağı bir savaş Akdeniz'e yayılırsa Türkiye adı geçen devletlere yardım edecekti (Koçak, 1986: 270-274).

Savaş süresince İngiltere, olası bir Alman başarısının Ortadoğu'daki çıkarların zedeleyeceğini düşündüğü için Türkiye'nin mümkünse tarafsız kalmasını tercih etmiştir. Türkiye de 19 Ekim antlaşmasının iki numaralı protokolünü gerekçe göstererek savaş dışı kalmayı başarmıştır. Ancak Almanların Türkiye'ye doğru işgale devam etme ihtimali İngiltere'yi ciddi olarak tedirgin etmiş ve harekete geçmesine neden olmuştur. İngiltere; Almanların, Bulgaristan ve Yunanistan'ı ele geçirmesi durumunda Türkiye'nin buna direnemeyeceğini, böylece Almanların Ortadoğu'ya geçmesinin kendi çıkarları için risk teşkil edeceğini düşünmüştür. Bu durumu daha baştan önlemek isteyen Churchill 31 Ocakta İnönü'ye olası tehlikeleri ifade eden bir mektup yollayarak Türkiye'nin savaşa katılmasını istemiştir(Oran, 2003:400). Türkiye böyle bir ortamda ne İngiltere'nin dediğini ne de Almanların kendisinden beklediğini yapmayarak savaşın dışında kalma tutumunu devam ettirmiştir.

1942 yılının sonuna doğru, Avrupa'da Almanya'ya karşı ikinci bir cephenin açılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Sovyetlerden gelen bu talebe Churchill bunun ancak Türkiye üzerinden olacağını söyleyerek karşılık vermiştir (Koçak, 1986a: 144).

Türkiye özellikle İngiltere'den gelen baskılara askerî ve siyasî gerekçelerle itiraz etmiş ve tarafsızlık halini korumak istemişti. Almanların, Türkiye'nin savaşa girmesiyle ancak yenilgiye uğratılabileceğini düşünen Churchill, Adana'da İnönü'yle çeşitli görüşmeler yapmış, bu görüşmeler sonunda Türk ordusunun güçlendirilmesine ve savaşa girip girmeme konusunda Türkiye'ye serbestlik tanınmasına karar verilmiştir(Esmer-Sander, 1996: 167). 1944 yılına gelindiğinde Türk-İngiliz ilişkileri, Türkiye'nin savaşa girme konusundaki isteksizliği yüzünden donma noktasına gelmiştir. Türk hükümetinin savaş esnasında izlediği tarafsızlık politikası başta İngilizler olmak üzere müttefik güçlerle arasının açılmasına neden olmuştur. Türkiye savaş sonrası dünya siyasetinde yalnız kalmamak için fiili olarak savaşa girmese de 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir.

2.2. Türkiye Almanya İlişkileri

Almanya, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalamış olduğu Versay Antlaşması'nın getirmiş olduğu kısıtlamalardan Hitler'in iktidara gelmesiyle kurtulmaya çalışmıştır. Hitler, yönetime geldikten sonra orduyu güçlendirmek için önemli girişimlerde bulunmuştur. Hitler'in bu tutumu ileride Avrupa'da meydana gelecek siyasi gelişmelerin habercisidir. Açıkçası Almanya bu tavırla dış politikada saldırgan ve yayılmacı bir tutum takınacağını hissettirmiştir (Koçak, 2003b: 233).

II. Dünya Savaşı'na gelene kadar Almanya ile Türkiye arasındaki ilişkiler genelde iyi bir seyir izlemiştir. Nazi Almanya'sı döneminde ticarete sürdürülen iyi ilişkiler (Koçak, 2003b: 352), Almanya ve İtalya'nın saldırgan ve yayılmacı dış politikası nedeniyle gergin bir evreye geçmiştir. Bu duruma rağmen hem Türkiye hem de Almanya savaş sırasında doğrudan bir çatışmanın tarafı olmak istememiştir. Almanya, Türkiye'nin konumunun getirdiği önem nedeniyle tarafsız kalmasının kendileri lehine bir durum sağlayacağını hesapladığından SSCB'yi de bu politikaya teşvik etmiştir. Ayrıca Almanya, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'ya yakınlaşmasını önlemek istemiş, bunun için de öncelikle İtalya konusunda Türkiye'yi rahatlatarak adımlar atmaya uygun görmüştür(Oran, 2003: 146). Hitler, Türkiye'nin daha önce müttefiklerle imzaladığı antlaşmadan kaynaklı endişelerini gidermek için, 1941 yılında bir adım atmış ve İnönü'ye, iki ülke arasındaki dostluğu hatırlatan ve Almanya'nın Türkiye'nin toprak bütünlüğüne duyduğu saygıyı dile getiren bir mektup yollamıştır (Sönmezoglu, 2011: 434).

1941 yılında Balkanlar'da istediği pozisyonu elde eden Almanya'nın teklifiyle, 18 Haziran 1941'de saldırmazlık antlaşması imzalanmış, böylece Türkiye sürdürmeye çalıştığı tarafsızlık ilkesini devam ettirme şansı elde etmiştir (Oran, 2003: 444).

Antlaşmadan kısa bir süre sonra, Almanya'nın SSCB'ye saldırması, Türkiye'nin lehine olmuş ve her iki devlete de tarafsızlığını bildirme olanağı sağlamıştır (Esmer-Sander, 1996: 157). Ancak Almanya, ABD'nin savaşa girmesinden sonra Türkiye'nin öneminin arttığını anlamış, bu nedenle savaşa girmesi yönünde bir politika izlemiştir. Buna rağmen savaşın sonuna kadar durumu idare eden Türkiye, savaşı müttefiklerin kazanacağını anlayınca, 2 Ağustos 1944'te Almanya ile diplomatik ilişkisini kesmiştir.

2.3. Türkiye SSCB İlişkileri

Türkiye SSCB ile Millî Mücadele yıllarından başlayarak II. Dünya Savaşı'na kadar iyi ilişkiler sürdürmüştür. Ancak, savaşın sonuna doğru Sovyetlerin izlediği politika nedeniyle ilişkilerde bir gerilme dönemi yaşanmıştır (Deringil, 2003: 71). Savaş boyunca iki ülke arasındaki ilişkide asıl belirleyici olan, SSCB'nin Boğazlar ve diğer meselelerdeki tutumu olmuştur (Oran, 2003: 324). Türkiye müttefiklerle yaptığı antlaşmalarda Sovyetlerle kendisini karşı karşıya getirecek yükümlülüklerden uzak durmuş ve ilişkiyi belirli bir düzeyde tutmayı başarmıştır.

Almanların Sovyetlere saldırmasıyla ortaya çıkan yeni durumda ise Türkiye denge politikasını sürdürmüş, daha önce vermiş olduğu yükümlülüklerle bağlı kalacağını Sovyet tarafına bildirmiştir (Sönmezoğlu, 2011: 444). Almanlara karşı elde ettiği üstünlük sonrası, Türkiye'nin tarafsızlığının Almanya'ya yaradığını düşünen Sovyetler, Türkiye'nin savaşa girmesi gerektiğini belirtmiştir (Deringil, 2003: 204). Ancak Türkiye, tüm bu çabalara karşın savaş boyunca tarafsız kalma politikasını sürdürmeyi başarmıştır. Savaşın sonuna doğru Sovyetlerin bazı talepleri nedeniyle iki ülke arasında bozulmaya yüz tutan ilişkiler (Sönmezoğlu, 2011: 480), savaş sonrasında da gerilimli bir şekilde devam etmiştir.

2.4. Türkiye Fransa İlişkileri

Savaş döneminde Türkiye Fransa ilişkileri incelendiğinde, Fransa ile çok önemli sorunların yaşanmadığı görülür. Fransa ile ilişkilerde vurgulanabilecek en önemli gelişme, 19 Ekim 1939'da Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında imzalanmış olan Üçlü İttifak Antlaşması'dır. Antlaşma ile taraflar olası bir saldırı karşısında birbirilerine yardım sözü vermişlerdir. Türkiye antlaşmayla ayrıca bir takım ticari haklar elde etmiştir (Tekeli-İlkin, 2013: 145-146). Fransa 1940'ta Almanlara direnememiş ve 22 Haziran'da antlaşma imzalayarak savaş dışı kalmıştır. Bu nedenle de Türkiye'nin savaş döneminde en kısa ilişkisi Fransa ile olmuştur. Türkiye Fransa ile de diğer devletlerle olduğu gibi tarafsız bir ilişki sürdürme politikasında başarılı olmuştur.

2.5. Savaşın Seyri İçinde Taraflarla Türkiye'nin İlişkileri

Bir ülkenin dış politikasını belirleyen çeşitli etkenler vardır. Bunların bazıları dönemselsel olarak diğerlerinden daha etkili olabilir. Ülkelerin dış politikası sadece dış ilişkileriyle ilgili olmayabilir, içerde yaşanan siyasi, ekonomik ve sosyal gelişmeler bir ülkenin dış politikasına etkide bulunur. II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin dış politikasında hem dış hem de iş faktörlerin etkisi vardır. Türkiye bu savaş boyunca kendi ekonomik ve askeri gerçekliğine uygun bir tavır sergileyerek savaş boyunca tarafsız kalmaya çabalamıştır. Bu dönemin karar vericileri savaş esnasında taraflarla kurdukları ilişkilerde temel siyaseti bu ilke üzerine inşa etmeyi ülke çıkarları için doğru olarak görmüştür. Türkiye savaş boyunca ortaya çıkan yeni durumlara uygun stratejiler geliştirerek kendince iyi bir denge tutturmuş ve savaşın dışında kalmayı başarmıştır. Savaşın sonuna doğru ise artık durumun müttefikler lehine değiştiğini görünce sembolik bir adım atarak taraf olmuştur.

Türkiye'nin yukarıda belirttiğimiz bu tarafsızlık politikası o dönem boyunca savaş dışındaki olaylar karşısındaki tutumunu da etkilemiştir. Araştırmamıza konu olan Struma gemisi olayında takındığı tutumda belirttiğimiz tarafsızlık ilkesinin etkileri gözlenmiştir.

3. II. DÜNYA SAVAŞI ve YAHUDİ GÖÇÜ

1933'te Hitler'in iktidara gelmesiyle, Almanya'da başlayan Yahudi karşıtlığı, ilerleyen yıllarda Nazi Almanyası'nın etkisinde kalan bazı Avrupa ülkelerine de sıçramış, özellikle II. Dünya Savaşı sırasında bu karşıtlık fiili saldırı halini almıştır. Zamanla insanlık dramına dönüşen ve toplu kıyımlarla soykırıma doğru evrilen bu düşmanlık, Yahudilerin de Avrupa'dan Filistin'e doğru göç

etmesinin yolunu açmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan Yahudi göçü olgusu, aslında geçmiş yüzyılın başına değin uzanan ve Filistin üzerinde kurulması beklenen Yahudi devleti idealinden bağımsız düşünülemez. Zaten savaş sırasında, Yahudilerin kitleler halinde Filistin'e doğru göç etme çabalarının ardında da bu ideal yatar. Ancak İngiltere'nin Arap coğrafyasıyla ilgili sürdürdüğü politikalar nedeniyle, soykırımdan kaçan Yahudiler, doğal olarak, anavatanları kabul ettikleri Filistin'e doğru göçerken, çoğunlukla yasadışı yolları denemek zorunda kalmıştır. Yahudi göç hareketlerini *Beyaz Kitap* adı verilen belgede düzenleyen İngiltere, Filistin'e gidecek göçmen sayısını da belli sınırlamalara tabi tutmuştur Yetkin, 2008: 19-20). İngiltere'nin bu katı göç politikası, bir takım insani dramların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örneğin, II. Dünya Savaşı'nın başlamasından hemen sonra, Polonya'dan kaçarak Tigerhill adlı gemiyle Tel-Aviv'e gelen Yahudilere İngiliz devriye gemilerinin ateş açması sonucu çok sayıda insan ölmüştür (Yetkin, 2008: 21-22). Yine 1940 Kasım'nda Hayfa Limanı'nda bekletilen Patricia adlı göçmen gemisi, nedeni bilinmeyen bir patlama sonucu batmış ve 250'ye yakın Yahudi yaşamını yitirmiştir (The National Archives, 1942: 2). Her ne kadar pek çok insanın yaşamına mal olan bu önlemler kısa bir süreliğine başarılı olsa da, Struma Vakası'ndan sonra İngiltere, Filistin'e yönelik Yahudi göçünde zorunlu olarak politika değişikliğine gitmiştir.

Struma, İngiltere'nin Filistin'e yönelik Yahudi göçüne bu yaklaşımının egemen olduğu bir dönemde yola çıkmıştır. Struma'nın yola çıktığı Romanya'da mevcut yönetimin Nazizm yanlısı olması nedeniyle bu ülkedeki Yahudiler ciddi tehdit altındaydı. Çeşitli yasal düzenlemelerle Yahudilerin pek çok hakkı engellenmişti. Romanya'da yaşayan Yahudiler, gelecekte ortaya çıkabilecek olumsuz durumlar yüzünden ülkeden kaçmanın yollarını aramış, Romanya yönetimi de Yahudilerin ülkeden ayrılmasına engel olmamıştır. İşte tam da bu nedenle, Romanya'da artık çalışma olanağı bulamayan ve bu yüzden Filistin'e gitmeyi amaçlayan, çoğunluğu avukat, doktor, tüccar sınıfına mensup 769 Yahudi, Yunanlı bir acente şirketinden kiraladıkları "Struma" adlı Panama bandıralı bir vapurla 12 Aralık 1941'de Köstence limanından ayrılmışlardır. Yüklü miktarda para ödedikleri halde, acente şirketinin oyununa geldiği anlaşılan ve vaat edilen aksine oldukça eski ve insani koşullardan yoksun bir gemiyle karşılaşan bu insanlar, durumun da zorlamasıyla gemiye binmeye mecbur kalmışlardır¹. Yetkililer, Struma'nın 760 yolcusuyla Köstence'den ayrılmasına kendi siyasî hesapları nedeniyle karşı çıkmamış, ayrıca limandan ayrılan geminin geri dönmemesi için girişimde bile bulunmuştur (Yetkin, 2008: 27). Ne var ki, gemi, kısa süre sonra motorlarında çıkan arıza sebebiyle sürüklenmeye başlamış, İstanbul Boğazı açıklarında mayınlı bir bölgeye girince yetkililerin devreye girmesiyle, römorkör yardımıyla İstanbul limanına çekilmiştir (Erhan, 2013: 125). Gemi İstanbul'a geldikten sonra, dönemin Romanya Büyükelçisi, bu yolcuların ülkelerinden izinsiz ayrıldıklarını, bu nedenle de geri dönmelerinin mümkün olmadığını belirterek ülkesinin bu konudaki tavrını göstermiştir (Ulus Gazetesi, 25 Şubat 1942).

3.1. Struma'nın Türkiye'ye Gelişi ve Türk Hükümeti'nin Tutumu

15 Aralık 1941'de İstanbul'a varan ve yetmiş gün boyunca İstanbul'da kalan Struma'nın, Türkiye için ciddi bir sorun haline geldiği görülmektedir. Gemidekileri ülkeye sokmak istemeyen Türkiye, diplomatik girişimlerini sürdürmüş ve çeşitli ülkelerin Ankara'da bulunan yetkililerine müracaat ederek yolcuların bu ülkeler tarafından kabul edilmesini sağlamaya çalışmıştır (BCA, 030-10-171-185-21, 30.03.1942). Ancak Türkiye'nin bu çabaları yanıtız kalmıştır (Ulus Gazetesi, 25 Şubat 1942); geminin Filistin'e doğru yola devam etmesini istemeyen İngiltere'nin katı tutumu, Türkiye'deki yönetimi de olumsuz etkilemiştir. Bu durum dönemin diplomatik yazışmalarından da anlaşılmaktadır (Yetkin, 2008: 94). Örneğin 29 Aralık 1942 tarihli bir telgrafta, "Struma'nın Filistin'e gönderilmesinin Londra tarafından kesinlikle istenmediği ve en iyi çözümün geminin Karadeniz'e yollanması olduğu" dile getirilmektedir. Sonuçta Türkiye, bu konudaki çabalarına olumlu bir yanıt alamamıştır. Bu arada, geminin arızası giderilmeye çalışılmış, gemide bulunan yolcuların gündelik ihtiyaçları ise Kızılay aracılığıyla karşılanmıştır (Vatan Gazetesi, 7 Şubat 1942).

¹ "Bir de yolcular Köstence'ye gelince ne görsünler, lüks banyolu, lüks kamaralı, Dizel motörlü son sistem vapur beklerken, ortada kırık bir tekne var. Bunun içinde yolcuların ancak üçte biri için yatacak yer bulunuyor; beş de tuvalet yeri... Dizel denen motöre gelince sonradan anlaşılıyor ki bu tekne eski bir Bulgar vapurundan artakalmış, 1940 senesinde tekneye eski bir benzin motörü konmuş. Motör bazen işliyor, bazen işlemiyor." Vatan, 22 Nisan 1942.

Öte yandan, gemideki şartların kötüye gittiğini bilen yetkililerin, yolcuların ihtiyaçlarının karşılanması ile ilgili hassasiyetlerini Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti'nin "Başvekalet Yüksek Makamına" yolladığı yazıdan anlıyoruz. 4 Şubat 1942'de yollanan yazıda "... 769 Yahudi göçmenin, makinedeki sakatlığın tamirinin uzaması yüzünden iaşe vaziyetleri ile sıhhi durumlarının günden güne bozulduğu ve sari bir hastalığın zuhuru kuvvetle muhtemel olduğu İstanbul Sahil Sıhhiye Merkezi Baştabipliğinin ve Galata Merkezi Tabipliğinin yazılarından anlaşılmaktadır." denildikten sonra "Beslenme ve sıhhat bakımından pek fena bir durumda olan bu musevi göçmen kafilesinin gemilerindeki tamiratın biran evvel yapılarak yola çıkarılabilmelerinin temini yolunda icap edenlere emir verilmesine müsadelerine rica ve aksi takdirde bu günkü durum yüzünden aralarında çıkması kuvvetle muhtemel büyük miktarda ölüme mani olunmak üzere bunların karaya çıkartılmaları zorunda kalınması mümkün olacağını saygılarımla arz ederim." ifadeleriyle durumun kritik bir hal alabileceği dile getirilmiştir (BCA, 030-10-124-884-6, 04. 02.1942). Başbakanlık bir gün sonra, bu yazıya istinaden hem Dışişleri hem de İçişleri Bakanlığına bir yazı yazarak yolcuların sağlık durumlarına ilişkin bilgi istemiştir (BCA, 030-10-124-881-6, 05.02.1942). Hâriciye Vekâleti'nin, 17.02.1942 tarihinde hem Münakalat hem de Dahiliye Vekâleti'ne gönderdiği yazıda, "Panama Bandıralı "Usturuma" vapurunun tamir edilerek yoluna devam etmesine imkân olmadığı² ve esasen kaptan ve mürettebatı da, Orta Amerika Devletleriyle Mihver arasındaki Harp vaziyeti dolayısıyla Akdenize çıkmak istemedikleri anlaşıldığı cihetle geminin geldiği denize geri gönderilmesinden başka bir imkân kalmadığı görülmektedir. Binaenaleyh, geminin, bu romorkörümüz tarafından cer suretile Karadeniz Boğazından açık denize çıkarılması ve şayet gemi tekrar boğaza dönerse aynı suretile tekrar geri çevrilmesi için icap edenlere gereken tebligatın ifasına ve neticeden malûmat verilmesine müsadelerine saygı ile rica ederim."(BCA, 030-010-171-185-21, 17.02.1942) denilerek, kaptan ve mürettebatın Akdeniz'e çıkmak istemediği ve geminin bir romorkör aracılığıyla açık denize çıkarılmasından başka bir çare olmadığı belirtilmektedir. Hariciye Vekaleti'nin bu uyarısı üzerine, Münakalat Vekaleti 19.02.1942 tarihinde Yüksek Başvekalete bir yazı yazarak artık Türkiye için büyük bir soruna dönüşmeye başlayan Struma gemisinin bir römorkör aracılığıyla Türkiye karasularının dışına çıkarılmasının uygun görüldüğü bildirilmiştir (BCA, 030-010-171-185-21, 19.02.1942).

Peki Türkiye Struma gemisindeki yolcuları ülkeye sokmamakta neden bu kadar ısrarlı davranmıştır? Savaş öncesi ve hemen sonrasında bireysel düzeyde Yahudilerin ülkeye girişlerinde zorluk çıkarmayan, hatta çeşitli tarihlerde bireysel düzeyde de olsa çeşitli Bakanlar Kurulu kararlarıyla meslek sahibi Yahudilerin ülkeye girişinde kolaylıklar sağlayan Türkiye, ne olmuştur da Struma vakasında olumsuz bir tavır takınmıştır. Bu noktada Çağrı Erkan, 29.08.1938 tarih ve 2/9498 sayılı kararnameyi örnek gösterir. Bu kararname, her ne kadar yabancı ülke uyuğunda olan Yahudilere vize verilmemesiyle ilgili olsa da, meslek sahibi Yahudilerin ülkeye girişinde kolaylıklar sağlayan istisnalar da barındırması açısından dikkat çekicidir (Erhan, 2013: 131-132).

Türkiye'nin bu tutumuyla ilgili çeşitli görüşler ileri sürülebilir. En akla yatkın ihtimallerden biri, tarafsızlık ilkesiyle ilgili olabilir: II. Dünya Savaşı boyunca tarafsızlık ilkesini korumaya çalışan ve mümkün olduğunca savaşa taraf ülkeler karşısında dengeli bir politika izlemeye çalışan Türkiye'nin, Struma olayına doğrudan taraf olabilecek iki ülke olan Almanya ve İngiltere'yle diplomatik bir kriz yaşamamak için sorunu mümkün olduğunca kendinden uzak tutarak halletmeye çalıştığı görülür. Dış politikayla doğrudan ilgili olan bu kaygı, dönemin gazetelerinden de kolayca anlaşılabilir. 7 Şubat 1942'de Vatan Gazetesine göre, İngiltere Sömürge Müsteşarı Mr. Mac Millan'ın, geminin Filistin'e kabul edilemeyeceğini söylemesi, Türkiye'nin bu olaya yaklaşımı üzerinde olumsuz bir etki yarattığı gözlenebilir (Vatan Gazetesi, 7 Şubat 1942).

İkinci bir olasılık da ekonomik kaygılarla ilgilidir. Zaten kendi halkının ihtiyaçlarını bile zor karşılayabilirken, bir de çok sayıda mülteciye bakmak zorunda kalacak olması da, Türkiye'nin Struma olayındaki çekingen tutumunda önemli rol oynamıştır, denilebilir (Erhan, 2013: 139).

² Resmi yazışmalarda Struma Gemisi'ndeki arızanın tamiri konusundaki ifadeler çelişkilidir. Ancak edindiğimiz izlenim tamirin gerçekleştiği yönündedir. Detaylı bilgi için Çetin Yetkin'in "Struma Bir Dramın İcyüzü" adlı eserine bakılabilir.

Türkiye'nin tutumunda etkili olan üçüncü durum da kendi kamuoyundan kaynaklanmış olabilir. 25 Şubat 1942 tarihli Ulus gazetesinde, İstanbul'da daha fazla kalmak isteyen Struma'nın motorun bilerek bozulduğu haberi görülmektedir (Ulus Gazetesi, 25 Şubat 1942). 30 Mart 1942 tarihli, Dahiliye Vekaleti Emniyet Umum Müdürlüğü tarafından Başvekalet Yüksek Makamına yazılan bir resmi yazıda da, "Makinasında husule gelen ve kasden yapıldığı intibamı veren arızalar sebebiyle" ifadesi kullanılarak, bu kuşku resmi düzeyde de dile getirilmiştir (BCA, 030-10-171-185-21, 30.03.1942). Yine, benzer bir yaklaşımın, 20 Nisan 1942 tarihli Ziya Gevher Etili'nin meclis tutanaklarına yansıyan konuşmasında da dile getirildiği görülmektedir. Ziya Gevher Etili, bütçe görüşmeleri sırasında, konuyu Struma'ya getirerek geminin bilerek bozulduğunu ve bu nedenle aylarca İstanbul'da kaldığını iddia etmiştir (TBMMZC, 1942: 177-178). Basın ve meclis tutanaklarına yansıyan bu olumsuz yaklaşımlardan, Yahudi göçüne karşı çıkan resmi görüşün, belli kesimlerce de kabul gördüğü sonucu çıkarılabilir. Çağrı Erhan'ın 29.08.1938 tarih ve 2/9498 sayılı gizli kararname üzerinden sürdürdüğü tartışmada da bu durum ele alınmış, gizli olduğu için içeriğiyle ilgili ancak yorumlar yapılabilecek bu kararlarla, yoğun bir Yahudi göçünün ülkeye olan olası yükünden kaçınılmaya çalışıldığı ileri sürülmüştür³.

Erhan'nın işaret ettiği bir diğer durum da, gelenler arasında bulunabilecek ajanlarla ilgili kaygılardır: Erhan'a göre; "Ülkeye girecek binlerce kişinin hareketlerinin denetlenmesinin, halihazırda zaten kısıtlı imkanlarını "casuslukla mücadele" konusunda yoğunlaştırmış Milli Emniyet (Milli Amale Hizmet –MAH) güçleri açısından mümkün olmadığı ortadaydı." (Erhan, 2013: 144) yönünde olmuştur.

Eldeki veriler ışığında Struma Gemisi ile ilgili süreçte Türkiye, henüz savaşın gidişinin netleşmediği ve ülke olarak mümkün olduğu sürece tarafsız kalınması yönündeki politikasına denk düşen bir tutum almaya çalışmış görünmektedir. Özellikle İngiltere ve Almanya arasında sıkıştığı, taraflardan birinin tepkisini çekecek bir adım atmaktan kaçındığı anlaşılmaktadır.

3.2. Struma'nın Sınır Dışına Çıkarılması ve Batması

Hariciye ve Münakalat Vekaleti'nin bu görüş ve önerileri doğrultusunda Struma Gemisi, 23 Şubat 1942'de, Alemdar adlı bir romorkör tarafından Karadeniz açıklarına çekilmiş, bir gün sonra da Yön Burnu'nun beş-altı mil açıklarında meydana gelen bir patlama sonucu batmıştır (Vakit Gazetesi, 25 Şubat 1942; İkdam Gazetesi, 25 Şubat 1942; Vatan Gazetesi, 25 Şubat 1942). Resmi belgelere toplam 769 yolcudan, biri hariç, kurtulan olmamıştır. Olay, Dahiliye Vekaleti'nin Başvekalet'e gönderdiği, 30.03.1942 tarihli yazısında şu şekilde anlatılmıştır: "*Münakalât vekaletinin tahsis ettiği Alemdar motorü ile cer edilerek 23/2/942 günü Karadeniz'e çıkarılmış olan Struma motorünün ertesi günü, Yon burnunun beş altı mil açıklarında bir infilak'dan sonra batmakta olduğu görülmüş derhal tahlisiye teşkilâtımız faaliyete geçmiş ise de şiddetli akıntılar sebebiyle bütün gayretlere rağmen yalnız bir kişi kurtarılabılmış ve dört de ceset elde edilmiştir. 20 yaşlarında Romen yahudisi David Stoliyer olduğu anlaşılan kazazede geminin bir deniz altı tarafından torpillenerek batırıldığını ifade etmiştir.*" (BCA, 030-10-171-185-21, 30.03.1942).

Hariciye ve Münakalat Vekaleti'nin bu görüş ve önerileri aslında devletin de olaya yaklaşımının dış-politik dengeleri gözettiği yönünde önemli bir kanıttır. Türk hükümeti, baştan beri Struma olayında çekingen davranmış ve uzun bir süre ne yapılacağı konusunda kesin bir tavır sergileyememiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, devletin bu tavrında II. Dünya Savaşı boyunca

³ " "Talimat"ın bu maddesinden anlaşılan, Türkiye'de belli bir süre kalarak, oradan başka bir ülkeye geçmek üzere değil de, doğrudan başka bir yere gitmek üzere yola çıkmış olan, dolayısıyla, Türkiye'ye giriş vizesi bulunmayan Yahudilerin, gemi ya da trenle Türkiye'den geçerlerken, geçici olarak bile olsa, ülkeye girişlerine izin verilmesinin mümkün olmadığıdır. Bunlardan, ancak gidecekleri ülkenin vizesine sahip olan ve yukarıda belirtilen miktarda parası bulunanların, polisin izin vermesi halinde, geçici olarak Türkiye'ye çıkmaları söz konusu olabilirdi. Struma vapurundakilerin, ne Filistin ne de Türkiye vizeleri bulunmaktaydı. Türkiye'de belirli bir süre kalmalarına yetecek miktarda paraları da yoktu." Erhan, a.g.m., s. 136.

tarafsız kalma çabasının büyük bir etkisi olmuştur. Özellikle İngiltere'nin, Filistin'e yasadışı göç konusundaki katı tutumu ve Türkiye'nin İngiltere'yle ters düşecek hareketlerden kaçınması, Struma olayının büyük bir trajediye dönüşmesinde önemli bir rol oynamıştır.

4. SONUÇ

Türkiye'de, çok gündemde getirilmese de, yüzlerce insanın ölümüyle biten "Struma Vakası", gerek dönemin politik koşulları gerekse trajik sonuçları nedeniyle önemli bir olay olarak karşımızda durmaktadır. II. Dünya Savaşı'nın öncesinde başlayan ve savaş sırasında da artarak devam eden ve yüzyılın en büyük soykırımlarından birine yol açan Yahudi karşıtlığı, diğer ülkelerdeki Yahudileri de olumsuz etkilemiş ve pek çoğunun Filistin'e doğru, yasal ya da yasal olmayan yollara göç etmesine neden olmuştur. Struma olayı da, böyle bir göç çabasının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. 12 Aralık 1941'de, çoğu Yahudi 769 yolcusuyla Romanya'nın Köstence limanından yola çıkan, 15 Aralık'ta İstanbul limanına demirleyen ve çeşitli politik nedenlerle yetmiş gün boyunca burada bekledikten sonra, Türk devletinin zorlamasıyla Karadeniz'e açılmak zorunda kalan Struma gemisi, 24 Şubat 1942'de Yön Burnu açıklarında bir patlama sonucu batmıştır. Bir kişi haricinde kurtulmuş olmayan bu facia tarihe Struma Vakası diye geçmiştir.

Çalışmamızda da görülüyor ki, Türkiye, kendisiyle doğrudan ilgisi olmamasına rağmen, savaş koşulları nedeniyle Struma Vakası'yla karşılaşmıştır. Bu olay sürecinde, Türkiye'nin tavrını şekillendiren etmenler olarak şunlar ileri sürülebilir: Öncelikle, Türkiye savaş süresince tarafsız kalmaya çabalamış ve mümkün olduğunca bu tarafsızlığı bozacak adımlardan uzak durmaya çalışmıştır. İkinci olarak, Yahudiler konusunda herhangi bir olumsuz tavır olmadığını daha önceki uygulamalarıyla gösteren Türkiye'nin Struma özelinde ciddi çelişki yaşamasında, başka olası Yahudi göçlerinden çekinmesinin de payı olduğu düşünülebilir. Buna bir de dönemin iç politik ve ekonomik koşulları eklendiğinde Türkiye'nin bir de göçmen sorunuyla uğraşmak istemediği sonucu çıkarılabilir.

Yukarıda açıklanmaya çalışılan çeşitli dış ve iç nedenlerden dolayı Türkiye, gemideki yolcuların karaya çıkmasına izin vermemiş, çeşitli diplomatik yazışma ve görüşmeler yoluyla yolcuların Filistin'e kabulünü sağlamaya çalışmıştır. Ne var ki, İngiltere'nin Filistin'e Yahudi göçü konusundaki katı tutumu, Türkiye'nin çabalarını sonuçsuz bırakmıştır. Gemiden bir an önce kurtulmak isteyen Türk devleti politik davranmış, ortaya da ne yazık ki böyle bir insanlık trajedisi çıkmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin dönemin iktisadi, siyasi ve toplumsal gerçekliğine göre hareket ettiği, dahası II. Dünya Savaşı boyunca sürdürdüğü tarafsızlık ilkesi ile uyumlu bir çizgide bu sorunu çözmeye çalıştığı eldeki veriler doğrultusunda anlaşılmıştır. Struma Gemisi ile ilgili süreçte özellikle İngiltere'nin Filistin'e Yahudi göçü ile ilgili belirlemiş olduğu politikanın Türkiye'nin hareket alanını daralttığını, dahası Türkiye'nin bu genel yaklaşımla çatışacak bir adım atmak istemediği anlaşılmaktadır. Savaşın gidişatının henüz yeterince netleşmediği bir ortamda Türkiye tam olarak nasıl bir tavır takınacağını da belirleyememiş, meselenin bir an önce kendisi için olumsuzluk içermeyecek biçimde çözülmesini sağlayacak adımlar atmaya gayret etmiştir. Ancak tüm gayretleri meselenin insani açıdan çözümünü sağlayamamış ve sonuç olarak Struma Faciası tarihe büyük bir trajedi olarak geçmiştir.

KAYNAKÇA

- Acar, K., Tan, E. ve Balcı, U. (2017). Turizm Odaklı Almanca Ders Kitaplarının Ülke Bilgisi Bağlamında Analizi. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 5(1), 651-672.
- Deringil, S. (2003). Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.
- Erhan, Ç. (2013). A. Haluk Ülman'a Armağan "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Yahudilerin Türkiye'ye Kabulü Meselesi" (haz. Gökhan Erdem), *AÜSBF Yayınları*, Ankara.
- Esmer, A. Ş., Sander, O. (1983). Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- Gürün, K. (1983). Dış İlişkiler ve Türk Politikası: 1939'dan Günümüze, Ankara.
- Koçak, C. (1986). Türkiye'de Milli Şef Dönemi, C.II, İletişim Yayınları, Ankara.

----- (2003). Türkiye’de Milli Şef Dönemi, C.I, İletişim Yayınları, Ankara.

Oran, Baskın, *Türk Dış Politikası: Cilt I 1919-1980*, İletişim Yay., İstanbul, 2003.

Sönmezoğlu, F. (2011). İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası, Der Yayınları İstanbul.

TBMM Zabıt Ceridesi, D. VI., Cilt: 24, İ 3, 20 Nisan 1942.

Tekeli, İ., İlkin, S. (2013). Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle II. Dünya Savaşı Türkiye’si, C.I, İletişim Yayınları, İstanbul.

The National Archives , “*İllegal Immigration Into Palestine*”, copy no: 31/166, 4 Mart 1942.

Yetkin, Ç. (2008). Struma Bir Dramın İçyüzü, Gürer Yayınları, İstanbul.

Gazeteler;

Ulus, 25 Şubat 1942.

Vatan, 7 Şubat 1942.

-----, 22 Nisan 1942.

-----, 25 Şubat 1942.

Vakit, 25 Şubat, 1942.

İkdam, 25 Şubat 1942.

Arşivler;

BCA, “*Karadeniz’de Batan Struma Motörü Hakkında*”, 030-10-171-185-21, 30.03.1942.

BCA, “*Usturuma Vapurundaki Yahudi Göçmenler Hakkında*”, 030-10-124-884-6, 04. 02.1942.

BCA, “*Hariciye Vekilliğine*”, 030-10-124-881-6, 05.02.1942.

BCA, “*Münakalat Vekaletine*”, 030-010-171-185-21, 17.02.1942.

BCA, “*İstanbul Limanında bulunan Yahudi muhacirler*”, 030-010-171-185-21, 19.02.1942.

Elektronik Ticaret ve Vergi Denetimi; Dijital Malların Vergi Denetimi Üzerindeki Etkileri

E-Commerce and Tax Audit; The Effects of Digital Goods on Tax Auditing

Seymur HUSEYNLİ

Bursa Uludağ Üniversitesi

seymurhuseynli@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2384-2003

DOI: [10.37154/cudes.2021.30](https://doi.org/10.37154/cudes.2021.30)

Article Info	Abstract
<p>Received: 20.06.2021 Accepted: 29.06.2021</p> <p>Keywords: E-commerce, Tax Audit, Digital Goods</p>	<p>Today, technological developments have brought some tools and equipment that make people's daily life more easier. Undoubtedly, the internet is the most important of these technological developments. As a matter of fact, electronic commerce is an infrastructure system that develops depending on the internet. E-commerce offers unlimited trading options to buyers and sellers, regardless of time and place. Although electronic commerce provides such convenience to the parties, it (especially digital goods and services) creates serious problems for tax authorities. To these problems we can show; determining the type of goods and services sold over the virtual environment, determining the source country to which the vendor is affiliated etc. The problems experienced in the taxation of income derived from e-commerce also hinder the functioning of tax audits. In this study; we will try to evaluate the functioning of tax auditing by revealing the positive and negative effects of electronic commerce on tax auditing.</p>
Makale Bilgisi	Öz
<p>Geliş: 20.06.2021 Onay: 29.06.2021</p> <p>Anahtar sözcükler: E-ticaret, Vergi Denetimi, Dijital Mallar</p>	<p>Günümüzde teknolojik gelişmeler insanların günlük hayatını kolaylaştıran bir takım araç ve gereçleri kendi ile beraber getirmiştir. Hiç şüphesiz, internet bu teknolojik gelişmelerden en başlıcasıdır. Nitekim elektronik ticaret internete bağlı gelişen bir altyapı sistemidir. E-ticaret, zaman ve yer farkı olmaksızın alıcı ve satıcılara sınırsız ticaret yapma seçeneği sunmaktadır. Elektronik ticaretin taraflara bu denli kolaylıklar sağlamasına rağmen başta dijital mallar olmakla elektronik ticaret vergi otoriteleri için önemli sorunlar yaratmaktadır. Bu problemlere; sanal ortam üzerinden satışı gerçekleşen mal ve hizmetlerin türünün saptanamaması, satıcı firmanın bağlı olduğu kaynak ülkenin belirlenememesi ve diğerlerini örnek olarak gösterebiliriz. E-ticaretten elde edilen gelirlerin vergilendirilmesinde yaşana sorunlar aynı zamanda vergi denetiminin işleyişini de aksatmaktadır. Bu çalışmada; elektronik ticaretin vergi denetimi üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini ortaya koyarak vergi denetiminin işleyişini değerlendirmeye çalışacağız.</p>

1. INTRODUCTION

The internet was first used in the framework of R&D activities carried out by the United States Department of Defense in the 1960s. But, the global usage of the internet was coinciding with the 1980s. In these years, the use of internet services by a large part of the world population has led to the emergence and development of the e-commerce concept. In this type of trade, unlike the traditional one there are no specific time and place restrictions for buyers and sellers to engage in commercial activities. In other words, although sales of goods, invoice issuance and delivery transactions are made physically in the conventional trade, all these transactions in electronic commerce are carried out only on the virtual environment.

In the traditional trade, keeping customers' records and storage them in archives increases the costs of accounting services, but in electronic commerce, all these transactions are performed only via the internet with less cost, which makes the task of tax auditing easier and more effective. In addition to these positive features of e-commerce, there are also some aspects of e-commerce that cause serious problems in terms of tax authorities such as the inability to determine the type of all commercial activities carried out on the virtual environment and the source of income from these activities. As a matter of fact, digital products and services are the most important of these. If no record is kept by sellers on the subject of how many copies of digital products and services sold on virtual media, it is almost impossible to tax and auditing these products and services.

2. THE DEFINITION OF E-COMMERCE, ITS PARTIES AND VEHICLES USED IN ELECTRONIC COMMERCE

In the late 90s, the internationalization of production/consumption, and the internet, which played a leading role in the development of the global economy, turned the earth into a large market regardless of time and place (Yalti, 2003: 1).

The fact that electronic commerce is new and its developing nature has caused some differences in the definition of this concept. E-commerce, instead of physically interacting, is the realization of these actions through the internet in virtual environment without any space or time limitation. In addition, it can be describe as companies of all sizes or government agencies meeting on virtual environment and doing business among themselves and examining, changing and approving information and documents related to trade (Cox, 2002: 39).

Another definition of e-commerce is in the report of Legal Working Group prepared by the Electron Trade Coordination Board in 1998. E-commerce in this report; "it refers to all commercial transactions that aim to create a value based on the processing, transmission and storage of digital information in the form of text, sound and image in an open (internet) or closed network environment (intranet) that can be accessed by individuals and institutions by a limited number of users." (ETKK, 1998) can be explained as.

When we look at the literature, we can see that different versions are used to describe e-commerce. The World Trade Organization has defined e-commerce; "the act of producing, selling, advertising and marketing goods and services in a virtual environment using telecommunication tools is called e-commerce." in this way (WTO, 1998). According to the definition made by the United Nations, "E-commerce transactions are the commercial transactions that are organized and carried out from business to business, from business to consumer, from government to consumers by sharing information among the participants of buying or selling actions in a virtual environment" (Öz, 2005: 90-102). From these definitions, it can be understood that electronic trade refers to the commercial activities that occur between the parties (b2b, b2c, g2b etc.) through telecommunication tools.

After all these explanations, it would not be logic to think that e-commerce is a commercial activity that takes place only in the virtual environment. As a matter of fact, commerce which is carried out with tools and equipment such as telephone, fax and television is also included in the scope of electronic commerce. Generally, for any transaction to be considered within the scope of e-commerce, it must have a sequence of features. These features are (Erbaşlar and Dokur, 2008: 4);

- Transactions should be carried out electronically and numerical data should be transmitted via electronic tools.
- At least one of the payment and delivery stages regarding the exchange of goods and services between the parties must be carried out in a virtual environment.
- These transactions must create some commercial value or support this commercial value.

2.1. Parties of Electronic Commerce

In general, the usual actors in trade (buyer and seller) appear here in slightly different forms and numbers. Namely, the parties of e-commerce are; businesses, consumers, and governments. These parties also create nine different situations among themselves, but in this section we will touch on a few of them.

2.1.1. Business to Business E-Commerce Relationship (B2B)

This form of electronic commerce constitutes an important part of the income obtained from e-commerce. This method has emerged for the first time to contribute to Electronic Data Interchange (EDI) (Zhao, 2005: 24-25). E-commerce is generally implemented by the use of private networks with internet access between businesses (Hinneken, 1998: 26). This form of e-commerce has emerged as a result of business partners who aim to increase efficiency by reducing routine transaction costs, shortening the execution time of transactions regardless of geographical differences, preventing unnecessary stationery costs and developing some interface programs (Güleş, Ögüt, and Bülbül, 2002: 33-55). The rapidly developing sectors of this type of e-commerce; we can cite financial markets, motor vehicles, shipping and transportation as examples. Firms in these sectors usually integrate their supply chains on the internet (Coppel, 2000: 8).

2.1.2. Business to Consumer E-Commerce Relationship (B2C)

Virtual stores on the Internet allow companies to sell their goods directly to consumers. We can attribute this transaction to the b2c form of e-commerce, that is electronic commerce that takes place between businesses and consumers. Nevertheless, it should be noted that although this type of electronic commerce develops rapidly but however it develops more slowly than b2b. In addition, unlike b2b, features such as income, education and age are the main factors that determine the development of b2c (Coppel, 2000: 8-10).

B2C is an important indicator for companies to be successful in post-production marketing, sales and after-sales services. If we look at this issue in the case of Turkey, we can see that supermarkets and mixed shopping websites where a wide variety of products are sold online have a significant percentage. In general, the most purchased products in the world are; books, music and electronic goods. In Turkey, this situation is not different from the rest of the world (Sarısakal and Aydın, 2003: I, 84).

2.1.3. Business to Government and Consumer to Government E-Commerce Relationship (B2G and C2G)

E-commerce between companies and government; it includes transactions such as monitoring and correcting tax, social security, statistics and permits in the virtual environment and applying for public tenders electronically. The purpose of b2g electronic commerce is to provide better service to businesses by the government (İleri and İleri, 2001: 14, 113).

E-commerce between consumer and government; it aims to regulate the relations between the two parties and to ensure the functioning of these relations by transferring them to the virtual environment. We can show some operations as an example; inquiry and payment of Social Security Institution premium payments, tax debts/penalties and other penalties via the internet; announcement of the results of public institution examinations on the virtual environment; requesting documents via e-government, etc. (Özbay and Devrim, 2000: 46). Also, studies are carried out to overcome bureaucratic obstacles in the internet environment with this form of e-commerce. The virtual environment offers governments the option to better perform the services they are obliged to provide to consumers, and as the level of public services is provided in electronic environment, the rate of satisfaction with the government increases (OECD, 2002: 78).

2.2. Tools used in Electronic Commerce

Electronic commerce is an action implemented through the combined or single use of more than one telecommunication tool. These tools are; telephone, fax, tv, electronic payment systems, internet and electronic data interchange (EDI).

2.2.1. Telephone, Television and Fax

In today's standards, we cannot imagine the development of e-commerce without the telephone. When we look at history, although the invention of the telephone dates back to the beginning of the 20th century, it has taken an important place in social life since the 1970s. In fact, we can associate the telephone as an integral part of human life with the increase in the volume of electronic trade around the world in the late 1970s. The development of internet technology depending on the phone reflects the size of the phone in the world trade volume. Especially in recent years, the

rapid development of telephones from a technological perspective, the increase in transportation possibilities and the integration of some computer-based infrastructure systems into telephone systems have reduced the demand for computers. Hereby, it has become easier for people to manage their own investments, financial assets and businesses. Fax, on the other hand, has partially scarce possibilities, unlike the telephone. However, the importance of fax in communication is undeniable in terms of gaining speed and time to written communication (Keser, 2000: 101-105).

We can say that television is one of the most frequently used telecommunication tools in e-commerce. However, its frequent use in electronic commerce does not change the fact that television is a one-way tool. Despite this, most of the advertisements promoting e-commerce, even if it is *one-way*, are broadcast via television (Canpolat, 2001: 5-6).

2.2.2. Electron Payment Systems, Internet and Electron Data Interchange (EDI)

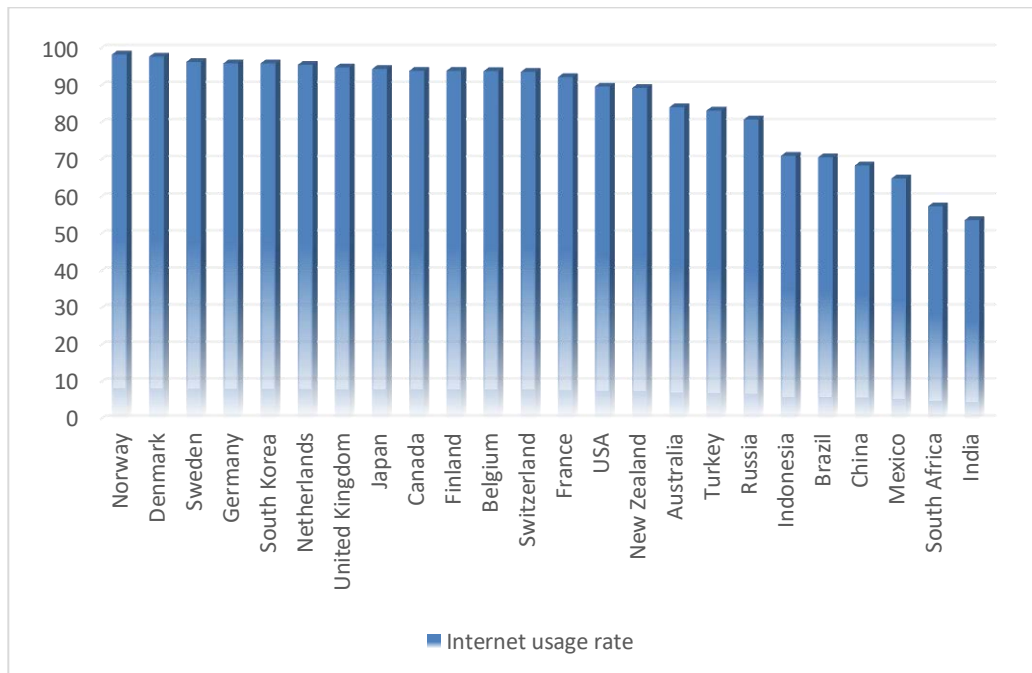
In electronic commerce, online payment and money transfer are the most preferred payment systems as they provide great convenience to users. For this reason, we cannot consider e-commerce separately from electronic payment or money transfer systems. Based on the data received from the “Interbank Card Center”, as of the 1st quarter of 2021 in Turkey, the total number of *pos devices* is 1.706.501, the number of *atm* is 52,262, the number of *cash register* is 1.541.302, the number of *credit cards* is 78.033.927 and the number of *bank cards* is 142,462,774. As of the 1st period of 2021, the total number of domestic and international transactions made with domestic cards (bank and credit) in Turkey is 2,116,097,035 and the total amount of these transactions is 593,063.17 million Turkish Lira.

We can also think of electronic data interchange service as the internet. However, unlike internet service, the scope of EDI is limited in terms of security reasons. Electronic data interchange service is an infrastructure system that provides information and document traffic between two companies without human participation. As an example of EDI, we can show multiple computers connection to the same server. Singapore was one of the first countries in the world to provide its entire trade transactions via EDI. In Singapore, manufacturers, suppliers and logistics companies are interconnected themselves via EDI. Singapore, manages all these transactions from the same server (via EDI), is home to the fastest port in the world (Özbay and Devrim, 2000: 36-38).

The Internet is a global network system that first emerged in the United States of America in 1969 in order to support some computer programs and various military projects (Zhao, 2005: 15). Although the history of the use of telecommunication tools in commercial activities is not new, the introduction of commerce to the internet and the emergence of the concept of e-commerce do not date back to ancient times. As a matter of fact, we can associate the development of the internet with the emergence of e-commerce, especially in recent years. The total number of internet users in the world was around 4-5 million at the beginning of the 1990s, when the concept of e-commerce did not exist yet. But this figure reached 300 million with the global spread of e-commerce at the end of the 90s (Bacchetta et al., 1998: 1). About one fourth of these users were shopping online. Towards the end of 2003, the number of active internet users worldwide exceeded 670 million (UNCTAD, 2004: 10).

According to the data of 31 December 2020 in Turkey, 83.3% of the total population has internet access. This is the highest indicator among developing countries. After Turkey, Russia and Indonesia share the second and third places with 80.9% and 71.1% respectively.

Graph 1: Internet Usage Rates by Countries: Comparison between Developed and Developing Countries

Source: Internet World Stats, “World Internet Usage and Population Statistics”

3. PROBLEMS ENCOUNTERED IN THE TAXATION OF ELECTRONIC COMMERCE

Electronic commerce, which is one of the developments that has revolutionized the global economy in the twenty-first century, encounters significant disruptions in the taxation stage. The fact that e-commerce can be carried out regardless of place and time creates problems for international taxation, especially with local tax systems. As a matter of fact, products and services that cannot be defined exactly in electronic commerce create serious obstacles for the audit of electronic commerce along with the taxation of e-commerce (Organ and Çavdar, 2012: III, 67).

The main problems encountered in the taxation of electronic commerce are as follows;

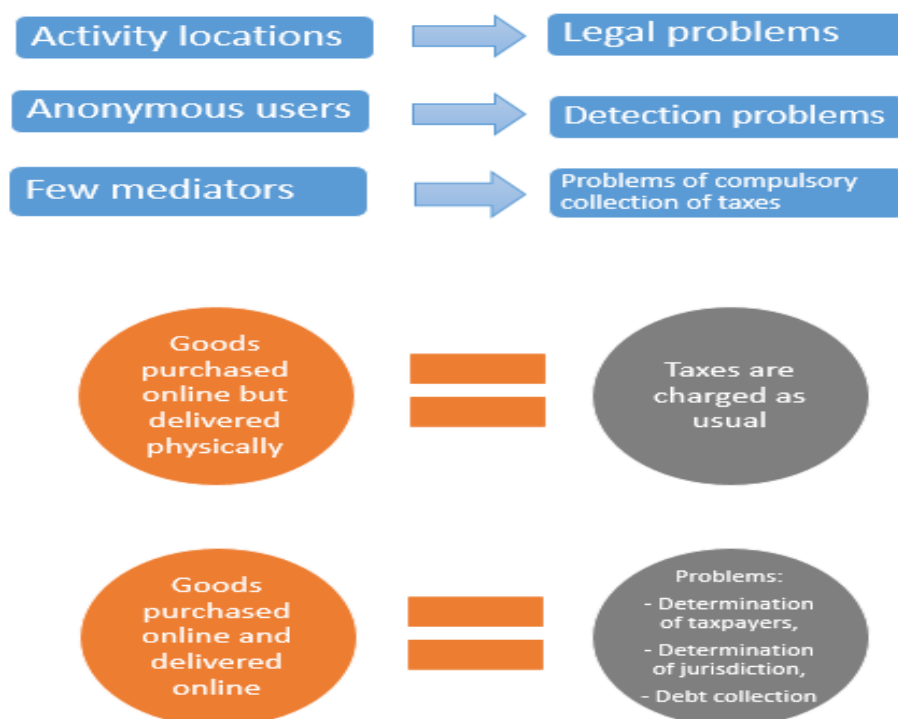
- Troubles in taxation of income from electronic commerce between countries,
- The taxation position of the server computers with a website differs on the basis of "web server" countries,
- Whether the companies using the website will be considered as tax responsible for their customers,
- Uncertainty about the inclusion of data communications in competition at the local and international level,
- The need for changes in the laws in terms of recognizing the evidence that is the subject of data traffic on the Internet,
- The need for different auditing procedures and techniques, as the electronic commerce is likely to pose an obstacle to tax auditing.

Due to the unhindered realization of electronic commerce, there are significant problems in the taxation of income from goods and services sold in the virtual environment. As a matter of fact, the

current tax legislation in countries with computers connected to the same server differs from the tax legislation in other countries. Since it is difficult to determine the source country in electronic commerce, it creates problems about which country's tax laws will be base according to the current tax laws. The remote control of web servers, which have an important place in e-commerce, allows these servers to be installed in countries called tax havens, which cause serious tax losses around the world every year. At the same time, electronic commerce activities make complicate tax auditing. Technology-based e-commerce is always updated with the developing technology and does not comply with existing laws (Organ and Çavdar, 2012: III, 68).

E-commerce facilitates mobile, long-distance and anonymous commerce transactions. It is also possible that the persons providing the goods and services are outside the taxable state or that the destination of the goods and services is confidential. Now let's look at the main problems in the taxation of e-commerce in tables;

Table 1: Basic Problems in Taxation of Electronic Commerce

Source: Former Website of the Ministry of Taxes of the Republic of Azerbaijan, International experience in taxation of e-commerce.

3.1. Current Issues Regarding Indirect Taxes

Indirect taxes on goods or services purchased by buyers in e-commerce transactions are generally not paid by sellers operating in different tax jurisdictions, creating adverse conditions for non-e-commerce sellers as a result it reduce tax revenues. (Jones and Basu, 2002:40). At the same time, it is difficult to fully tax income from these activities. Many states are skeptical about the accuracy of indirect taxes collected and declared by vendors.

In particular, the established principles of international taxation determine in which country e-commerce taxes are levied, i.e whether a person has residency status or business place in the country for tax purposes. However, e-sellers are not required to hold a position in any state. Unlike normal commerce, e-commerce does not require sellers to be close to the consumer market. Additionally, e-sellers can easily transfer their businesses to countries where there is low tax rates. Most e-commerce

sites consist of websites that can be located in one country or another. Therefore, taxation issues play an important role in e-commerce, unlike traditional commerce. Thus, countries with low tax rates may pose a threat to other countries' tax revenues by attracting e-sellers.

E-commerce allows small and medium-sized businesses to bring their goods and services to the world market. In the past, only international (multinational) companies took advantage of these opportunities. These opportunities have significantly increased the number of firms engaged in international trade. This development gives consumer payments an international character. These developments also present new challenges for tax authorities. Tax authorities are obliged to take appropriate action against the increasing number of foreign taxpayers. These measures mainly concern the collection of high-cost tax liabilities from foreign companies. Therefore, it is not possible to collect tax liabilities in the form of property, as e-sellers do not have a presence in the present country.

It can also be the result of e-commerce tax evasion schemes. In ordinary international transactions, customs administrations may inspect imported or exported goods. Since e-commerce transactions are beyond the control of government agencies, customs authorities cannot interfere with these transactions.

As mentioned above, e-commerce allows for anonymous transactions. The Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) considers anonymity to be a big problem as it is difficult to know who is doing what in e-commerce. The purpose of taxation can be easily concealed and in this case tax avoidance is possible. Anonymity is not only a problem for tax authorities, it is also the subject of civil and criminal investigations. The development rate of ready-made technologies has made it impossible to determine the location of internet users. However, places need to be determined in terms of taxation of transactions. In this context, the taxation of e-commerce transactions largely depends on the sincerity of the parties involved.

Tax systems face a number of key challenges related to VAT. First, by offering their goods or services from countries with low rate VAT, e-sellers generate more revenue than their competitors in the countries with high rate. Secondly, almost all countries state that they have an advanced VAT system.

The United States is an important market worldwide as it does not apply VAT on e-commerce. Each state in the United States has its own sales and excise taxes, but on a state basis these tax systems are incompatible. Different tax systems and tax rates create serious problems for the elimination of double taxation. It is possible to eliminate double taxation in income tax, and states make agreements in accordance with the *OECD Agreement Model* in order to eliminate this problem. However, these agreements do not cover VAT and other consumer taxes. For this purpose, the OECD has developed principles on the elimination of double VAT taxation. These principles include the application of VAT or other excise taxes in the consumer state.

Another important problem posed by e-commerce is the shift in the traditional stages of production and distribution of goods. In a normal transaction, goods are produced by manufacturers and offered to wholesalers. The goods are then offered by the wholesalers to the retailers and finally to the consumers. These operations usually involve more than three participants. E-commerce is changing this traditional sequence of stages. Thus, the producer has the opportunity to offer the product directly to the consumer. In this situation, the lack of mediators creates favorable conditions for both parties.

Unlike producers and consumers, these transactions create problems for tax authorities. Therefore, the tax administration should compare the number of goods supplied by manufacturers and wholesalers with the number of goods purchased, determining the number of goods offered for the purpose of determining and verifying tax obligations. Indeed, transaction data protection is becoming a major concern for manufacturers, wholesalers and retailers. As we know, VAT is a tax levied at every stage of production and distribution, and a large part of VAT falls on the consumer. As a result, VAT paid by the consumer to the producer or supplier of goods (e-seller) is deducted by e-sellers from the budget. Verifying VAT payment is not easy due to loss of control over these transactions by tax authorities. However, the risk of non-payment of VAT is different in b2b and b2c e-commerce transactions. Unlike B2C participants of e-commerce, parties involved in B2B transactions are more concerned with fulfilling their tax obligations. As B2B transactions are often associated with large

transactions, parties are properly documented and accounted for so that VAT paid is reimbursed and subject to penalties by tax authorities.

In B2C transactions, this process works differently as consumers do not reimburse the VAT they have paid. In any case, the tax authorities cannot compare the purchased and delivered goods, as the marginal consumers do not keep the documents related to the VAT they paid. This creates huge gaps in preventing tax evasion.

3.2. Current Issues Related to Direct Taxes

Problems may occur especially when e-services are demonstrated and digital products are provided. In this case, it is difficult to determine whether the transactions relate to services, rights or the sale of goods. Therefore, it is necessary to determine whether the income from such transactions is a profit from the business or a royalty for the right to use intangible property. Therefore, local legal provisions and bilateral treaties often tax international income at different rates and develop different approaches to business earnings and royalties.

One of the main problems with income tax in e-commerce is tax jurisdiction. States determine the jurisdiction of a tax on the basis of residence or origin. However, both of these principles pose uncertainty when it comes to e-commerce transactions. Regardless of the taxpayers' e-commerce relations, the domiciles of real and legal persons for tax purposes are determined by the place of residence, organization or actual administration. However, taxation based on this principle is considered inefficient in relation to e-commerce, because in this case, taxpayers engaged in e-commerce can transfer their income from countries with higher tax rates to countries with lower tax rates.

In general, non-resident taxpayers of all countries have the right to tax in their states the income they derive from their country's resources. However, the taxable income from these transactions must actually be linked directly to the country of origin. **Permanent representation** and **permanent base** are the basic principles for taxation of income from e-commerce in the source state. In the absence of a permanent workplace, the state in which the goods or services are provided does not have the authority to tax profits.

Permanent representation and permanent base

The report by the OECD Technical Advisory Group details the potential for permanent representation in e-commerce. Thus, Article 5 of the OECD Permanent Representation Model Convention states:

"..... permanent place of activity where entrepreneurial activity is carried out wholly or partially".

Electronic property for the purpose of establishing a permanent representative office for e-commerce:

- An entrepreneurship place should be created;
- This place should be permanent place;
- Entrepreneurial activity must be conducted from this permanent place.

Permanent

location here means that the property is attached to any geographic location. Permanent representation related to e-commerce is the connection of the property used in e-commerce, i.e. related computer components. The application of permanent representation principles is explained by the OECD in its interpretation of Article 5: " The website itself does not create a permanent representation and only the server on which the website is located can be considered a permanent representation".

According to the report prepared by the group, since the computer or its parts belong to a physical place, it can create a permanent place of entrepreneurial activity, that is, a permanent representation. At the same time, the server must be permanent, that is, the server must be in the appropriate place within the relevant period. In this connection, the interpretation of Article 5 states:

"..... if the server and part of the equipment on which the website is located is physically connected to the location and this location creates a permanent workplace for the company running the server."

According to the UK, the presenter can never be considered a permanent representation. At the same time, the issue of establishing a permanent representation of the website was mentioned in the report prepared by the group. Initially, the website launched on users' computers was claimed to be a workplace for providers. However, the group analyzed this problem, and citing the following comments from the OECD:

"..... the term workplace includes any place, facility to carry out entrepreneurial activity."

At the same time, a new statement by the OECD states:

"..... a website containing software and electronic information is not a tangible entity by itself. Therefore, entrepreneurship cannot create a place."

As can be seen from the above, the website is not a permanent representation based on the results of the analysis.

4. THE PLACE OF ELECTRONIC COMMERCE IN TAX AUDIT

Determining the participants in electronic commerce transactions is a very difficult task for tax authorities. However, since it is not possible to limit electronic commerce activities to a certain geographical area, problems arise in determining in which countries these transactions are implemented. The fact that electronic commerce creates a basis for tax evasion on a global scale makes it difficult to audit these activities. However, technological developments related to the security of documents sent in the virtual environment facilitate the tax audit transactions of tax administrations. Nowadays, most of the tax administrations use different internet-based programs and applications to make their activities more efficient. In the light of all these, compliance of taxpayers with tax rules is ensured and efficiency in tax audits is ensured by increasing the efficient working time of tax authorities (Yıldız, 2002: 151). In Article 242 of the Tax Procedure Law (TPL), electronic records, electronic devices and electronic documents are mentioned.

Electronic Ledger: The e-Ledger is a collection of applications that ensure the books that are compulsory to be kept in the form of e-files, are recorded and not changed without printing, ensure their integrity and source accuracy, and are used as a means of proof in accordance with the provisions of the Tax Procedure Law and Turkish Code of Commerce.

Electronic Registration: It is a small amount of information created in the virtual environment, including e-ledgers and other documents, that can only be accessed and processed on the internet.

Electronic Document: e-Document is the title given to virtual applications such as e-ledger and e-invoice implemented by Turkish Revenue Administration.

In addition, there are information processing applications applied on the internet in order to ensure efficiency in tax auditing. As an example of these;

Electronic Invoice Recording System: It is a system that eliminates the necessity of keeping the second copies of the invoices on paper, by transmitting the information contained in the invoices and receipts created by the taxpayers in the form of electronic documents through the data processing system to Turkish Revenue Administration in accordance with certain standards and in a virtual environment (İnce, 2009: 246). In other words, EIRS is the transmission of electronic documents issued in virtual environment within predetermined standards to the Revenue Administration.

Electronic Invoice: It is the issuance of an invoice to be issued against a certain economic good and service. The person and institution issuing this invoice must be certified with electronic certificates and the invoice must be enveloped on the internet. It is important to oppose the change in the content of the invoice and to ensure its confidentiality, to forward the envelope to the recipient, to follow the letter during the transportation phase, to receive and confirm the receipt and opening information. All invoice disclosures such as refusal and refund must be made in a virtual environment by verifying identity information through e-certificates, fulfilling principles such as data completeness and non-repudiation, and ensuring confidentiality in a secure manner (Gerçek, 2013). Roughly speaking, electronic invoice is not a new term, it is the transfer of the manually filled invoice to the virtual environment. It should not be forgotten that the Ministry of Finance is authorized to make all kinds of savings on e-invoices, pursuant to the Repetitive Article 242 of the Tax Procedure Law.

Electronic Declaration: It is the transmission of the documents that need to be reported to the tax office via virtual environment instead of applying them concretely. There is no difference between the electronic declaration and the declaration prepared on paper (physically), that is, it contains the same information. Therefore, there is no legal difference.

Generally, tax liability is paid in two ways in Turkey: it is the submission of the tax statement in the virtual environment (e-declaration) and the payment of the accrued tax debt via electronic means (e-tax payment) without physically going to the tax office. (Turan and Özgen, 2009: 135-136). With the scope of electronic declaration, declarations and notice under 39 headings are received in the virtual environment (GİB İVD, 2016).

Electronic Signature: E-signature pursuant to Electronic Signature Law No. 5070; It describes “electronic data that is added to another electronic data or has a logical connection with electronic data and is used for authentication purposes”. It is distributed and constantly controlled by only certain institutions (certified ones) who certify the identity information of the person who has the electronic signature in the virtual environment (Küçükylmazlar, 2006: 8).

Electronic Contract: These contracts, unlike traditional ones, are contracts prepared only in the virtual environment and through technological tools (Alptürk, 2005: 255). In the case of physical sales of goods, even if the contracts are transmitted electronically, the seller transmits the goods sold and the invoice of the goods through traditional methods such as mail and cargo. The buyer, on the other hand, pays his/her debt in return for the goods and services he/she receives through credit/bank profit or other e-methods (Şahin, 2011: 338-339). In contracts prepared for the sale of digital goods, the establishment and execution phases of contracts are implemented over the virtual environment. In general, this group of goods; are movies, books, music and other electronic goods (Turan, 2008: 93).

Electronic commerce is an innovation that emerged with the development of Information Processing Technology, and it also creates difficulties in auditing tax liabilities arising from these trade transactions. However, besides those who argue that the virtual environment in which electronic commerce takes place makes tax inspection difficult, there are also opinions expressing that this environment creates a favorable ground for tax inspection.

4.1. Negative Effects of E-commerce on Tax Audit

Electronic trade; The difficulties encountered in determining the location and source of the income obtained, the uncertainty of the identity and payment information of taxpayers, the problems encountered in the identification of digital goods, the security problems of electronic commerce, international double taxation and tax havens adversely affect the tax audit.

Problems Encountered in Determining the Place of Obtaining Income

Each state has the authority to tax revenues from economic activities arising within its borders. However, electronic commerce differs from traditional commerce in terms of its content, that is, it creates problems for the tax authorities of the states because there is no geographical location difference. Therefore, since there is no understanding of being physically bound to a specific place in e-commerce, it causes problems regarding who will collect the taxes that must be paid for both taxpayers and tax authorities (Saraçoğlu, 2006: 155). For income to be considered derived from a country, a permanent establishment must exist. For this reason, the tax consequences of answering the questions of whether there is a fixed workplace in electronic commerce, and in which country, if any, are important (Akkaya, 2002: 74). However, it is very difficult to confirm in which country the business is located.

Agreements to be made in order to prevent Double Taxation provide tax equity internationally by reducing double taxation globally. There are two basic agreement models based on this area, one of them is the OECD's Tax Agreement Model and the other is the UN Agreement Model. In the fifth article of the OECD Model, the concept of "fixed workplace" is explained. What is meant by "fixed workplace" described in this article is used to mean a fixed physical place where business is fully or partially managed. This workplace terms includes places such as management place, branch, theater, factory, office and workshop. According to the OECD Tax Agreement Model, the earnings of a physical workplace are taxed with the amount attributed to the "fixed workplace" in another state (Gencer, 2013: 17).

The definition of workplace in electronic commerce is of great importance. As usual, economic activities in electronic commerce are carried out through websites connected to a web server. The owner of the activity can settle these servers in any country he/she wishes, or he/she can direct his/her transactions to different addresses by placing them on the "mirror websites" of different countries. Even so, problems arise as to whether websites can be counted as a workplace.

OECD sees the existence of the provider as a sufficient reason for taxing the income earned through sales in case of a bilateral agreement between the country where the party performing the transaction in electronic commerce is located and the country where the server is located. However, if the website of the party who has made the sale is hosted by a server that does not belong to him in the country where the sale is made, in this case, the "fixed workplace" rule will not apply, and the income from this sale will not be taxed (Pehlivan and Öz, 2008: 153-154). For this reason, the concept of "fixed workplace" needs to be revised and reconsidered in accordance with the virtual environment.

Problems Encountered in Identity and Payment Information

Today, electronic commerce affects the traditional structure in every field. Along with all these interactions, it becomes difficult to determine the nature of electronic commerce activities in the virtual environment and by whom these activities are implemented (Alptürk, 2005: 389). With the benefit of Information Technology Technologies, tax accrual, tax collection and tax audit become even simpler. For this reason, the registration and file operations of all kinds of economic activities are simplified and the tax assessment phase is provided much faster, easier and more effectively, unlike conventional methods.

In general, electronic commerce provides a tax avoidance environment for monetary transactions that cannot be traced. In e-commerce; In cases where buyers and sellers meet without the participation of intermediaries such as brokers, agents, marketers, the role of institutions and organizations such as banks and non-bank financial institutions that facilitate the work of tax offices decreases. In this case, it becomes difficult for tax authorities to identify taxable events. If the recipient party pays the payment from abroad or online, it becomes more difficult for tax authorities to identify the parties of electronic commerce transactions (Öz, 2005: 180). In this case, the most common activities are payments made through the virtual environment in exchange for digital goods or services. Observing money movements is an indispensable phenomenon for tax auditing and thus they can prevent tax losses and evasion. However, in payments made by electronic methods, it becomes difficult to find information about the identity of the payer, and this raises the problem of tracking the payments (Giray, 2002: 116).

In the e-commerce, since there is a possibility of making purchases and sales transactions with fake identities, it becomes difficult to comprehend the content of the transaction and the resulting income due to the fact that the parties do not know each other's real information because they are guided by others. In order for the tax office to perform an effective audit function, taxpayers need identity and address information. Therefore, the absence or inaccuracy of identity information causes such activities to be excluded from taxation. This, in turn, is an indication that electronic commerce negatively affects tax audits.

4.2. Positive Effects of E-commerce on Tax Audit

Besides its negative features, electronic commerce has many positive features on tax auditing. Despite the high number of transactions arising from these trade relations carried out in the virtual environment, keeping records of these transactions on the internet is of great importance for both tax administrations and tax audits. At the same time, what is meant by this *importance* is physical goods and taxpayers who comply with the tax.

Recording each transaction realized in electronic commerce in a virtual environment and performing them through intermediary servers provides convenience in tax audit. If we give an example; a number of traces remain in the code structure of the server regarding the sale of a product or service offered in the virtual environment, its transmission to the buyer, and the receipt of payment, which facilitates the tax audit.

Now, let's talk about the conveniences of e-commerce in tax audit;

Registration of Contracts in the Virtual Environment

Buyers and sellers participating in electronic commerce exchange certain goods/services without seeing or knowing each other. This makes the security factor extremely important in e-commerce. In order for the mutual trust of the parties to be formed in these trade activities, these transactions must be based on certain procedures and principles. In this case, the only legal instrument that will create mutual trust between the parties is the contract. The task of contracts is to impose certain rights and obligations on the parties in electronic trade activities on a contractual basis. The contracts concluded in the virtual environment are recorded with the knowledge of the internet tax offices and these records are used as a proof tool in possible disputes between the parties. In the light of all these transactions, electronic commerce contributes to the effectiveness of tax auditing.

Recording Payments in Virtual Environment

In order to make the payment in electronic commerce, some information about the buyers and sellers is requested and at the same time, this information is recorded by the server. For instance, the "Amazon" internet shopping site requests the parties (buyers and sellers) to register in the system in order to realize the e-commerce transaction. At the same time, it asks for some information for registration. This information contains name, surname, address, telephone/e-mail address and card information. In addition, bank or credit cards must have security certificates, which are mandatory by the bank and play an important role in ensuring the safety of their customers. Payments arising from e-commerce transactions, whether made by card or EFT, are recorded by both the site service providers and the bank where the payment was made. This information, which is recorded by banks and servers, also plays an important role in determining earnings by tax offices. Every piece of information recorded in e-commerce activities is a proof tool, which facilitates the solution of potential misunderstandings that may occur in the future. As a matter of fact, these records increase the supervision efficiency of electronic commerce.

Recording Sales in Virtual Environment

In traditional trade, an invoice must be issued during the sales process or immediately after the sales process is completed. In this type of trade, invoices are issued on paper as usual, but in electronic commerce, these invoices and similar documents are issued and stored in a virtual environment. For example, the seller company issues an invoice on behalf of the buyer immediately after paying the price of the product or service in the shopping we make from the virtual stores. This invoice, on the other hand, plays the role of an auxiliary tool in determining the source of income of tax administrations. Electronic commerce transactions realized in the virtual environment are recorded and the invoices and similar documents are used as evidence if necessary. In general, knowing the identity information of the parties participating in electronic commerce, invoices and similar documents arising from e-commerce transactions between buyers and sellers greatly facilitate the functioning of tax auditing.

5. THE EFFECTS OF DIGITAL GOODS ON TAX AUDITING

There are some problems in determining the nature of the income that should be taxed in electronic commerce. The nature of the work is important in determining the type of income from this trade. If we give an example of how the purchase and sale of digital goods can be described;

- Buying a certain computer program from its supplier and selling it wholesale or retail without making any changes belongs to ***commercial earnings***.
- Purchasing these programs together with certain rights (with the "franchise" method) from the supplier is included in the ***intangible assets***.
- The design of a program that is not available in the market for the purpose of using or selling in businesses can belong to ***self-employment earnings***.

Today, in our globalizing world, we can buy all products such as books, music, movies, software programs over the virtual environment. At the same time, in order to purchase products and services of this type, it is not necessary to be in the same country as the sellers who offer them. On the contrary, this process is implemented through the server of the same company located in another

country. As a result of such commercial activities, the parties mostly avoid taxes by not reporting these purchases and sales transactions to the tax offices. Unlike the trade of digital products and services, there is no problem in terms of taxation in the traditional purchase and sale of goods, because these transactions are documented when the purchase and sale of these products and services takes place. This, in turn, facilitates tax auditing. However, since the sale, delivery and payment of digital products and services takes place in the virtual environment, there are problems in terms of taxation of them. Digital goods, by their very nature, create obstacles to tax audits in three directions. First, the marginal cost of these goods is zero. That is, a program broadcast on the Internet does not incur any expense in order to gain additional audience. Secondly, it is not possible to determine how many copies were sold if such products and services are not recorded by the seller. Finally, it reduces the role of intermediaries reporting e-commerce transactions for virtual tax offices. Since electronic commerce reduces the role of intermediary persons or companies, it causes disruptions in the information used in investigating the accuracy of the taxpayers' declarations (Alptürk, 2005: 391).

6. CONCLUSION

With the development of telecommunication tools in today's standards, significant progress has been made in electronic commerce in a short time. However, this development often negatively affects tax authorities, especially tax auditing. Namely, the tax administrations' inability to obtain sufficient information about the identity information of taxpayers, their registered commercial addresses, their income and the number/content of digital goods sold leads to significant tax losses. In this case, the important point is that companies that produce such goods and services do not have to be in the same location as their customers. The reason for this is that all transactions such as the sale, delivery and payment of digital products and services take place only in the virtual environment. Even so, the parties involved in e-commerce cause tax losses without notifying the tax authorities of the situation. However, it is not possible for the tax administration to obtain this information if the seller does not keep track of how many copies of digital products are sold. Subsequently, the information that is not accessible for the tax administration will reduce the speed of the tax audit.

REFERENCES

- Akkaya, Ş. (2002). "Elektronik Ticaret ve Temel Vergileme Sorunları", Vergi ve Muhasebeciyle Diyalog Dergisi, S.165, s.74.
- Alptürk, E. (2005). "Elektronik Ticaretin Hukuku ve Vergilendirilmesi", Ankara: Gelirler Kontrolörleri Derneği Yayınları.
- Azerbaycan Cumhuriyeti Vergiler Bakanlığı Eski Web Sayfası. (2008). E-ticaretin Vergilendirilmesinde Uluslararası Deneyim, <http://old.taxes.gov.az/modul.php?name=beynelxalq&news=34> (24.05.2021).
- Bacchetta, M., Patrick, L., Aaditya, M., Ludger, S., Hannu, W., Madelon, W. (1998). *Elektronik Commerce and the Role of the WTO*, Geneva: WTO Publications, p.1.
- Canpolat, Ö. (2001). *E-Ticaret ve Türkiye deki Gelişmeler*, Ankara: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Hukuk Müşavirliği, ss. 5-6.
- Coppel, J. (2000). "E-Commerce: Impacts and Policy Challenges", OECD Economics Department Working Papers, No. 252, Paris: OECD Publishing, p.8, <http://dx.doi.org/10.1787/801315684632>, (22.05.2021).
- Coppel, J. (2000). "E-Commerce: Impacts and Policy Challenges", OECD Economics Department Working Papers, No. 252, Paris: OECD Publishing, pp.8-10, <http://dx.doi.org/10.1787/801315684632>, (22.05.2021).
- Erbaşlar, G., Dokur, Ş. (2008). *Elektronik Ticaret*, Ankara: Nobel Yayın.

- ETKK. (1998). (Elektronik Ticaret Koordinasyon Kurulu), “Elektronik Ticaret Hukuk Çalışma Grubu Raporu”, *Elektronik Ticaret*, Der.Veysel Bozkurt, İstanbul: Alfa Basım Yayınevi.
- Gencer, Ç.A. (2013). “Elektronik Ticarete Bağlanma Noktası Olan İşyeri Kavramı”, *Vergi Sorunları Dergisi*, S.293, s.17.
- Gerçek, A. (2003). “Elektronik Fatura, E-Fatura Uygulaması”, *Bursa Bilanço Dergisi*, S. 146, bkz.
- GİB İVD. (2016). “Hangi çeşit beyannameleri gönderebilirim?”, <https://ebeyanname.gib.gov.tr/sss.html#a1> (17.05.2021).
- Giray, F. (2002). “Harcama Vergileri Açısından Elektronik Ticaret”, *Vergi Dünyası Dergisi*, S.254, s.116.
- Güleş, H.K., Ögüt, A., Bülbül, H. (2002). “İnternet Teknolojisi Açısından İşletmeler Arası Elektronik Ticaret ve Aracı Pazarlar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.7 S.2, ss. 33- 55.
- Hinneken, L. (1998). “The Challenges of Applying VAT and Income Tax Territoriality Concepts and Rules to International Electronic Commerce”, *Intertax*, V.2 No.26.
- İleri, Y.Y., İleri, H. (2001). “İnternet Bankacılığı ve E-Ticaretin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Dergisi*, C. 14 S. 1-2, s.113.
- İnce, N.İ. (2009). “Elektronik Vergi Denetimine Doğru”, *Mali Çözüm Dergisi*, S. 94, s. 246.
- Internet World Stats. (2020). “World Internet Usage and Population Statistics”, <https://www.internetworldstats.com/stats.htm> (24.05.2021).
- Jones, R., Basu, S. (2002). “Taxation of Electronic Commerce: A Developing Problem”, *International Review of Law Computers Technology*, C.16 S.1, pp.35-52.
- Keser, A. (2000). *Küreselleşen Dünyanın Yeni Gerçeği Elektronik Ticaret*, Veysel Bozkurt (Der)., Elektronik Ticaret, Bursa: Alfa Yayınevi, ss. 101-105.
- Küçükyılmazlar, A. (2006). “Elektronik Ticaret Rehberi”, S.3, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, s.8.
- OECD. (2002). *Measuring The Information Economy*, Paris: OECD Publishing Annex 4, p.78, <https://www.oecd.org/sti/ieconomy/1835738.pdf> (22.05.2021).
- Organ, İ., Çavdar, F. (2012). “Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinde Uluslararası Alanda Yaşanan Sorunlar”, C.III, S.1, Denizli: Pamukkale İUYD, s.67.
- Özbay, A.D.J. (2000). *E-Ticaret Rehberi*, İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Öztuna, B.C. (2002). *Avrupa Birliği Hukukunda Elektronik Ticaret ve Türkiye’deki Gelişmeler*, İstanbul: Pusula Yayıncılık.
- Öz, N.S. (2004). “Devletlerin Vergilendirme Yetkileri Sınırının E-Ticaret Açısından Değerlendirilmesi”, *Maliye Dergisi*, S. 147, ss. 90-102.
- Öz, N.S. (2005). “Uluslararası Vergi Rekabeti ve Vergi Cennetleri”, Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları, s.180.
- Pehlivan, O., Öz, E. (2008). *Uluslararası Vergilendirme*, Trabzon: Derya Kitabevi.

- Saraçoğlu, F. (2006). “Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi Konusunda Karşılaşılan Sorunlar, OECD ve AB Yaklaşımı”, *Vergi Sorunları Dergisi*, S. 213, s. 155.
- Sarısakal, M.N., Aydın, M.A. (2003). “E-Ticaretin Yeni Yüzü Mobil Ticaret”. *Havacılık ve Uzay Teknolojileri Dergisi*, C.1 S.2, s. 84.
- Şahin, T. (2011). “Elektronik Sözleşmelerin Kuruluşuna İlişkin İrade Beyanları ve Bu Beyanların Geri Alınması”, *TBB Dergisi*, S.95, ss. 338-339.
- Turan, A.H., Özgen, F. (2009). “Türkiye’de E-Beyanname Sisteminin Benimsenmesi: Geliştirilmiş Teknoloji Kabul Modeli İle Ampirik Bir Çalışma”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, S.1, ss.135-136.
- Turan, G. (2008). “Elektronik Sözleşmeler ve Elektronik Sözleşmelere Uygulanacak Hukukun Tespiti”, *TBB Dergisi*, S.77, s. 93.
- UNCTAD. (2004). *E-Commerce and Development Report 2004*, New York and Geneva, https://unctad.org/system/files/official-document/ecdr2004_en.pdf (22.05.2021).
- Yaltı, B. (2003). *Elektronik Ticarete Vergilendirme*, İstanbul: Der Yayınları.
- Yıldız, H. (2002). “Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi”, *Vergi Dünyası Dergisi*, S.255, s.151.
- WTO. (1998). “Electronic Commerce and the Role of the WTO”, https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/special_studies2_e.htm, (21.05.2021).
- Zhao, Y. (2005). *Dispute Resolution in Electronic Commerce*, Leiden and Boston, Martinus Nijhoff Publishers.

Konaklama İşletmelerinin Menülerinde Yöresel Yemeklerin Yeri: Diyarbakır Örneği

(Local Food Availability in the menu of Hotels: The case of Diyarbakır city)

Amine ÇALIŞKAN

Batman üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm Rehberliği Ana Bilim Dalı

Aminecaliskan21@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6862-5339

Dr. Öğr. Üyesi Bülent AYDIN

Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm Rehberliği Ana Bilim Dalı

bulent.aydin@batman.edu.tr

ORCID: 0000-0002-5449-4611

DOI: 10.37154/cudes.2021.31

ArticleInfo

Received: 07.06.2021

Accepted: 29.06.2021

Keywords: Gastronomy tourism, Diyarbakır local dishes

Makale Bilgisi

Geliş: 07.06.2021

Onay: 29.06.2021

Anahtar sözcükler: Gastronomi turizmi Diyarbakır yöresel yemekleri,

Abstract

The purpose of this study is to examine the availability of the local dishes of the city of Diyarbakır in the menus of the Hotels. For this purpose, local foods of Diyarbakır have been examined by literature review. Then, the hotels have been examined and the suitable ones determined for the research. Therefore, the judgmental or purposive sampling technique was used. By this technique, 15 hotels were determined and their menus were analyzed as data. According to the findings obtained from the menus examined, it has been determined that 122 of 135 local dishes are not included in the menus of the hotels, only 13 of them are included in the menus.

Öz

Bu araştırmanın amacı, Diyarbakır ilinde bulunan konaklama işletmelerinin restoran menülerinde, Diyarbakır'ın yöresel yemeklerinin yer alıp almadığını tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda ilgili konuda literatür taraması yapılarak Diyarbakır yöresel yemekleri incelenmiştir. Sonrasında araştırmanın kapsamını oluşturan konaklama işletmeleri incelenmiş ve araştırmaya uygun olanlar belirlenmiştir. Dolayısıyla araştırmanın örneklemini uygun durum örnekleme oluşturmuştur. Bu tekniğe uygun olarak 15 konaklama işletmesi belirlenmiş ve menüleri incelenmiştir. İncelenen menülerde elde edilen bulgulara göre konaklama işletmelerinin restoran menülerinde 135 yöresel yemeğin 122'sine hiç yer verilmediği sadece 13 tanesine menülerde yer verildiği tespit edilmiştir.

1. GİRİŞ

Gerek genel amaçlı gerekse özel amaçlı turizm türlerinde yemek, önemli bir ihtiyacı gidermektedir. Fizyolojik bir zorunluluk olarak turizmde destekleyici bir ürün olarak sunulan yemekler, çekirdek bir ürün haline gelmiş olduğu belirtilmektedir (Quan & Wang, 2004; Kivela ve Crofts, 2005; Okumuş vd., 2007). Yemekler özellikle de yöresel yemekler, genel amaçlı turizmde önemli bir destekleyici unsur olarak devam etmekle birlikte tek başlarına da seyahat nedeni olmaya başlamıştır. Yemek ve yemek etrafında gelişen bu turistik hareketler ise özel ilgi turizm türlerinden biri olan gastronomi turizmi bağlamında değerlendirilmektedir.

TDK'ya göre Gastronomi, 'yemeği iyi yeme merakı' ve 'sağlığa uygun, iyi düzenlenmiş, hoş ve lezzetli mutfak, yemek düzeni ve sistemi' şeklinde tanımlanmaktadır. Başka bir tanıma göre ise yiyecek-içecek kapsamına giren tüm besinlerin tarladan mutfığa ve oradan da servis edilmesine kadar ki süreç (Onur, 2016), Long (2004) ise diğer kültürleri yemek yoluyla deneyimlemenin bir yolu olarak tanımlamaktadır. Gastronomi turizmi üzerine yapılan çalışmaları inceleyen Sarıuşık ve Özbay (2015) ise yapılan tüm tanımları inceleyerek gastronomiyi, "temelinde belirli kültürlerin yansıması olan,

yemek hazırlama, pişirme, sunum ve yeme-içme deneyimiyle ilgili bir sanat ve bilim” şeklinde tanımlamışlardır.

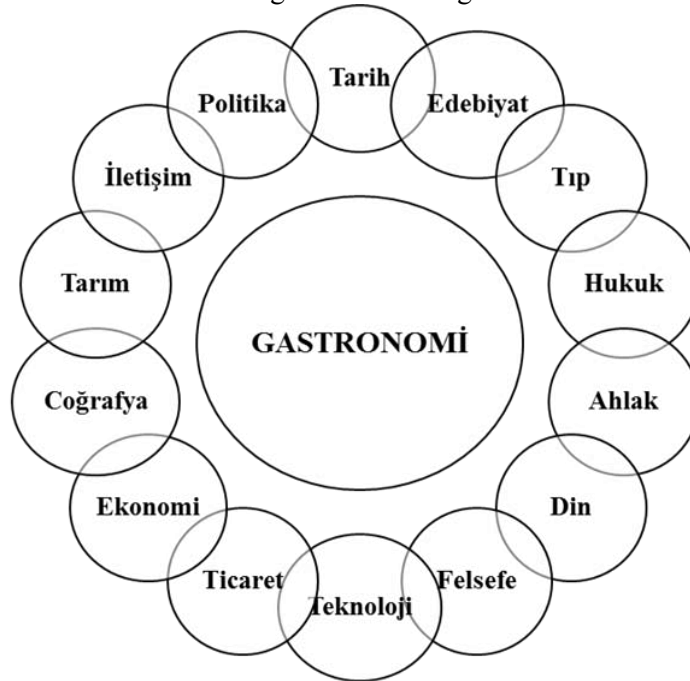
Gastronomi turizmi, niş bir pazar olarak son yıllarda büyüyerek destinasyonlar için önemli bir çekicilik halini almıştır (Karim ve Chi, 2010). Bu bağlamda destinasyon gastronomisinin, seyahat etme kararı ve tercihi üzerinde de önemli bir rolü bulunmaktadır (Kivela ve Crofts, 2005; Karim ve Chi, 2010; Lertputtarak, 2012). Öte yandan destinasyonda yaşanan gastronomi deneyimi de önemli sonuçlara yol açmaktadır. Yaşanan olumlu gastronomik deneyim, yeniden ziyaret niyeti, olumlu söylemlerde bulunma ve imaj gibi faktörleri de olumlu şekilde etkilemektedir (Kivela ve Crofts, 2005; Wang, 2015; Seo ve Yun, 2015).

Gastronomi turizminin gerçekleşmesini sağlayan çok sayıda arz unsurlarından söz etmek mümkündür. Özellikle de tesisler ve bu tesisler içerisinde de doğrudan misafirlerin ağırlandığı konaklama işletmeleri bunlardan biridir. Buralar seyahat edenlerin fizyolojik ihtiyaçlarının istekler ve talepler doğrultusunda karşılandığı yerlerin başında gelmektedir. Dolayısıyla bu tesisler, yerel yemeklerin ve yerel kültürün en kolay şekilde deneyimlendiği alanlar olarak görülmektedir. Ancak yapılan araştırmalar incelendiğinde genellikle konaklama işletmelerinin yerel değerlere yer vermedikleri tespit edilmektedir. Oysaki turizm türü fark edilmeksizin, destinasyonlarda yerel gastronomiye olan talep gittikçe artış göstermekte ve bu talebin karşılanmasında da konaklama işletmeleri stratejik bir rol oynamaktadır. Ancak farklı destinasyonlardaki işletmelere yönelik bu bağlamda araştırmalar yapılmış olsa da Diyarbakır’a yönelik herhangi bir araştırmaya ulaşılmamıştır. Dolayısıyla bu araştırmada da zengin bir gastronomi mirası bulunan Diyarbakır’ın, yerel yemeklerinin konaklama işletmelerinde temsil edilip edilmediği ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE ALANYAZIN

Yunancadan dilimize geçen gastronomi kavramı, kelime kökeni olarak mide ve yasa anlamına gelen sözcüklerin birleşiminden oluşmuştur (Scarpato,2002). Gastronomiye yönelik birçok tanımlama yapılmıştır. Ancak en geniş ve kapsayıcı tanımlama Savarin tarafından yapıldığı bilinmektedir. 1825 yılında J.A. Brillant Savarin ‘The Physiology of Taste’ ya da ‘Lezzet Fizyolojisi’ adlı kitabında gastronomiyi, insanın beslenmesi ile ilişkili olan her şey şeklinde değerlendirmektedir (Öztürk ve Güven, 2018). Bu anlamda gastronomi olgusu birçok bilim alanıyla da ilişkili olarak incelenebilmektedir.

Şekil:1. Gastronomi ve Bağlantılı olduğu bilim dalları için bir model

Kaynak: (Sarıışık, 2019).

Gastronomi olgusu, dinamik bir özelliğe sahip olarak sürekli değişen teknoloji ve sosyal yaşamla birlikte değişmekte ve gelişim göstermektedir (Kalkstein, 2007). Öte yandan disiplinler arası bir konu olarak da gastronominin önemi her geçen gün artmaktadır (Babat, 2016). Bu olgu çeşitli boyutlarda ele alınarak incelebilmektedir. Bu boyutlar ise üretim, tüketim (Göker, 2011; Altınel, 2009; Zağralı, 2018) ve kültür şeklindedir (Akgöl, 2012).

Gastronomi turizmi genel amaçlı turizm türlerine alternatif bir turizm türü olarak destinasyonlar tarafından ürün çeşitlendirme politikaları ile de değerlendirilmektedir. Bu turizm türünde en önemli unsurlardan biri olarak yöresel yemekler ön plana çıkmaktadır. Özellikle bu turizm türünde, bölgelerin somut olmayan kültürel mirası kapsamına giren yöresel mutfakları deneyimlenmek amaçlanmaktadır (Sarıuşık, 2019). Bu bağlamda otantik ve ilginç yiyeceklerin ziyaretçileri destinasyona çekebildiği, bu sebeple İtalya, Fransa ve Hong Kong'un yiyecek destinasyonları olma özellikleri ile çok sayıda ziyaretçiyi buralara çektikleri belirtilmektedir (Karim ve Chi, 2010).

Yöresel mutfaklar, kendi yöresine has malzemeleri, pişirme teknikleri ve saklama yöntemleriyle diğer mutfaklardan farklıdır (Toprak,2015). Bu farklılıklar göz önüne alındığında Güneydoğu Anadolu, mutfak kültürünün zenginliği ve tarihi geçmişiyle dikkat çekmektedir. Verimli topraklarını Fırat ve Dicle'nin beslediği Diyarbakır, çok eski medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır (Sandıkçıoğlu, 2009). Diyarbakır'da, Türk, Kürt, Ermeni, Süryani, Arap, Acem, Alevi ve daha birçok farklı topluluk birlikte yaşamıştır. Dolayısıyla yöresel yemekleri de bu oluşumdan etkilenmiştir (Özyerli, 2019). Diyarbakır yemek kültüründe kuzu ve koyun etinin kullanımı yaygındır. Et daha çok patlıcan, biber ve domatesle birlikte pişirilmektedir. Yöre yemekleri genellikle acılı, baharatlı, salçalı ve yağlı olmaktadır. Bölgede daha çok sadeyağ ve kuyruk yağı kullanılmaktadır. Diyarbakır, sıcak bir iklime sahip olduğu için sebze ve meyve kurutması da yapılmaktadır. Bunun neticesinde kuru sebze kullanımı yemeklerde oldukça fazladır. Diyarbakır yöresel yemeklerini belirlemek amacıyla yapılan incelemelerde 135 çeşit yöresel yemeğe ulaşılmıştır (Öncü, 2013; Özyerli, 2019; <https://diyarbakir.ktb.gov.tr/>). Bu yemekler aşağıdaki tabloda kategorilerine göre sunulmuştur.

Tablo1. Diyarbakır Yöresel Ekmekleri

Ekmekler	Börek çeşitleri	Çorbalar	Kebablar	Köfteler	Doldurma işlemleriyle yapılan yemekler
*Patile(Gözleme) *Kahki(Kurabiye) *Nané lavaş (lavaş ekmeği) *Tandır ekmeği *Nane binisk (mercimek katkılı ekmeği) *Nané tave (tava ekmeği) *Diyarbakır çöreği *Xewre(gömme) *Etlı ekmeği *Klorik(yuvarlak küçük ekmeği) *Parxaç (Gömme) *Çökelekli ekmeği *Peynirli ekmeği *Otlı ekmeği	*Boreka avi (su böreği) *Boreka ser sel (sac böreği) *Boreka pofık (puf börek)	*İşkembe çorbası *Kürt Mustafa *Hebenisk(Yeşil mercimek) *Etlı yoğurt çorbası *Kulak çorbası *Etlı çorba *Ekşili tavuk çorbası *Sütlü çorba *Şılabur(ıspanak çorbası) *Dövme çorba *Yarpuzlu çorba *Un çorbası	*Ciğer kebabı *Lüle kebabı *Kemikli kebab *Sac *kavurma (qelisel) *Perdeli ciğer kebabı *Katkı kebabı *Koç yumurtası kebabı *İsot kebabı *Patlıcan kebabı *Sac kebabı	*Yuvarlama köfte (xlorik) *Sarımsaklı yoğurtlu hilorik (xlorik) *Giloziertik(Yuvalama) *Köfteli yahni *Aluce aşı(erik yemeği) *Nardan aşı *Ekşili köfte *İçli köfte *Gudik(Mantı) *Beluh(Mercimek köfte) *Lepik(etli yuvalama) *Maden köftesi *Kuncili köfte(susamlı köfte) *Sıkma *Ecin(çiğ köfte) *Ciğer toplaması	*Etlı dolma *Ekşili dolma *Domates dolması *Soğan dolması *Yoğurtlu salatalık dolması *Elma dolması *Hardal yaprağı sarması *Yumurtalı yaprak sarma *Tavuk dolması *Kaburga dolması *Dalak

*Katmer *Katkat ekmek				*Ayvalı köfte	dolması *Ciğer dolması *Kelle paça *Perdeli dolma *Kibe bumar
Sebze, meyve ve ot eklenerek yapılan yemekler	Yabani otlulu yemekler	Salatalar ve mezeler	Tatlılar	Şerbetler	Coğrafi işaretli ürünler
*Patlıcan meftunesi *Bakla meftunesi *Çağla meftunesi *Hırçıklı meftune *Kenger meftunesi *Elma meftunesi *Salatalık meftunesi *Çelem meftunesi *Tırşik (Güveç) *Tava *Nevroz tavası *Güveç *Sulu banya yemeği *Keledoş (kalan aşısı) *Sulu kenger yemeği *Musul aşısı *Bezirgân aşısı *Sulu ayva yemeği *Kabak boranisi *Kenger borani *Helise(Keşkek)	*Yumurtal 1 akbandır *Yoğurtlu sarmısaklı akbandır *Yoğurtlu çavmarık *Yumurtal 1 semizotu *Koksor kavurması *Yumurtal 1 kenger *Yumurtal 1 guriz *Yarpuz sulusu	*Babaganuç *Kırmızı pancar *Domates salatası *Bostana *Ezme salata *Nergizleme *Semizotu *Kereng mezesi *Beyin mezesi	*Şileki tatlısı *Babik *Bastık kavurması *Gevre *Pekmez böreği *Lelengi *Diyarbakır kadayıfı *Peynirli kadayıf *Ayva tatlısı *İncir tatlısı *Sur tatlısı *Helawi(Eritme) *Lebzuniye(Badem ezmesi) *Cender(Burma) *Devetabanı *Paluze(Vicivici) *Kahi (Kurabiye) *Kahke *Sütlü Nuriye *Sarılı burmsa *Sur tatlısı *Zingil(Lokma) *Diyarbakır soğuk baklavası	*Meyan şerbeti	*Burma kadayıf *Diyarbakır karpuzu *Diyarbakır örgü peyniri *Karacadağ pirinci *Boğazkere üzümü *Çermik biberi

Yöresel yemeklere yönelik ulusal literatür incelendiğinde kısıtlı sayıda araştırmanın olduğu görülmektedir. İflazoğlu ve Yaman (2020) Mardin'in yöresel mutfağına ait yemeklerinin ne oranda yerel restoran menülerinde yer aldığını ele almışlardır. Sonuç olarak çalışmada, elde ettikleri verilerde restoranların yöresel yemeklere yeterli düzeyde yer vermediklerini tespit etmişlerdir. Büyüksalvarcı, Şapıcılar ve Yılmaz (2016) Konya iline yönelik bir araştırma gerçekleştirilmişlerdir. Burada da yöresel yemeklere turizm işletmelerinde yer verilmediği tespit edilmiştir. Kaya (2016) ise Gaziantep'te bulunan yiyecek ve içecek işletmelerinin yöresel yemeklere yer verme durumlarını incelemiştir. İşletmelerin, yöresel yemeklere yüksek düzeyde yer verdiği sonucuna ulaşmıştır. Özleyen ve Tepeci (2017) yöresel yemeklerin turizmdeki yerini belirlemek için Manisa'da araştırma yapmışlardır. Otel işletmeleri ve restoranların, yöresel yemeklere menülerinde yer vermediklerini tespit etmişlerdir. Özel, Yıldız ve Akbaba (2017), Kilis'teki restoran menülerini incelemiş ve yöresel yemeklerin menülerde yok denecek kadar az olduklarını saptamışlardır. Aydın, Canbolat ve Yaman (2018), restoran yöneticilerinin yöresel yemeklere yönelik düşüncelerini araştırmışlardır. Araştırmada yöresel yemek sunmanın maliyetli görüldüğü ve bu sebeple işletmelerde oldukça az bulundurulduğu sonucuna ulaşmıştır.

3. YÖNTEM

Araştırmada, Diyarbakır'daki konaklama işletmelerinin menülerinde yer alan yöresel yemeklerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bölgede bulunan konaklama işletmelerine ilişkin veriler, Diyarbakır İl Kültür Turizm Müdürlüğünden temin edilmiştir. Buna göre Diyarbakır'da toplamda 33 konaklama işletmesi bulunduğu belirlenmiştir. Ancak araştırmaya uygun olan sadece 15 işletme tespit edilmiştir. Araştırma 2021 yılı Mart ayında oteller ziyaret edilerek gerçekleştirilmiştir. Araştırmada işletmelerinin menüleri, veri kaynağı olarak kabul edilmiş ve bu veriler, nitel araştırma tekniklerinden olan doküman incelemesi yapılarak elde edilmiştir. Elde edilen bu verilerde içerik analizi yapılmıştır. Menüdeki her bir ürün içerik açısından analiz edilerek yöresel yemek olup olmadığı saptanmıştır. Araştırmada işletmelerin isimleri doğrudan kullanılmak yerine her bir işletmeye bir kod (O1, O2 vb.) verilerek bulgular kısmında ortaya konulmuştur.

4. BULGULAR

Doküman analizi yoluyla elde edilen bulgularda, Diyarbakır'da bulunan 15 konaklama işletmesinin restoran menülerinde sunulan Diyarbakır yöresel yemeklerinin mevcut durumu ortaya konulmaktadır. Bulgular, menülerde yer alması beklenen yiyecek grupları bağlamında çorbalar, kebablar, köfteler, doldurma işlemiyle yapılan yemekler, sebze, meyve ve ot eklenerek yapılan yemekler, yabani otlu yemekler, tatlılar ve şerbetler olarak gruplandırılmıştır.

Tablo 2'de görülebileceği üzere konaklama işletmelerinde 135 adet yöresel yemeğin 122'sine hiç yer verilmediği tespit edilmiştir. Bununla beraber 15 otelin 13'ünde, yöresel yemeğe rastlanmıştır. Ancak yer verilen yöresel yemeklerin çoğunluğunu ulusal mutfak bağlamında da çokça talep gören ve arz edilen kebablardan oluştuğu görülür. Menülerde en çok yer verilen yöresel yemekler sırasıyla kavurma (10 işletme), içli köfte (8 işletme), burma kadayıfı (7 işletme), ciğer kebabı (7 işletme) ve sac kebabı (6 işletme) tarafında verilmektedir. Yöresel yemeğe en çok yer veren oteller ise sırasıyla 'O5' olarak kodlanan otel 11 yemekle ilk sırada yer alırken; onu yedişer yemekle 'O8' ve 'O13' otelleri takip etmektedir. Bazı otellerin ise 'O9', 'O11' ve 'O14' menülerinde yöresel yemeklere hiç yer vermedikleri tespit edilmiştir.

Tablo 2. Otellerde yöresel yemeklerin yer alma durumları

Kategoriler	Yemekler	Oteller														Top.	
		O1	O2	O3	O4	O5	O6	O7	O8	O9	O10	O11	O12	O13	O14		O15
Kebablar	Ciğer kebabı	+				+		+	+		+		+			+	7
	Kemikli kebab	+				+											2
	Kavurma	+	+	+	+	+	+	+		+		+	+				10
	İsot kebabı					+			+								2
	Patlıcan kebabı					+			+				+				3
	Sac kebabı					+			+		+		+	+		+	6
Köfteler	İçli köfte	+	+		+	+	+	+				+	+				8
	Beluh													+			1
	Ecın								+		+						2
	Ayvalı köfte													+			1
Doldurma işlemiyle yapılan yemekler	Kuru dolma		+			+	+							+			4
	Yoğurtlu semizotu					+											1
	Şileki tatlısı					+											1
	Burma kadayıfı	+	+		+	+	+						+	+			7

Tatlılar																	
Top.	5	4	1	3	11	4	1	7	0	4	0	6	7	0	2		

5. SONUÇ

Diyarbakır konaklama işletmelerinin restoran menülerinde, Diyarbakır yemeklerinin yer alma durumunun tespit edilerek değerlendirilmesi amaçlanan bu çalışmada, öncelikle ilgili literatürden faydalanılarak Diyarbakır yemekleri belirlenmiştir. Belirlenen yemek sayısı toplamda 135'dir. Diyarbakır yöresel yemeklerinin konaklama işletmelerinin menülerinde yer alma durumu şu şekildedir; çorbalar kategorisinde 12 çorbanın hiçbirine yer verilmemiştir. Kebaplar kategorisinde ise ciğer kebabı, kemikli kebab, kavurma, isot kebabı, patlıcan kebabı ve sac kebabı menülerde yer almaktadır. Köfteler kategorisinde; cin, içli köfte, Beluh ve ayvalı köfte menülerde yer almaktadır. Doldurma işlemiyle yapılan yemekler kategorisinde kuru dolma yer almaktadır. Sebze, meyve ve ot eklenerek yapılan yemekler kategorisinde hiçbir yemeğe yer verilmemiştir. Yabani otlular yemekler kategorisinde ise sadece yoğurtlu semizotu yemeğinin menülerde yer aldığı görülmüştür. Tatlılar kategorisinde şileki ve burma kadayıfın yer aldığı belirlenmiştir.

Yöresel yemeklere yer verme durumu açısından konaklama işletmeleri değerlendirildiğinde 15 işletmenin sadece 13'ünde yöresel yemeklere yer verildiği görülmektedir. İki işletmede de sadece birer yöresel yemeğe yer verilmiştir. Yöresel yemeğe en çok yer veren oteller ise 11 yemekle 'O5' olarak kodlanan otel ilk sırada yer alırken; onu 7'şer yemekle 'O8' ve 'O12' otelleri takip etmiştir. 'O9', 'O11' ve 'O14' olarak kodlanan otellerin menülerinde ise yöresel yemeklere hiç yer vermemiştir.

Yiyecek ve içecek hizmeti turizmin ayrılmaz bir parçası olarak başlamış ve günümüzde tek başına bir çekicilik unsuru haline gelmiştir. Oteller için de misafirlere yemek hizmeti sunmak temel görevlerden biridir. Bu yemeklerin yöresel yemekler olması ise otelleri diğerlerinden ayıracak önemli bir farklılaştırıcı unsur olacaktır. Dolayısıyla hem yerel kültürün sürdürülebilirliği, hemde coğrafya açısından kültür turizmi ağırlıklı olan Diyarbakır'da otellerin yöresel yemeklere yer vermeleri seyahat deneyimini artıracak ve müşterilerin memnuniyetini yükseltecektir. Bu durum hem destinasyon için hem de otel için farklılık oluşturacak ve öne çıkmasını sağlayacaktır. Bunun yanı sıra Diyarbakır yöresel yemeklerinin tanıtılması, mutfak kültürünün korunması ve bölgeye ekonomik katkının sağlanması açısından yöre yemeklerinin akademisyenler ve öğrenciler tarafından araştırılarak kullanılan malzemeleri, pişirme aşamalarını, kullandıkları araç ve gereçleri ve standart reçetelerinin oluşturulması önem arz etmektedir. Bu sayede yöre yemekleri hakkında daha belirgin bilgi sahibi olunur ve bu bilgiler, sağlıklı bir şekilde gelecek nesillere aktarılabilir. Bilindiği üzere yöresel yemekler çoğunlukla kırsal kesimlerde üretilmektedir. Bu durum kentlerde yetişen nesillerin, bu yemekleri tanımamasına neden olmuştur. Bölgede yöresel yemek şenliklerinin veya festivallerinin yapılması, yeni nesil için yöresel yemekleri bilinir kılacaktır. Ayrıca yöre yemeklerinin coğrafi işaret alması için de çalışmaların yürütülmesi gerekmektedir. Böylelikle sahip çıkılan yöresel değerlerin tanıtılması sağlanarak, sürdürülebilirliği kolaylaşacaktır.

Turistik seyahatlerde ziyaretçilerin ilk durakları konaklama işletmeleridir. Günün belli bir bölümünü burada geçiren ziyaretçiler yeme içme ihtiyaçlarını da otel restoranında karşılarlar. Ancak geldikleri bölgenin yöre yemeklerini deneyimlemek istediklerinde yerel yöresel yemek sunan mekânları aramak bulmak zorundadırlar. Bu durum bazen yerelden vazgeçmeyi veya ötelemeye sebep olabileceği gibi bazen de otel seçiminde otelin seçenekler arasından elenmesinde önemli bir eleme kriteri olabilmektedir. Öte yandan otel menüsünde yöresel yemeklerin bulunması durumunda misafirlere dışarda bu talebi karşılamak yerine otelden çıkmalarına gerek kalmadan, tüm ihtiyaçlarını tek bir mekânda karşılayabilme imkânına sahip olacaklardır. Bu durum konaklama işletmesi için ekonomik getiri sağlayacağı gibi oteli talep edilebilirliği yüksek bir işletme haline getirmesi de

muhtemeldir. Ayrıca zengin bir yöresel kültüre sahip olan Diyarbakır'ın, gastronomi turları açısından paket turlara eklenmesi ve buranın turizmdeki aracı işletmeler tarafından da gastronomi yönüyle sunulması talebi oluşturacak ve arz açısından da iyileşmesine katkı sağlayacaktır.

Bu araştırma bazı sınırlamalara da sahiptir. Bunlar; a) konaklama işletmeleri turizm işletme belgesine sahip olması, b) konaklama işletmelerinin yıldızlı oteller olması ve c) restoran hizmeti veriyor olması gibi unsurlar araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

NOT: Bu araştırma Gastronomi ve Turizm dersi kapsamında yapılmıştır.

KAYNAKÇA

- Ab Karim, S. & Chi, C. G. Q. (2010). Culinary tourism as a destination attraction: An empirical examination of destinations' food image. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 19(6), 531-555.
- Akgöl, Y. (2012). Gastronomi Turizmi Ve Türkiye'yi Ziyaret Eden Yabancı Turistlerin Gastronomi Deneyimlerinin Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Altınel, H. (2009). Gastronomide menü yönetimi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aydın, A. Canbolat, C. & Yaman, M. (2018). The factors that prevent the presentation of the regional foods in restaurants: The case of Cappadocia. *International Journal Of Tourism, Economics and Business Sciences (Ijtebs) E-Issn: 2602-4411*, 2(1), 31-36.
- Babat, D.(2016). Hatay'da Farklı Bir Lezzet: Kabak Tatlısı (A Different Taste in Hatay: Pumpkin Pie). *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*.
- Büyükşalvarcı, A. Şapıcılar, M. C. & Yılmaz, G. (2016). Yöresel yemeklerin turizm İşletmelerinde Kullanılma durumu: Konya örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 165, 181.
- Diyarbakır İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2021). Yöresel yemekler. Alındığı uzantı: <https://diyarbakir.ktb.gov.tr/>
- Göker, G. (2011). Destinasyon Çekicilik Unsuru Olarak Gastronomi Turizmi (Balıkesir İli Örneği). Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- İflazoğlu, N & Yaman, M (2020). Yöresel Mutfakların Gastronomi Turizminde Yer Alma Durumu: Mardin Yerel Restoran Menülerinin İncelenmesi, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2020, 8 (3), 1943-1957.
- Kalkstein, C. A.-S. (2007). Food And Food Related Festivals in Rural Destination Branding, Purdue University, Indiana.
- Kaya, Ş. (2016). Yiyecek içecek işletmelerinde yöresel mutfak uygulamaları: Gaziantep
- Kivela, J., & Crotts, J. C. (2005). Gastronomy tourism: A meaningful travel market segment. *Journal of Culinary Science & Technology*, 4(2-3), 39-55.
- Lertputtarak, S. (2012). The relationship between destination image, food image, and revisiting Pattaya, Thailand. Browser Download This Paper.
- Long, L. M. (Ed.). (2004). Culinary tourism. Lexington: University Press of Kentucky.
- Okumuş, B. Okumuş, F. & McKercher, B. (2007). Incorporating local and international cuisines in the marketing of tourism destinations: The cases of Hong Kong and Turkey. *Tourism management*, 28(1), 253-261.
- Onur, N ve Onur, F.(2016). Chapter 37: potential of gastronomi tourism with in culture

Tourism and developing. Global issues and trends in tourism St. Klimentohridski Universitypress.

- Öncü, M. (2015). Meyir, Diyarbakır yemekleri ve yemek kültürü, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Özel, G. Yıldız, F. & Akbaba, M. (2017). Yöresel yemeklerin restoran menülerinde yer alma Düzeyinin belirlenmesi: Kilis mutfağı örneği. *Kesit Akademi Dergisi*, 3(11), 351-364.
- Özleyen, E. & Tepeci, M. (2017). Manisa’da yöresel yemeklerin ve lezzetlerin turizmin Gelişimine katkısının belirlenmesi. *Turizm Akademik Dergisi*, 4(2), 139-152.
- Özyerli, S. (2019). Yemekli Diyarbakır Tarihi, Amida’nın sofrası, Aras Yayıncılık.
- Öztürk, B. ve Güven, S. (2018). Gastronomi İle İlgili Genel Kavramlar. A. Akbaba 122 ve N. Çetinkaya. (Editörler). *Gastronomi ve Yiyecek Tarihi*. Ankara. Detay Yayıncılık, ss.1-13.
- Quan, S., & Wang, N. (2004). Towards a structural model of the tourist experience: An illustration from food experiences in tourism. *Tourism management*, 25(3), 297-305.
- Sandıkçioğlu, T. (2009, Mayıs). Hititler Döneminde Beslenme ve Yeme-İçme Alışkanlıkları, II. Geleneksel Gıdalar Sempozyumunda sunuldu, Van.
- Sarışık, M., & Özbay, G. (2015). Gastronomi Turizmi Üzerine Bir Literatür İncelemesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 26(2).
- Seo, S., & Yun, N. (2015). Multi-dimensional scale to measure destination food image: case of Korean food. *British Food Journal*, 117(12), 2914-2929.
- Scarpato, R. Hjalager, A. ve Richards, G. (2002). *Gastronomy as a tourist product: The perspective of gastronomy studies* *Tourism and gastronomy* (ss. 51-70).
- Toprak, L. (2015). Mardin ve yemek kültürü (Ed. Nihat Erdoğan). Mardin: Mardin Müze Müdürlüğü Yayınları.
- Türk Dil Kurumu sözlükleri (2021). Gastronomi kavramı. Alındığı uzantı: <https://sozluk.gov.tr/>
- Zağralı, E. (2018). Gastronomi turizminin özellikleri. A. Akbaba, N. Çetinkaya (Ed). *Mutfak Turizmi*. Ankara: Detay.
- Wang, Y. C. (2015). A study on the influence of electronic word of mouth and the image of gastronomy tourism on the intentions of tourists visiting Macau. *Turizam: znanstveno-stručni časopis*, 63(1), 67-80.